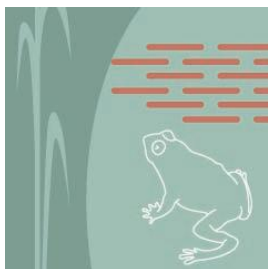




Länsstyrelsen i Jönköpings län

Åtgärdsprogram för miljökvalitetsmålen



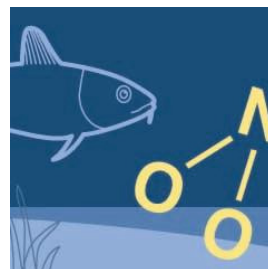
Myllrande
våtmarker



Levande
skogar



Ett rikt
odlingslandskap



Bara naturlig
försurning

Åren 2004-2007



■ Åtgärdsprogram för miljökvalitetsmålen Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap och Bara naturlig försurning delmål 2 och 5

Meddelande	nr 2004:46
Referens	Stefan Lundvall, Samhällsbyggnadsavdelningen, oktober 2004
Kontaktperson	Stefan Lundvall, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Direkttelefon 036-39 50 30, e-post stefan.lundvall@f.lst.se Anna Westerlund, Länsstyrelsen i Jönköpings län Direkttelefon 036-39 50 29, e-post anna.westerlund@f.lst.se
Beställningsadress	Länsstyrelsen i Jönköpings län, Samhällsbyggnadsavdelningen, 551 86 Jönköping, Telefon 036-39 50 00 (vx)
Webbplats	www.f.lst.se
ISSN	1101-9425
ISRN	LSTY-F-M—04/46--SE
Upplaga	Upplaga 1, 400 ex.
Tryckt på	Länsstyrelsen, Jönköping 2004
Illustrationer försättsblad	Tobias Flygar
Miljö och återvinning	Rapporten är tryckt på Svanenmärkt papper och omslaget består av PET-plast, kartong, bomullsväv och miljömärkt lim. Vid återvinning tas omslaget bort och sorteras som brännbart avfall, övrigt sorteras som papper.

© Länsstyrelsen i Jönköpings län 2004

Andra rapporter i miljömålsserien:

- Miljömål för Jönköpings län. Meddelande 2004:8
- Åtgärdsprogram för miljökvalitetsmålen Frisk luft, Giftfri miljö, Skyddande ozonskikt och Säker strålmiljö. Meddelande 2003: 39



Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
Sammanfattning	5
Förslag till åtgärder åren 2004-2007	6
Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?	10
Inledning.....	11
Omfattning	11
Hur förslaget till åtgärdsprogram har tagits fram.....	12
Uppföljning och revidering	12
Lokal och kommunal naturvårdssatsning	12
Hotade arter och biotoper	13
Vad kan du göra som privatperson?	14
Vad kan du göra på din arbetsplats?.....	14
Bara naturlig försurning	15
Myllrande våtmarker.....	17
Målbild	18
Tillståndet idag	19
Genomförda och pågående åtgärder	35
Planerade åtgärder.....	40
Analys av pågående och planerat åtgärdsarbete i relation till målbilden .	43
Nya åtgärder i programmet	44
Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?	48
Uppföljning.....	48
Referenser	49
Levande skogar	51
Målbild	52
Tillståndet idag	55
Hot	61
Verktyg.....	62
Genomförda och pågående åtgärder	68
Nya åtgärder i programmet	70
Analys av pågående och planerat åtgärdsarbete i relation till målbilden .	73
Uppföljning.....	74
Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?	75
Idébank	76
Definitioner.....	77
Referenser	81
Ett rikt odlingslandskap.....	83
Målbild	84
Jordbruket i Jönköpings län.....	85
Tillståndet idag	87
Arbetsgruppens prioriteringar	93
Verktyg i miljömålsarbetet för Ett rikt odlingslandskap	94
Genomförda och pågående åtgärder	101

Planerade åtgärder.....	108
Analys av pågående och planerat åtgärdsarbete i relation till målbilden	109
Nya åtgärder i programmet	110
Åtgärder med uppföljning som syfte.....	115
Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?	116
Referenser	116
Bilaga 1 Utgallrade Miljömål 2000-mål	117

Sammanfattning

Detta åtgärdsprogram omfattar miljökvalitetsmålen Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap samt delmål 2 och 5 under Bara naturlig försurning. Programmet syftar till att miljömålen för Jönköpings län ska uppnås och löper över åren 2004-2007 för att därefter revideras.

Ett länsövergripande åtgärdsprogram täcker naturligtvis inte in allt åtgärdsarbete som förekommer i länet för berörda miljökvalitetsmål. Åtgärdsprogrammets syfte är att effektivisera miljöarbetet, bland annat genom att:

- fokusera på vilka insatser som gör bäst nytta
- prioritera bland olika åtgärder
- öka samarbetet mellan olika myndigheter, kommuner, näringsliv och organisationer
- peka ut åtgärder där det är viktigt med samordnade insatser från olika intressenter

Ambitionen är alltså inte att ersätta annat miljöarbete utan programmet ska vara ett hjälpmedel för berörda intressenter att prioritera i miljöarbetet.

I åtgärdsprogrammet ges tillståndsbeskrivningar och analyser för vart och ett av miljökvalitetsmålen. I inledningen finns tips på vad man kan tänka på dels privat och dels på arbetsplatsen. På nästa sida följer en förteckning över alla åtgärder i programmet, vilka som ansvarar för att åtgärderna genomförs och när de ska genomföras. Motiv till åtgärderna framgår av texterna under respektive miljökvalitetsmål. Sammanfattningen avslutas med en bedömning av i vilken utsträckning målen kan uppnås med åtgärdsprogrammet.

Förslag till åtgärder åren 2004-2007

Nedan följer en sammanställning av föreslagna åtgärder inom samtliga miljökvalitetsmål inom Djurens och växternas år.

Myllrande våtmarker

Nr Sid.	Åtgärd	Ansvar	Målgrupp	2004	2005	2006	2007
Nr 1 S 44	Gemensamma rutiner för samråd om dikesrensning och skogsbilvägar för regionen	Skogsvårdsstyrelsen, Länsstyrelsen och skogsnäringen	Markägare				
Nr 2 S 44	Tillsynsinsatser för att förhindra att det anläggs skogsbilvägar som skadar våtmarker med höga natur- eller kulturvärden	Länsstyrelsen Skogsvårdsstyrelsen	Markägare				
Nr 3 S 45	Länsstyrelsen utarbetar en ny policy för hantering av torvbrytningsärenden	Länsstyrelsen	Torvproducenter				
Nr 4 S 45	Från och med 2005 ska arbetet med att bilda naturreservat inledas för minst ett område i Myrskyddsplanen varje år	Länsstyrelsen					
Nr 5 S 45	Länsstyrelsen verkar för att anslagen i statsbudgeten ökas så att arbetet med att skydda områden i Myrskyddsplanen kan ske i snabbare takt.	Länsstyrelsen					
Nr 6 S 45	Våtmarkssamordnare utses	Länsstyrelsen	Markägare				
Nr 7 S 45	En "Myllergrupp" bildas	Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen, LRF, Södra, Naturskyddsförening, Jägareförbund, WWF, Ornitologförening, kommunrepresentant	Markägare				
Nr 8 S 46	Seminarie serie	Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen och kommunerna	Markägare, kommuner				
Nr 9 S 46	Demonstrationsobjekt	Länsstyrelsen med stöd av "Myllergruppen"	Markägare				
Nr 10 S 46	Diplomerad mylleranläggare	LRF	Markägare				
Nr 11 S 46	Målklassning av diken i gröna skogsplaner utreds	Skogsvårdsstyrelsen, skogsnäringen	Markägare				

forts. Myllrande våtmarker

Nr Sid.	Åtgärd	Ansvar	Målgrupp	2004	2005	2006	2007
Nr 12 S 46	De rikkärr som har störst behov av åtgärder bevaras genom inrättande av biotopskyddsområden	Länsstyrelsen		Senast 2011			
Nr 13 S 47	Information till turister om kvävenedfallets roll för igenväxning av öppna mossar	Länsstyrelsen	Turister				
Nr 14 S 47	Kartläggning av bullerfria mossar som planeringsunderlag	Länsstyrelsen och Vägverket					
Nr 15 S 47	Medverkan i nationell strategi för skydd och skötsel av våtmarker och sumpskogar	Berörda myndigheter i länet					
Nr 16 S 47	Skyddade områden ska skötas så att deras värden bevaras och förstärks.	Länsstyrelsen, kommunerna					
Nr 17 S 47	Policy för efterbehandling av torvtäkter	Länsstyrelsen	Torvproducenter				

Levande skogar

Nr/ Sid.	Åtgärd	Ansvar	Målgrupp	2004	2005	2006	2007
Nr 1 S 70	Utarbeta strategi för arbetet med det formella skyddet av trädbärande marker	Länsstyrelsen Skogsvårdsstyrelsen					
Nr 2 S 71	Bildande av naturreservat	Länsstyrelsen och kommunerna					
Nr 3 S 71	Bilda biotopskydd och träffa naturvårdsavtal	Skogsvårdsstyrelsen					
Nr 4 S 71	Information till markägare med nyckelbiotoper ska kompletteras med ett informationsmaterial om önskvärd skötsel och vilka möjligheter till ersättning	Skogsvårdsstyrelsen	Markägare				
Nr 5 S 71	Skyddade områden ska skötas så att deras värden bevaras och förstärks.	Länsstyrelsen, kommunerna					
Nr 6 S 71	Utveckling av stödformer	Skogsvårdsstyrelsen					
Nr 7 S 71	Kvalitetssäkring av frivilligt avsatta områden	Certifieringsorganisationer och Skogsvårdsstyrelsen					

Forts. Levande skogar

Nr/ Sid.	Åtgärd	Ansvar	Målgrupp	2004	2005	2006	2007
Nr 8 S 72	Informera om nyttan med död ved	Skogsvårdsstyrelsen	Markägare				
Nr 9 S 72	Förbättrad ståndortsanpassning i skogsbruket	Skogsvårdsstyrelsen	Markägare				
Nr 10 S 72	Information om fornlämningar	Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen	Entreprenörer, markägare				
Nr 11 S 72	Ajourhållningssystem	Riksantikvarieämbetet					
Nr 12 S 72	Komplettering av Skog- och historiaprojektet	Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen					

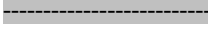
Delmål 2 Bara naturlig försurning

Nr/ Sid.	Åtgärd	Ansvar	Målgrupp	2004	2005	2006	2007
Nr 1 S 72	Askäterföring	Skogsvårdsstyrelsen					

Ett rikt odlingslandskap

Nr/ Sid.	Åtgärd	Ansvar	Målgrupp	2004	2005	2006	2007
Nr 1 S 110	Regional samling för ängarna i Jönköpings län	Länsstyrelsen LRF, Naturskyddsföreningar, hembygdsföreningar, samhällsföreningar, skolor	Lantbrukare, landsbygdsbor och allmänhet				
Nr 2 S 110	Enkät till hembygds- och naturskyddsföreningar	Länsstyrelsen	Hembygds- och naturskyddsföreningar				
Nr 3 S 111	Skyddade områden ska skötas så att deras värden bevaras och förstärks.	Länsstyrelsen, kommunerna					
Nr 4 S 111	Regional bevarandeplan för länets ängs- och betesmarker	Länsstyrelsen					

Forts. Ett rikt odlingslandskap

Nr Sid.	Åtgärd	Ansvar	Målgrupp	2004	2005	2006	2007
Nr 5 S 111	Uppföljning av förstudie Naturbruksmarker	LRF, Länsstyrelsen	Lantbruksföretag, handeln, konsumenter, mark-/djurägare, brukare				
Nr 6 S 112	Informationssatsning och rådgivning inom Natura2000-områden	Länsstyrelsen	Markägare och brukare				
Nr 7 S 112	Fler kurser om hästar på naturbetesmark	Länsstyrelsen, Hus-hållningssällskapet, LRF, kommuner	Hästägare, nya och potentiella landsbygdsbor				
Nr 8 S 112	Riktad rådgivning till nya markägare/brukare med värdefulla områden	Länsstyrelsen, Hus-hållningssällskapet, LRF	Markägare, lantbrukare och landsbygdsbor				
Nr 9 S 113	Åtgärdsprogram för lantbrukets ekonomibyggnader	Länsstyrelsen					
Nr 10 S 113	Årlig utdelning av utmärkelsen Guldärtan	Länsstyrelsen, Frö- uppropet	Odlingsintresserad allmänhet, lantbrukare				
Nr 11 S 114	Förteckning över verksamheter för det biologiska kulturarvet i Jönköpings län	Länsstyrelsen					
Nr 12 S 114	Informationsblad om hotade växter (a) och artikelserie i Förvetet (b)	Länsstyrelsen, Botaniska föreningen Skogsvårdsstyrelsen	Markägare och brukare				
Nr 13 S 114	Nya floraväktare	Botaniska föreningen, Länsstyrelsen	Intresserade enskilda personer				
Nr 14 S 114	Öka naturbrukselevernas kunskap om skötsel av odlingslandskapets natur och kulturmiljöer	Landstinget och kommunerna, Länsstyrelsen, LRF	Tenhults- samt Stora Segerstad och Värnamo naturbruksgymnasier				
Nr 15 S 115	Inledande seminarium om miljökrav vid upphandling inom offentlig förvaltning i länet.	Länsstyrelsen,	Landstinget, Jordbruksverket, Kommunförbundet, kommunerna m.fl.				
Nr 16 S 115	Sammanställning av kända småbiotoper	Länsstyrelsen					
Nr 17 S 115	Registrering av hamlade träd i alla skyddade områden	Länsstyrelsen					

Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?

Arbetsgrupperna har bedömt förutsättningarna att uppfylla de miljömål som åtgärdsprogrammet behandlar.

För Myllrande våtmarker är utvecklingen positiv för delmål 1 som gäller skydd mot exploatering av våtmarker med höga naturvärden. Osäkerhet råder dock om vad ett eventuellt ökat exploateringstryck från torvbrytning kan innebära för möjligheterna att nå målet. Delmål 2 (långsiktigt skydd för våtmarksområden i Myrskyddsplan för Sverige) och delmål 3 (skogsbilvägar över våtmarker) kan bli svåra att uppnå. För att nå delmål 2 till år 2010 krävs troligen ökade anslag till Länsstyrelsen. Delmål 3 förutsätter att man når ut med information till de markägare som berörs. Delmål 4 bör kunna nås om föreslagna åtgärder får ett bra gensvar bland markägarna. Även om delmålen inte nås vid utsetta årtal så går utvecklingen åt rätt håll för alla delmålen. Ser man till hela miljö kvalitetsmålet så försvinner dock fortfarande mer våtmark än vad som återskapas.

För Levande skogar kommer det formella skyddet av värdefull skogsmark inte att klaras av till år 2010 med nuvarande anslag. Anslagen för markköp och intrång har ökat under år 2004, men inte med lika mycket som hade aviserats tidigare. Med förväntade anslag fram till och med år 2010 kommer cirka hälften av det preliminära delmålet för bildande av naturreservat att uppnås. Anslagen till biotopskydd och naturvårdsavtal är inte heller tillräckliga för att nå målen till år 2010. Med nuvarande tilldelning nås antagligen inte målet förrän närmare år 2020.

Det frivilliga skyddet av skogsmark är troligen redan uppnått i och med en stor mängd certifierade skogsfastigheter. Det finns dock frågetecken kring kvalitén och långsiktigheten i de frivilliga avsättningarna. Om dagens skogsbruk fortsätter att utvecklas i samma riktning som under nittio-talet kommer målen om mer död ved, större arealer med äldre lövrik skog, större arealer med gammal skog och skog föryngrad med lövträd samt fler grova träd att nås till år 2010. Det är tveksamt om målet att inte skada någon fornlämning kan nås. Enstaka misstag kan aldrig uteslutas. En fortsatt satsning på information om hänsyn och fortsatt kartläggning av var forn- och kulturlämningarna finns, kommer starkt att bidra till en förbättrad situation.

För Ett rikt odlingslandskap är det svårt att på förhand kvantifiera effekterna av åtgärderna i programmet i relation till de olika delmålen. Delmål 1 och 3 bedöms svåra att nå (bibehållna och i vissa fall utökade arealer av ängs- och betesmark samt 70 % fler kulturbärande landskapselement). Ett rikt odlingslandskap förutsätter i grunden ett fortsatt jordbruksföretagande med hel- eller deltidssysselsatta lantbrukare. Det är alltför tidigt att sätta upp prognoser för näringens utveckling och hur de enskilda lantbrukarna svarar på de förändringar som EU:s nya jordbrukspolitik kommer att medföra. Det är dock inte för tidigt att säga att detta är den mest avgörande faktorn för huruvida målen kommer att nås eller inte. De ideella krafter som idag bedriver landskapsvård har också framöver en viktig uppgift i att fortsätta hålla odlingslandskapet i hävd och självklart bidrar fler engagerade människor till att mer mark kan behålla sina kulturhistoriska och biologiska värden. För delmål 2 (småbiotoper i odlingslandskapet ska bevaras) är kunskapsunderlaget otillräckligt, framför allt när det gäller att peka ut särskilda småbiotoper eller geografiska områden för insatser. Därför ska en kartläggning genomföras. Delmål 4 och 5 bedöms emellertid kunna nås med pågående och redan planerade åtgärder.

Inledning

Omfattning

Detta åtgärdsprogram omfattar miljö kvalitetsmålen Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap samt delmål 2 och 5 under Bara naturlig försurning. Programmet syftar till att miljömålen för Jönköpings län uppnås. Miljömålen har antagits av Länsstyrelsens styrelse i december 2002¹, med undantag för delmål för Levande skogar som beslutats av Skogsvårdsstyrelsen i januari 2004. Miljömålen för Jönköpings län följer samma struktur som de nationella målen och utgör länets bidrag till att de nationella målen ska uppnås. Åtgärdsprogrammet löper över åren 2004-2007 och ska därefter revideras.

Åtgärdsprogrammet togs fram under ”Djurens och växternas år 2003”. Efter en remiss till berörda intressenter beslutade Länsstyrelsens styrelse den 12 november 2004 att ställa sig bakom de åtgärder som ingår i programmet.

Ett åtgärdsprogram för miljö kvalitetsmålen Frisk luft, Giftfri miljö, Skyddande ozonskikt, Säker strålmiljö och delmål 3 och 4 under Bara naturlig försurning utarbetades under Luftens och hälsans år 2002 och antogs av Länsstyrelsens styrelse hösten 2003. Åtgärdsprogram för resterande miljö kvalitetsmål som berör länet kommer att utarbetas enligt följande:

År 2004:	”Året för vattnets bästa”, Grundvatten av god kvalitet, Levande sjöar och vattendrag, Ingen övergödning samt delmål 1 under Bara naturlig försurning
År 2005:	Begränsad klimatpåverkan och God bebyggd miljö

Miljöarbetet pågår ständigt på olika håll med sikte på alla miljö kvalitetsmålen. Kommuner, företag, miljöorganisationer och myndigheter har ofta egna miljöprogram. De länsövergripande åtgärdsprogrammen kommer naturligtvis inte att täcka in allt åtgärdsarbete som förekommer i länet för berörda miljö kvalitetsmål. Åtgärdsprogrammets syfte är att effektivisera arbetet, bland annat genom att:

- fokusera på vilka insatser som gör bäst nytta
- prioritera bland olika åtgärder
- öka samarbetet mellan olika myndigheter, kommuner, näringsliv och organisationer
- peka ut åtgärder där det är viktigt med samordnade insatser från olika intressenter

Ambitionen är alltså inte att ersätta annat miljöarbete utan programmen ska vara ett hjälpmedel för berörda intressenter att prioritera i miljöarbetet.

I sammanfattningen finns en förteckning av alla åtgärder i programmet, vilka som är ansvariga för att åtgärder genomförs och när de ska genomföras. I de följande avsnitten ges tillståndsbeskrivningar och analyser för vart och ett av de fyra miljö kvalitetsmålen. Där finns motiveringarna till de åtgärder som valts ut att ingå i programmet. Under rubriken ”Målbild” redovisas länets miljö mål, både miljö kvalitetsmålen som är i ett generationsperspektiv och delmålen. Nästan alla målen är identiska med de nationella målen eller regionala nedbrytningarna av dessa. Under rubriken ”Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet” analyseras hur långt vi kan nå med åtgärdsprogrammet och vad som måste till ytterligare för att miljömålen ska uppnås.

¹ Miljömål för Jönköpings län, meddelande 2004:8, Länsstyrelsen i Jönköpings län

När beslutet om nya miljömål för länet togs i december år 2002 ersattes de gamla miljö kvalitets- och belastningsmål som finns i rapporten Miljömål 2000². I Miljömål 2000 finns också så kallade åtgärds mål. De åtgärds mål som finns i Miljömål 2000 har varit en del av underlaget i arbetet för att ta fram åtgärdsprogrammet och ersätts av detta för berörda miljö kvalitetsmål. Övriga åtgärds mål i Miljömål 2000 kommer att ersättas när kvarvarande två åtgärdsprogram tas fram.

Hur förslaget till åtgärdsprogram har tagits fram

Under "Djurens och växternas år 2003" tog Länsstyrelsen initiativ till att bilda tre arbetsgrupper som fick uppdraget att ta fram förslag till åtgärdsprogram för varsitt av de tre miljö kvalitetsmålen. Länsstyrelsens ambition var att få en hög kompetens och en bred representation i grupperna med deltagande från alla viktiga intressenter i länet. I arbetsgrupperna har ca 30 personer medverkat som representerat Jägareförbundet, Skogsvårdsstyrelsen, Naturskyddsföreningen, Gränna Skogsgrupp, Agenda Kulturarv, Friluftsförbundet, Södra Skog, Skogsstyrelsen, Högskolan i Jönköping, Tenhults naturbruksgymnasium, Miljöresurs Linné, Skogsvårdsstyrelsen, Värnamo-, Jönköpings- Tranås- och Eksjö kommuner, ornitologer, LRF, Hushållningssällskapet, Vägverket, Botaniska Föreningen, Föreningen Smålands Flora och Landstinget.

Arbetsgrupperna började med en gemensam upptakt i mars 2003 och har därefter genomfört fem till åtta möten per grupp. Till uppdraget hörde att förslagen skulle vara så väl förankrade hos berörda intressenter att man skulle kunna förvänta sig att förslagen kommer att genomföras. Detta var en stor och svår uppgift. Det är många olika intressenter som berörs och det är i praktiken omöjligt att föra en dialog med alla. För att slutföra förankringsprocessen sändes ett förslag ut på remiss i april 2004. Svar inkom från 22 remissinstanser som i huvudsak lämnade positiva synpunkter på föreslagna åtgärder. Synpunkterna föranledde endast mindre förändringar av förslaget.

Uppföljning och revidering

Hur uppföljning ska ske redovisas under respektive miljö kvalitetsmål. Viss uppföljning kommer att genomföras årligen, bland annat genom det regionala uppföljningssystemet RUS som varje år presenterar ett antal uppföljningsindikatorer för alla län på Miljömålportalen (www.miljomal.nu). Åtgärdsprogrammet revideras år 2007.

Lokal och kommunal naturvårdssatsning

Kommunerna och lokala krafter har en viktig roll i arbetet med att nå miljö kvalitetsmålen. Från och med år 2004 kan statliga bidrag ges till lokal och kommunal naturvård. Satsningen beskrivs i regeringens skrivelse "En samlad naturvårdspolitik".³ Nyckelorden är naturvårdsnytta, lokala initiativ och lokal drivkraft, friluftsliv, samverkan och partnerskap, folkhälsa, tätortsnära natur och tillgång till denna.

Regeringen har avsatt 300 miljoner kronor under åren 2004-2006. Kommunerna har möjlighet att söka och Länsstyrelserna beslutar om bidraget. Lokala krafter som föreningar, jord- och skogsbrukare, näringslivet och enskilda kan ta initiativ till och vara delaktiga i projekt, skapa samverkan och stödja projekt. Föreningar och ideella organisationer kan också få bidrag till projekt, men de kan inte själva ansöka om stöd, utan de måste samarbeta med kommunen.

² Miljömål 2000, meddelande 2000:59, Länsstyrelsen i Jönköpings län

³ En samlad naturvårdspolitik, skrivelse 2001/02:1

Kommunen samordnar och ansvarar för att projekten genomförs och att de rapporteras till Länsstyrelsen.

För att kunna få bidrag ska åtgärderna bidra till att miljö kvalitetsmålen och delmålen nås. Bidrag kan lämnas för högst 50 % av åtgärdernas kostnader. I projektkostnaderna kan räknas in arbetsinsatser av egen personal och ideella krafter. Länsstyrelsen i Jönköpings län har fått en tilldelning på 3,6 miljoner kr under år 2004, vilket blir 7,2 miljoner kr till åtgärder om allt delas ut med 50 % bidrag. Fördelningen mellan länen för åren 2005 och 2006 är inte gjord. Statsbidraget betalas ut under tre år med början år 2004 och projekt som får bidrag har fyra år på sig för genomförande och slutrapportering.⁴

Åtgärderna måste kunna rymmas under följande kategorier:

- kunskapsuppbyggnad
- framtagande av underlag
- områdesskydd
- vård och förvaltning av områden, naturtyper och arter inklusive åtgärder som främjar friluftsliv i natur- och kulturmiljö
- restaurering av områden, naturtyper och bestånd av arter
- information, folkbildning och annan kunskapsspridning.

År 2004 sökte nio av länets 13 kommuner om bidrag till 22 projekt. Ansökt belopp motsvarar ganska precis länets tilldelning. Länsstyrelsens målsättning är att alla kommuner ska ansöka och få projektmedel inom treårsperioden. Det är viktigt att denna möjlighet att stimulera naturvårdsarbetet utnyttjas.

Många kommuner bedriver ett aktivt naturvårdsarbete. I enkät till kommunerna år 2003 svarade fyra kommuner att de arbetar med att ta fram naturvårdsplan/program eller motsvarande. Fem kommuner har också planer på att inrätta nya kommunala reservat. På sida 67 i avsnittet Levande skogar finns en tabell över de planer på nya kommunala reservat som Länsstyrelsen har kännedom om.

Hotade arter och biotoper

För både Levande skogar, Myllrande våtmarker och Ett rikt odlingslandskap finns nationella delmål om åtgärdsprogram för hotade arter (ibland biotoper, till exempel rikkärr). Arbetet pågår nationellt och åtgärdsprogrammen berör länsarbetet åtminstone i genomförandet. För ett antal av landets hotade arter har vi också ett regionalt ansvar för att ta fram åtgärdsprogrammen.

Totalt finns i Jönköpings län 774 rödlistade arter hemmahörande i skog, på våtmarker eller i odlingslandskapet⁵. Det stora flertalet är olika typer av ryggradslösa djur, bland annat insekter, men också kärlväxter, svampar, lavar och fåglar utgör större grupper. Åtta däggdjursarter är också med på listan. 146 arter har jordbrukslandskapet som enda biotop, 213 arter har skogen och 22 arter är helt knutna till våtmarker. Resterande hotarter kan förekomma i fler än ett habitat.

I tabell 1 och 2 på nästa sida följer en sammanställning av antalet hotade arter i olika landskapstyper (jordbruksmark, skog och våtmark) samt fördelningen mellan olika organismgrupper. I skogen och på våtmarkerna är det förutom ryggradslösa djur svampar, mossor och lavar som har flest arter på hotlistan. I odlingslandskapet handlar det huvudsakligen om ryggradslösa djur och kärlväxter.

⁴ För mer information se www.naturvardsverket.se och gå in under "Natur och naturvård"

⁵ Artdatabanken, rödlistan (sökning 2004-10-21)

Arbetet med hotade arter och biotoper beskrivs mer under respektive miljökvalitetsmål i programmet.

Biotop	Antal rödlistade arter i länet
Jordbruksmark	466
Skog	460
Våtmark	140

Tabell 1. Antal kända hotade arter i länet fördelat på jordbruksmark, i skog och/eller våtmarker

Organismgrupp	Antal rödlistade arter i länet
Kärlväxter	125
Mossor	59
Lavar	75
Svampar	116
Ryggradslösa djur	343
Fåglar	43

Tabell 2. Antal rödlistade arter i länets skogar, våtmarker och odlingslandskap fördelat per organismgrupp.

Vad kan du göra som privatperson?

- Nedfall av gödande kväveföroreningar från luften är ett hot mot den biologiska mångfalden. Öppna mossar och artrika kärr växer igen. I odlingslandskapet breder hundkex och maskrosor ut sig på bekostnad av mindre konkurrenskraftiga och ibland hotade arter. Vi bidrar genom utsläpp främst från trafiken. Genom att minska på bilåkande och välja andra resalternativ kan vi minska utsläppen.
- Genom att välja miljömärkt när du köper varor av trä så bidrar du till miljömålen Levande skogar och Myllrande våtmarker. Till exempel finns FSC-märkta och Svanenmärkta trädgårdsmöbler.
- Lär dig odla och föröka hotade kulturväxter. Detta kan du bl.a. göra genom att bli medlem i föreningen Sesam.
- Bli floraväktare och hjälp till att bevaka att rödlistade växter inte försvinner från sina sista lokaler i länet.
- Det finns ett samband mellan den mat vi väljer och det landskap som vi ser omkring oss. Utan betande djur växer landskapet igen. Genom att välja KRAV-märkta och närproducerade livsmedel motverkar vi det.

Vad kan du göra på din arbetsplats?

- Ställ miljökrav vid inköp av varor. Välj i så stor utsträckning som möjligt ekologiska och lokalproducerade livsmedel.
- Nedfall av gödande kväveföroreningar från luften är ett hot mot den biologiska mångfalden. Utsläppen från lastbilstrafiken ökar. Om varor i större utsträckning transporteras på järnväg så minskar utsläppen. Utsläppen kan också minska genom bättre rening på lastbilsmotorerna och genom att transporterna går fullastade. Både beställare och transportörer har ett ansvar.

Bara naturlig försurning

Miljökvalitetsmålet Bara naturlig försurning behandlas i flera åtgärdsprogram. Delmål 3 och 4 behandlas i åtgärdsprogrammet från Luftens och hälsans år (meddelande nr 2003:39). Delmål 2 och 5 behandlas i detta åtgärdsprogram i avsnitten Levande skogar (delmål 2) och Ett rikt odlingslandskap (delmål 5). Delmål 1 behandlas i det åtgärdsprogram som tas fram under Året för vattnets bästa 2004.

Nationella miljökvalitetsmålet

De försurande effekterna av nedfall och markanvändning skall underskrida gränsen för vad mark och vatten tål. Nedfallet av försurande ämnen skall heller inte öka korrosionshastigheten i tekniskt material eller kulturföremål och byggnader.

Mål för Jönköpings län

Miljökvalitetsmålet innebär i ett generationsperspektiv

- a. Depositionen av försurande ämnen överskrider inte den kritiska belastningen för mark och vatten.
- b. Onaturlig försurning av marken motverkas så att den naturgivna produktionsförmågan, arkeologiska föremål och den biologiska mångfalden bevaras.
- c. Markanvändningens bidrag till försurning av mark och vatten motverkas genom att skogsbruket anpassas till växtplatsens försurningskänslighet.

Delmål

1. År 2010 ska:
 - Högst 2 % av arealen sjöar per huvudavrinningsområde vara försurade på grund av mänsklig påverkan. I målet inräknas sjöar större än 1 hektar (de stora länsgemensamma sjöarna Vättern, Bolmen och Sommen ej inräknade).
 - Högst 10 % av antalet sjöar i länet vara försurade på grund av mänsklig påverkan. I målet inräknas sjöar större än 1 hektar.
 - Högst 15 % av sträckan rinnande vatten i länet per huvudavrinningsområde vara försurad på grund av mänsklig påverkan.

Kommentar till delmål 1

Målet avser försurning orsakad av människan. Vid uppföljning av målet inräknas sjöar och vattendrag där buffertförmågan (alkaliniteten) är minst 25 % lägre än den beräknade naturliga nivån eller där biologiska skador av försurning dokumenterats.

2. Före år 2010 ska trenden mot ökad försurning av skogsmarken vara bruten i områden som försurats av människan och en återhämtning ska ha påbörjats.
3. År 2010 ska utsläppen i länet av svaveldioxid till luft ha minskat med 30 % från 1994 års nivå.
4. År 2010 ska utsläppen i Jönköpings län av kväveoxider till luft ha minskat till ca 5 400 ton.

5. pH-värdena i länets åkermark ska inte understiga 6,0

Kommentar till delmål 5

Målet gäller främst de mer intensivt brukade åkermarkerna.

Myllrande våtmarker

Målbild

Nationella miljö kvalitetsmålet

Våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet skall bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden.

Mål för Jönköpings län

Miljö kvalitetsmålet innebär i ett generationsperspektiv

- a. I hela länet finns våtmarker av varierande slag, med bevarad biologisk mångfald och bevarade kulturhistoriska värden.
- b. Hotade arter har möjlighet att sprida sig till nya lokaler inom sina naturliga utbredningsområden så att långsiktigt livskraftiga populationer säkras.
- c. Främmande arter och genetiskt modifierade organismer som kan hota den biologiska mångfalden introduceras inte.
- d. Torvbrytning sker på lämpliga platser med hänsyn till natur- och kulturmiljön och den biologiska mångfalden.
- e. Våtmarker skyddas så långt möjligt mot dränering, torvtäkter, vägbyggen och annan exploatering.
- f. Våtmarkers naturmiljöer är tillgängliga för allmänhet och turism på ett sådant sätt att dess värden bevaras.

Delmål

1. Våtmarker av klass 1 och 2 i våtmarksinventeringen och som fortfarande håller värden motsvarande denna klassning ska inte exploateras.
2. Samtliga våtmarksområden i Myrskyddsplan för Sverige ska ha ett långsiktigt skydd senast år 2010.
3. Från och med år 2004 ska inte skogsbilvägar byggas över våtmarker med höga natur- eller kulturvärden eller så att dessa våtmarker påverkas negativt på annat sätt.
4. Minst 400 ha våtmarker och småvatten ska anläggas eller återställas fram till år 2010.

Jämfört med målen på nationell nivå skiljer sig målen för Jönköpings län på följande sätt:

- Punkt f. har en något annan formulering på så sätt att den för Jönköpings län även inbegriper områdenas tillgänglighet.
- Det nationella delmålet 1 innebär att en nationell strategi för skydd och skötsel av våtmarker och sumpskogar ska tas fram senast år 2005.
- Det nationella delmålet 4 omfattar endast odlingslandskapet och avser främst slättlandskapen. Eftersom det finns lite slättlandskap i Jönköpings län har en lägre ambitionsnivå valts om man ser till länets andel av landets jordbruksareal, och begränsningen till odlingslandskapet har inte gjorts.
- Nationellt finns ett femte delmål som gäller åtgärdsprogram för de hotade arter som har behov av riktade åtgärder. Åtgärdsprogrammen tas fram på nationell nivå men kommer även att beröra Jönköpings län.

I övrigt överensstämmer målen för Jönköpings län med de nationella målen.

Avgränsningar

Sumpskogar är en våtmarkstyp som innefattas i alla delmålen både under Myllrande våtmarker och Levande skogar. Överlappning mellan delmålen finns endast för delmål 1 under Levande skogar och delmål 2 under Myllrande våtmarker. Båda målen behandlar skydd av områden med höga naturvärden och det är viktigt att arbetet med dessa delmål samordnas. Avgränsningar som gjorts i detta åtgärdsprogram är att generell naturhänsyn i produktionsskog behandlas under Levande skogar och att resultat från sumpskogsinventeringen beskrivs under Myllrande våtmarker.

Våtmarker för efterpolering av avloppsvatten beskrivs översiktligt under Myllrande våtmarker men åtgärdsförslag behandlas i det åtgärdsprogram som behandlar miljö kvalitetsmålet Ingen övergödning. I uppföljningen av Myllrande våtmarker ingår dock även sådana våtmarker.

Tillståndet idag

Detta avsnitt beskriver tillståndet i länet med utgångspunkt från målet Myllrande våtmarker. Även hot mot våtmarker och myllret i våtmarkerna beskrivs. Våtmarkernas betydelse för andra miljö kvalitetsmål beskrivs också, liksom andra miljöers påverkan på våtmarkerna.

Länets våtmarker, biologisk mångfald och kulturhistoriska värden

Våtmarker i odlingslandskapet kan till exempel utgöras av fuktängar, kärr och slåttermysrar. De är inte bara viktiga för de djur och växter som lever där, utan också för bland annat flyttfåglar, som behöver ha platser att rasta på. I skogslandskapet är våtmarkerna oftast mossar, kärr eller sumpskog. Våtmarkerna fungerar som vattenmagasin och kallas för naturens egna reningsverk, eftersom de är bra som kvävefällor. Både i odlingslandskapet och i skogslandskapet spelar våtmarkerna därför en viktig roll för att vi ska kunna minska övergödningen. I många våtmarker tillväxer torven ständigt vilket hjälper till att motverka den ökande växthuseffekten. Utdikning av våtmarker kan tvärtom bidra till växthuseffekten genom att stora mängder torv i våtmarkerna bryts ner till koldioxid. Våtmarkernas kulturhistoriska värden kan till exempel vara gamla mossodlingar, ängslador eller trädgårdsgårdar och stenmurar.

Förr användes våtmarkerna framför allt till slåttermysrar för att få vinterfoder till djuren, men också som betesmarker. På sådana platser kan man ibland hitta gamla byggnader eller andra historiska lämningar som berättar hur det var förr i tiden. Under åren 1880-1950 avvattnades många våtmarker med grävda diken, främst för att man behövde mer mark att odla på men även för att få mer skogsmark. Därför har ungefär en fjärdedel av våtmarkerna försvunnit i Sverige. Ändå är vi ett av de länder i världen som har flest kvar. Sverige har ett stort internationellt ansvar för att bevara våtmarkstypen myr. Bara Ryssland och Kanada har större andel myr i förhållande till sin landyta.

När det sker ingrepp i våtmarkerna riskerar höga natur- och miljö värden att försvinna. Våtmarkerna har en stor art- och biotopdiversitet med flera ovanliga arter knutna till sig. Av Sveriges hotade kärlväxter är 20 % våtmarksarter. Förstörda våtmarksbiotoper är ett av de största hoten för 15 % av de hotade ryggradslösa djuren och för 30 % av de hotade ryggradsdjuren⁶. Sett för hela landskapet har våtmarkerna stor betydelse för omgivande markers hydrologi, lokalklimat och ekologi.

⁶ Liliegren Y, 1998. Uppdatering av Våtmarksinventeringen i Jönköpings län 1998, meddelande 1998:29. Länsstyrelsen i Jönköpings län

Hoten mot den biologiska mångfalden i Sveriges våtmarker har varit mycket stora och är fortfarande betydande. Knappt en tredjedel av de våtmarker som återstår i Sverige är opåverkade av exploatering. Bland de ingrepp som förekommer kan nämnas dikning, vägdragning och torvtäktsverksamhet. Nydikningar sker inte i samma stora omfattning som tidigare men många gamla dikes-system har fortfarande en dränerande effekt. Sedan 1994 är det förbjudet att markavvattna i stora delar av södra Sverige, bland annat i sju av länets kommuner. Storskalig påverkan på våtmarkerna idag sker främst genom nedfall av luftföroreningar.

Länets stora högmossar är på sätt och vis våra sista vildmarker. De har en unik biologisk mångfald, mest fåglar, och är tillsammans med sjöar och vattendrag den naturtyp som lockar mest turister.

Hur mycket våtmarker finns i länet?

Jönköpings län är rikt på våtmarker. Enligt de senaste uppskattningarna finns ca 125 000 ha våtmarker i Jönköpings län⁷. Det är ungefär 12 % av länets yta. Det finns uppgifter från 80-talet som anger betydligt större arealer. I en avhandling från Göteborgs universitet år 1985 uppges 141 000 ha⁸. I båda fallen har man använt topografiska kartan som underlag. Skillnaden kan delvis bero på att senare beräkningar gjorts från nyare kartor och att vissa områden på nyare kartor inte längre betecknas som våtmark, beroende på utdikning och igenväxning. Även Riksskogstaxeringen uppger minskande arealer för ägoslaget myr från 70-talet och framåt. I verkligheten är dock arealen våtmark sannolikt större än 125 000 ha, eftersom alla våtmarksområden inte framgår av kartmaterialet.

Mest våtmarker finns i länets nederbördsrikare västra delar, uppemot en fjärdedel av landarealen³. Nationalparken Store mosse nordväst om Värnamo, med sina närmare 10 000 ha, är landets största sammanhängande myrområde söder om Lappland.

En stor del av våtmarksytan utgörs av sumpskogar. I sumpskogsinventeringen har 49 000 ha registrerats i länet. Troligt är att många områden inte kommit med i inventeringen och att andelen sumpskog är större, uppemot 80 000 ha².

⁷ Olsson B, 2002. Beräkning av sankmarksareal från topografiska kartan per län och biografisk region, PM från Metria Miljöanalys 2002-11-22.

⁸ Franzén, L. 1985. Peat in Sweden - a method to calculate the resources. Akademisk avhandling. Institutionen för fysisk geografi, Göteborgs Universitet.

VÄTMARKER OCH SMÄVATTEN, VAD ÄR DET?

Vätmarker är ett samlingsbegrepp för en lång rad naturtyper som har det gemensamt att de är just våta. Definitioner skiljer sig åt i olika sammanhang. I detta åtgärdsprogram har vi valt de definitioner som används av Naturvårdsverket, Jordbruksverket (smävatten) och Skogsstyrelsen (sumpskog). Den internationella våtmarkskonventionen innefattar även sjöar, vattendrag och grunda havsområden, men som framgår nedan räknas de inte som våtmarker i svenska miljömålssammanhang.

Vad är en:

Vätmark?

Mark där vatten under en stor del av året finns i närheten av markytan och vegetationstäckta vattenområden. Vätmarker indelas i myrar, strandmiljöer och fuktig-våt mark. Alla tre typer av våtmarker delas in i ett större antal undergrupper. Till strandmiljöer hör strandängar och mader. Sumpskog är exempel på fuktig-våt mark.

Myr?

Vätmark som är uppbyggd av torv. Torven består huvudsakligen av växtmaterial som inte brutits ner fullständigt på grund av att det avlagrats i en alltför blöt och syrefattig miljö. Myrar indelas i mossar, kärr och blandmyrar. Till dessa finns undergrupper. Mossar är näringsfattiga och får endast tillskott av mineraler från nederbörden och luften. Kärr har däremot tillgång till mineraler från yt- och markvattnen från närliggande fastmarksområden.

Sumpskog?

Skogsmark med mer än 30 % krontäckning där marken är blöt eller fuktig (det vill säga aldrig mer än 1 meter till grundvattennivån) och fuktighetsälskande arter täcker minst hälften av befintligt fält- eller bottenskiikt.

Smävatten?

Mindre vattensamlingar upp till en hektar, naturliga eller anlagda, där vattenståndet är så högt att det finns en vattenspegel året om. Hit hör nerlagda torv och lertäkter, mangelgravar, anlagda viltvatten och bevattningsdammar⁹. Enligt Skogsstyrelsens författningssamling har småvatten en permanent eller periodvis uppträdande vattenyta (SKSFS 2000:1). Definitionerna är alltså något olika för jordbruksmark och skogsmark.

Vätmarksinventering och pilotstudie om rikkärr

I Jönköpings län har Vätmarksinventeringen (VMI) genomförts i etapper: de västra delarna inventerades 1980-1982, de östra 1983-1986. Inventeringsarbetet genomfördes i två steg. Först gjordes en inventering med hjälp av flygbilder daterade från 1968 och framåt. Därefter valdes objekt som bedömts vara hotade eller särskilt värdefulla för en mer detaljerad fältinventering. Den detaljerade avrapporteringen av detta arbete gjordes 1994-1999 och redovisningen finns i kommunvisa rapporter¹⁰. För Habo och Mullsjö kommuner finns inga särskilda rapporter eftersom de tillhörde Skaraborgs län fram till år 1998. I samband med att kommunrapporterna togs fram utfördes en revision av den tidigare utförda flygbildstolkningen och nu med IR-bilder från mitten av 1980-talet. Endast

⁹ Jordbruksverket, 1994. Smävatten och våtmarker i odlingslandskapet

¹⁰ Referens nr. 28-36

våtmarker med en yta på minst 10 ha inventerades med undantag för objekt med särskilt höga naturvärden. All insamlad data ligger i en databas på Naturvårdsverket.

I VMI fördelas våtmarkerna i fyra klasser med avseende på naturvärden:

- klass 1 innehåller objekt som är särskilt värdefulla och som har mycket höga naturvärden
- klass 2 innehåller objekt med höga naturvärden
- klass 3 innehåller objekt som har vissa naturvärden
- klass 4 innehåller objekt utan nämnvärda naturvärden.

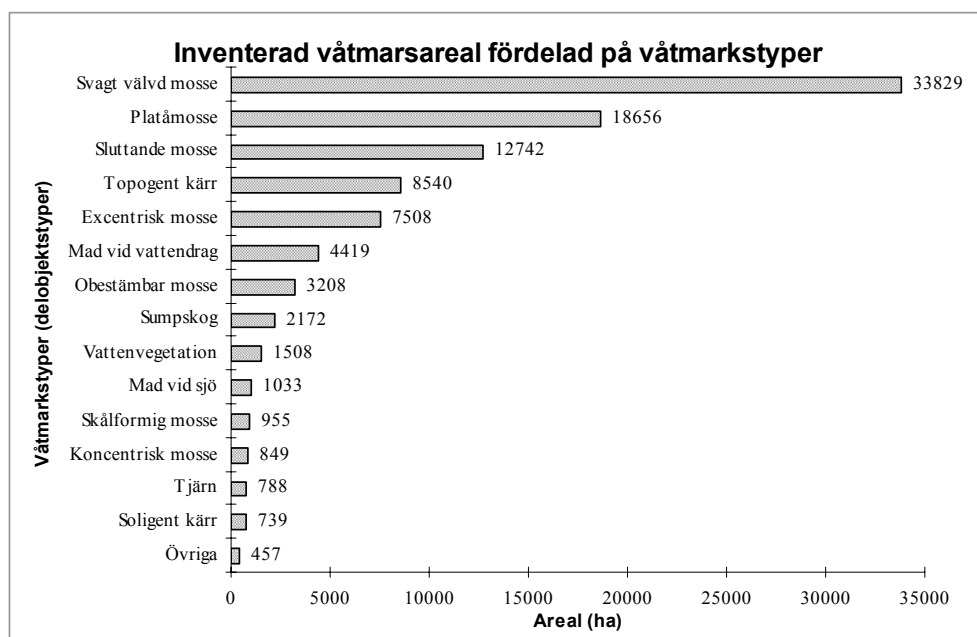
I Jönköpings län inventerades ca 1450 objekt. Endast ett 50-tal av dessa var mindre än 10 hektar. Den inventerade våtmarksytan i länet var drygt 110 000 hektar. De flesta våtmarksobjekten finns i länets västra delar. De är vanligen relativt små till ytan, drygt 50 % av alla objekt är mellan 10-30 hektar. Endast 2 % har en storlek som överstiger 700 hektar. Alla objekt delades in i ca 2500 delobjekt fördelade på 21 olika våtmarkstyper. I länet är det den svagt välvda mossen som är vanligast. Andra vanliga typer är topogena kärr, platåmossar och sluttande mossar.

Kommun	1	2	3	4	Tot.
Aneby	2 (5,3)	14 (36,8)	15 (39,5)	7 (18,4)	38 (2,6)
Eksjö	10 (18,2)	17 (30,9)	19 (34,5)	9 (16,4)	55 (3,8)
Gislaved	30 (9,6)	56 (17,9)	146 (46,6)	81 (25,9)	313 (21,7)
Gnosjö	11 (10,7)	33 (32)	48 (46,6)	11 (10,7)	103 (7,1)
Jönköping	31 (18,9)	39 (23,8)	72 (43,9)	22 (13,4)	164 (11,4)
Nässjö	13 (10,4)	34 (27,2)	54 (43,2)	24 (19,2)	125 (8,7)
Sävsjö	8 (7,4)	25 (23,1)	53 (49,1)	22 (20,4)	108 (7,5)
Tranås	0 (0)	4 (36,4)	5 (45,5)	2 (18,2)	11 (0,8)
Vaggeryd	27 (17,9)	24 (15,9)	60 (39,7)	40 (26,5)	151 (10,5)
Vetlanda	18 (18,4)	26 (26,5)	38 (38,8)	16 (16,3)	98 (6,8)
Värnamo	20 (11,8)	41 (24,1)	72 (42,4)	37 (21,8)	170 (11,8)
Habo	7 (10,6)	13 (19,7)	27 (40,9)	19 (28,8)	66 (4,6)
Mullsjö	6 (14,3)	11 (26,2)	13 (31,0)	12 (28,6)	42 (2,9)
Tot	183	337	622	302	1 444

Tabell 3. Fördelning av antalet objekt per naturvärdesklass och kommun. Siffran inom parentes anger % av det totala antalet objekt i kommunen¹¹

Tabell 3 visar fördelningen av våtmarkerna i VMI på naturvärdesklass och kommun. Sammantaget finns alltså 183 klass 1-objekt och 337 klass-2 objekt i länet. Länets västliga kommuner har flest objekt (och mest våtmarksyta) där Gislaved, Värnamo och Jönköping ligger i topp. Denna del av länet ligger i naturgeografisk region 11, Sydsvenska höglandets myrrika västsida. Tranås, Aneby, Eksjö, Habo och Mullsjö har lägst antal objekt (och minst våtmarksyta).

¹¹ Ref nr 15 kompletterat med utdrag från VMI-registret för Habo och Mullsjö kommuner.



Figur 1. Inventerad areal av olika våtmarkstyper i Jönköpings län. I gruppen Övriga ingår obestämd våtmark, blandmyr av mosaiktyp samt fuktäng. Med obestämbär menas att våtmarken är så skadad att det inte går att se vad det har varit för våtmarkstyp¹² (Habo och Mallsjö kommuner ingår ej).

En uppdatering av VMI gjordes 1998 med avseende på ingrepp¹³. Uppdateringen gjordes utifrån infraröda flygbilder från 1995-1997. Av praktiska skäl var det möjligt att uppdatera drygt 80 % av objekten med avseende på ingrepp. De vanligaste typerna av ingrepp i våtmarkerna som noterats är dikning, torvtäkt, vägdragning och avverkning av skog i anslutning till våtmarken. I samband med uppdateringen konstaterades inte några nya torvtäkter (däremot utökningar av befintliga). De andra ingreppen var däremot betydligt vanligare. Vägdragningarna är ofta "avverkningsvägar".

NÅGRA RESULTAT FRÅN UPPDATERINGEN:

De flesta ingreppen, 57 %, hade en svag lokal störning på delobjektet (våtmarkstypen), 30 % en stark lokal, 7 % en svag generell och 6 % en stark generell störning på delobjekten.

Endast 80 objekt bedömdes vara hydrologiskt opåverkade (men det kan finnas annan typ av störning i dem). Av dessa bedömdes 47 objekt vara "helt" opåverkade, vilket motsvarar 3,5 % av antal objekt i inventeringen eller knappt 1 % av den inventerade ytan.

Den hydrologiska påverkansgraden indelades i inventeringen i fyra olika klasser. Vid uppdateringen bedömdes 35 objekt (2,6 %) varit utsatta för nya ingrepp så att klassningen borde ändras. Förändringarna har troligen skett mellan mitten av 1980-talet och mitten av 1990-talet och har företrädesvis skett i objekttyperna svagt välvd mosse och myrkomplex. Sett till naturvär-

¹² Ref 15, Habo och Mallsjö kommuner ingår ej.

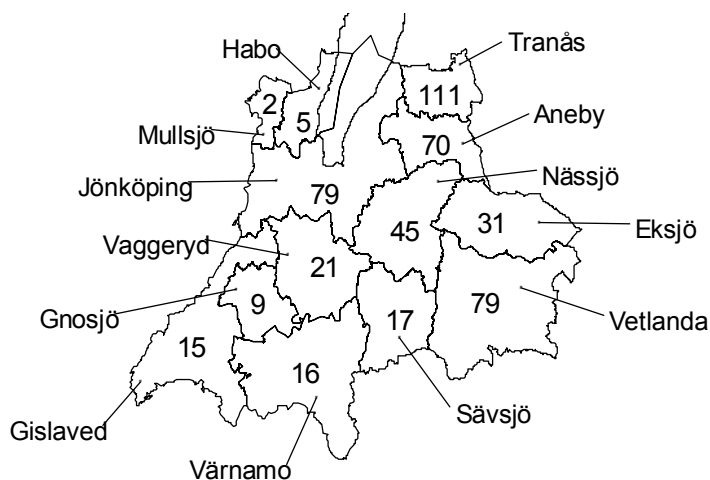
¹³ Ref. 15

desklasserna har de flesta förändringarna skett i klass 3 objekt (15 st) men så många som 6 st klass 1 objekt har fått en förändrad hydrologisk påverkan. Vid uppdateringen genomfördes ingen ny naturvärdesklassificering, däremot noterades (subjektivt) vilka objekt som borde byta naturvärdesklass. Det rör sig om 22 objekt där 7 borde byta från klass 1 till klass 2, 10 från klass 2 till klass 3 och 5 som borde byta från klass 3 till klass 4. Inga av dessa ingår i Myrskyddsplanen (se sida 36).

Uppdateringen omfattade inte förändringar på grund av igenväxning eftersom tiden mellan Våtmarksinventeringen och uppdateringen bedömdes vara för kort för att upptäcka förändringar på flygbilderna.

År 1999 gjordes en pilotstudie om rikkärr i Jönköpings län¹⁴ Bakgrunden till detta var ett behov av mer information om rikkärrens status, antal och geografiska läge. Avsikten var också att få en möjlighet att rätta till bristen på rikkärr inom Natura 2000 nätverket i Jönköpings län. Inventeringen gav en överblick av läget i länet och ett underlag för fortsatta rikkärrens inventeringar. Rikkärr är en speciell typ av våtmark som ofta har mycket höga naturvärden. Benämningen avser kärrmiljöer där mark- och ytvatten för med sig mineraler från intilliggande kalkhaltig eller mineralrik berggrund eller jord. Vegetationens sammansättning påverkas även av vattnets rörlighet och syrehalt.

Tänkbara rikkärr lokaliserades med avseende på uppgifter om kända kärlväxt-, moss- och snäcklokaler. För att göra lokalurvalet togs en lista på potentiella indikatorarter för rikkärr fram. Arterna fick poäng efter hur bra de fungerar som indikatorarter. De lokaler som valdes ut hyste åtminstone någon av arterna på denna lista. Över 500 potentiella rikkärrslokaler erhöles. Hur dessa fördelas per kommun syns på kartan nedan.

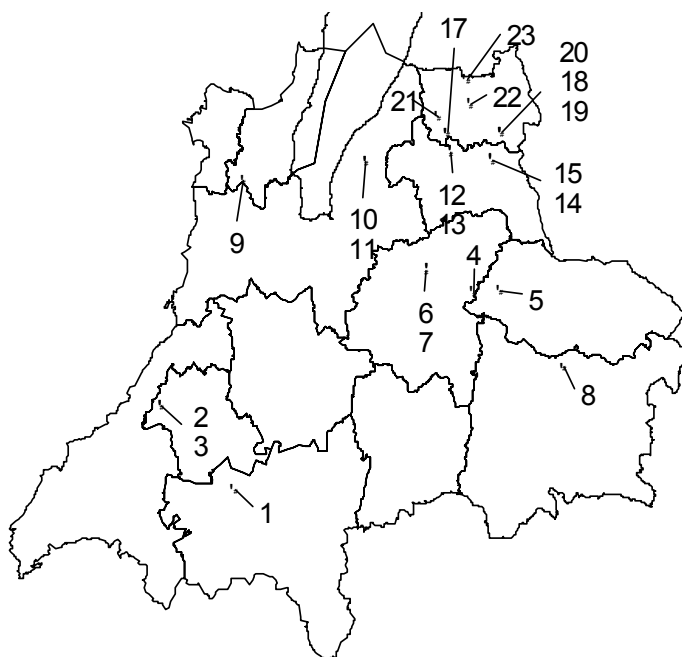


Figur 2. Fördelning av potentiella rikkärrslokaler i länet fördelat på kommun

Att det finns få potentiella lokaler i Habo och Mullsjö i studien beror troligen på att det inte funnits samma bakgrundsmaterial tillgängligt som för övriga kommuner i länet.

¹⁴ Jacobsson C, 2000. Pilotstudie – Rikkärr i Jönköpings län, meddelande 2000:31. Länsstyrelsen i Jönköpings län

De 20 lokaler som valdes ut för en fältinventering 1999 var i huvudsak de som hade fått högst artpoäng. 3 av lokalerna ströks vid fältinventeringen eftersom de inte visade sig vara rikkärr. De återstående 17 lokalerna delades in i ett eller flera objekt beroende på naturtyp, se figur 3. Rikkärren förekommer i stort sett i hela länet, även om tätheten är störst i den nordöstra länsdelen. Många av de inventerade rikkärren visade sig ha mycket höga naturvärden. I rapporten konstateras att det största enskilda hotet mot de rikkärr som besökts är igenväxning på grund av minskat betestryck och övergödning. Endast ett av de besökta rikkärren hävdas fortfarande, Björnkullakärret inom Store mosse nationalpark. I rapporten framhålls att åtgärder bör vidtas inom en snar framtid för att artsammansättningen ska kunna bibehållas inom övriga lokaler.



- Björnkullakärret, St Mosse Nationalpark., medelrikkärr (1)
 300m NNV om Stora Svalås, medelrikkärr (2)
 200m O om Stora Svalås, medelrikkärr (3)
 S spetsen av Sjunnersjösjön, näringsrikt strandkärr (4)
 Kärr intill Norra änden av Rågöl, medelrikkärr (5)
 Kärr 300m SV om parkeringen vid Nässjö gamla kyrka, medelrikkärr (6) medelrikkärr/källkärr (7)
 200m Väster om Åkersberg, 250m OSO om Barnhemmet, sluttande, medelrikt kärr (8)
 80m NV om Karshults gårds lada, medelrikkärr (9)
 Hultarps rikkärr, 400m VSV om Hultarps gård, sumpskog (10) och mjukmatta (11).
 700m VNV om Dalskog, öppet rikkärr (12) rikt drag i skogsmark (13)
 Precis öst om bäcken, precis norr om vägen, medelrikkärr (14)
 200m V om Stallarp, rikt källkärr (15)
 300m S Liarp, rikkärr (16), sumpskog (17)
 300m OSO om Hulukvarn, rikkärr (18), näringsrikt kärr (19), skog (20)
 300m OSO om Dannemark, strandkärr (21)
 Vännerydgölens sydspets, intermed-medelrikkärr (22)
 Strax S om Mellangården (Hagalund 2000m NV), betad fuktäng (23)

Figur 3. Lokaler i fältinventeringen 1999, indelade i ett eller flera objekt beroende på naturtyp

Under åren 2003/2004 har ytterligare närmare 40 potentiella rikkärrslokaler inventerats men resultatet är ej ännu publicerat.

Ängs- och betesmarksinventeringen

Under 2002-2004 görs en landsomfattande ängs- och betesmarksinventering. Den genomförs av länsstyrelserna och samordnas av Jordbruksverket. Den kommer bl.a. att ge arealer av fuktiga och våta ängs- och betesmarker. Inventeringen kommer också att markera mindre våtmarksobjekt i övriga ängs- och betesmarker. I inventeringen används samma definitioner på naturtyper som i Natura 2000.

Sumpskogar

Sumpskogar är ofta tillflyktsorter för arter som har svårt att överleva i det brukade landskapet. De kan hysa arter som kräver lång kontinuitet eftersom sumpskogar lämnas relativt opåverkade av skogsbränder och ofta har undantagits från avverkning på grund av svåra avverkningsförhållanden. Sumpskogarna förekommer ofta som långsmala stråk i landskapet eller som randskogar till större öppnare våtmarker. Det är viktigt att dessa spridningsvägar hålls intakta och inte skärs av genom kalavverkningar.

Tallsumpskogar är den absolut vanligast förekommande typen av sumpskog i länet. Därefter kommer olika blandskogstyper av barr och löv, med björk och al som vanligast förekommande lövträd. Ädellöv förekommer i mycket liten utsträckning i sumpskog och begränsat till södra delarna av länet. Sumpskogar på högre boniteter och våtmarker med naturligt stora vattenståndsfuktuationer råder det brist på i länet.

Den landsomfattande Sumpskogsinventeringen genomfördes i två steg, fjärranalys och fältinventering. Den övervägande delen av de data som registrerats om sumpskogar grundas på tolkning av infraröda flygbilder. Ett mindre urval objekt, ca 5-10 %, främst bland de ur naturvärdesynpunkt värdefullaste blev föremål för fältinventering. Små sumpskogar, (< 1-2 ha i södra Sverige), och starkt påverkade sumpskogar har ej registrerats. Vid inventeringen indelades områdena i fyra naturvärdesklasser:

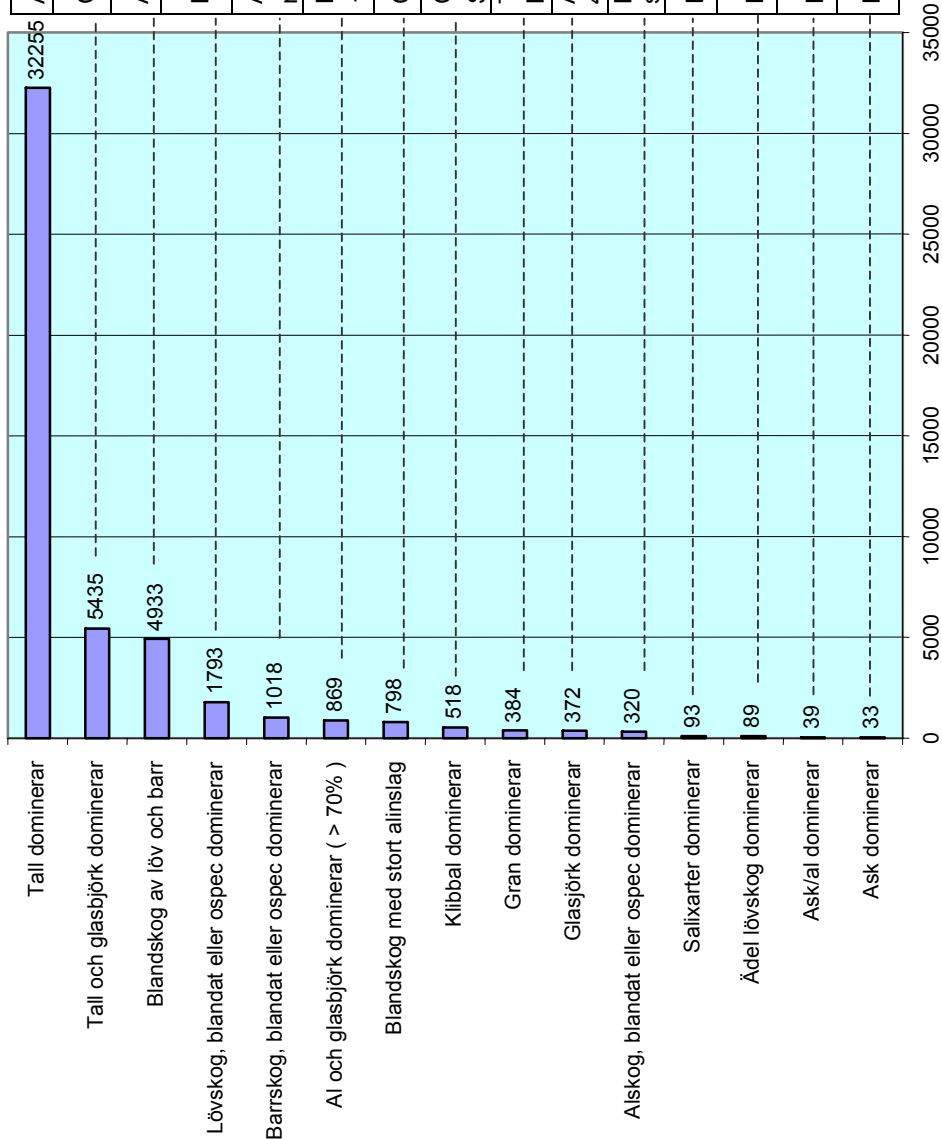
- klass 1 Sumpskog med mycket höga naturvärden.
- klass 2 Sumpskog med höga naturvärden
- klass 3 Ordinär sumpskog (ofta dikad men med vissa naturvärden kvar).
- klass 4 Sumpskog som starkt påverkats av ingrepp (dikning eller avverkning).

Databasen med Sveriges sumpskogar är åtkomlig på www.svo.se och sökbar bland annat via digitala kartor. För varje objekt är följande data tillgängliga: Trädslag, Areal (ha), Hydrologisk typ, Naturvärdesklass, Andel löv, Krontäckning, Dikning, Tidpunkt för inventeringen och inventeringsmetod.

I Jönköpings län har drygt hälften av den inventerade arealen dikats, jämfört med riksgenomsnittets 34 %. Andelen impediment (mark som inte är lämplig för virkesproduktion) är 59 % i de inventerade sumpskogarna i länet. Med tanke på att drygt 50 % av arealen är påverkad av dikning¹⁵ är det sannolikt att många av dessa dikningar inte har avsedd betydelse som produktionshöjande åtgärd. En del av dessa skulle därför kunna vara lämpliga områden för återskapande av våtmarker med enkla åtgärder, till exempel att man sätter ner några bräddor i ändpunkten av diket.

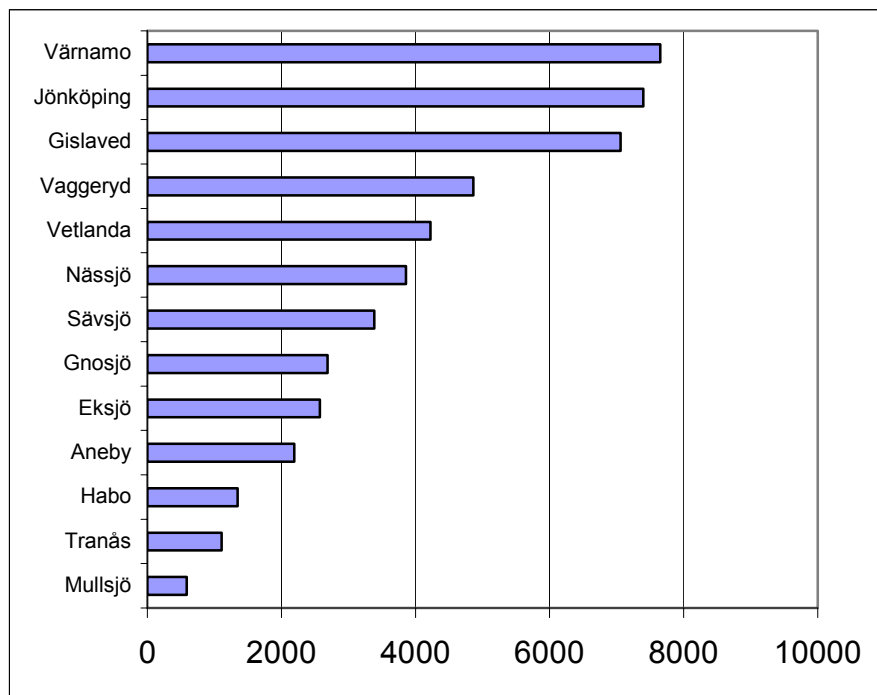
¹⁵ Referens nummer 15, Liliegren Y, 1998.

Fördelning av sumpskogstyper på kommuner.



Alla kommuner
Ca 60 % i Gislaved, Vaggeryd och Värnamo, ej i Habo och Mullsjö
Alla kommuner
Mest i Jönköping, Nässjö, Eksjö, Aneby, ej i Sävsjö.
Alla kommuner, mer än 50 % i Vetlanda, Värnamo och Jönköping, mindre än 5 ha i Gnosjö, Habo, Mullsjö
Drygt 50 % i Vetlanda och Värnamo, ej Habo och Mullsjö, mindre än 10 ha i Aneby, Gislaved och Jönköping.
Ca 60 % i Sävsjö och Vetlanda, ej Aneby, Eksjö, Habo, Mullsjö
Ca 50 % i Värnamo, 1 litet objekt i Eksjö, övrigt fördelat på Aneby, Sävsjö, Gnosjö, Vaggeryd och Vetlanda.
Tämligen jämnt fördelat i alla kommuner utom Jönköping, Habo, Mullsjö Gislaved och Tranås.
Alla kommuner utom Habo och Mullsjö, ett litet objekt i Gnosjö, ca 40 % av förekomsten i Värnamo
Mest i Tranås och Aneby, även Värnamo, Eksjö och Nässjö och små områden i Habo, Gislaved.
Endast Vetlanda och Värnamo (12 objekt)
Endast Gislaved och Gnosjö (3 objekt)
Huvudsakligen Vetlanda och Eksjö, även Nässjö och Värnamo
Endast 1 objekt Vetlanda

Figur 4 Fördelning av olika typer av sumpskog i Jönköpings län (ha). Sammanställning av resultat från sumpskogsinventeringen.



Figur 5. Fördelning av sumpskog på länets kommuner (ha). Sammanställning av resultat från sumpskogsinventeringen.

I den skogliga nyckelbiotopsinventeringen är ca 16 % av nyckelbiotoperna i länet sumpskogar och ungefär lika stor andel vattenanknutna biotoper.

Kalkning

För att motverka försurningen i sjöar och vattendrag kalkas våtmarker. I avrinningsområden som har sjöar med korta omsättningstider är det effektivare att kalka våtmarker än direkt i vattnet med sjökalkning. Kalkning av våtmarker har dock givit negativa effekter, t.ex. skador på mossor och annan vegetation. Lärdomar från tidigare misstag har legat till grund för bl.a. en ny kalkningshandbok (Naturvårdsverket, Handbok 2002:1).

I Jönköpings län har det under åren 1998-2002 i snitt kalkats på 678 ha våtmarker med i snitt 8 745 ton kalk per år. Alla dessa våtmarker kalkas inte årligen. Den sammanlagda ytan på alla de våtmarker som kalkats någon gång de senaste fem åren är 728 ha. Detta motsvarar ungefär en halv procent av våtmarksytan i länet. De senaste åren har man övergått till icke-dammande kalkprodukter på våtmarker i länet, vilket ger mindre negativ påverkan på vegetationen intill våtmarkerna.

Konflikten mellan målen Myllrande våtmarker och Bara naturlig försurning gäller framför allt i det enskilda fallet, och lokalt kan därför ett mål behöva ställas åt sidan till förmån för ett annat. Genom planeringen på såväl regional som nationell nivå bör ändå avvägningarna kunna göras så att båda målen kan nås i ett helhetsperspektiv.

De flesta våtmarker som kalkas är mindre än 10 ha och ingår därför inte i våtmarksinventeringen. Idag sker främst omkalkning av våtmarker som har kalkats tidigare och det är sällan som nya våtmarker börjar kalkas. Vid val av kalkningsmetod bör enligt Naturvårdsverkets handbok ”i första hand sjökalkning eller kalkning av tidigare kalkade våtmarker väljas, i andra hand doserare och i sista hand kalkning av ej tidigare kalkade våtmarker”. Kalkning av våtmarksytor som inte har kalkats tidigare kan bli aktuellt om kalkningseffekten i de sjö-

ar och våtmarker som kalkas idag inte räcker till för att återställa vattenkemin i de sjöar och vattendrag som är målområden för kalkningen och det inte finns lämpliga sjöar eller tidigare kalkade våtmarker att kalka.

Om en huvudman ansöker om att kalka en våtmarksyta som inte har kalkats tidigare ska värdena på våtmarken vägas mot värdena i sjöarna och vattendragen som man vill bevara/återskapa med kalkningen. Huvudmannen ska skicka en förfrågan om samråd till Länsstyrelsen. Huvudmannen ska i denna förfrågan visa att det inte finns några kända naturvärden vid ytan och motivera varför man vill kalka våtmarken, d.v.s. redogöra för vilka värden i sjöarna och vattendragen som ska bevaras/återskapas med kalkningen. I detta sammanhang tittar man inte bara på våtmarksinventeringen, utan även på om det finns nyckelbiotoper intill våtmarken och om det finns hotade arter. Om det inte finns några uppgifter om naturvärden på våtmarken ska den inventeras.

Dikning och öppna diken

Dikning skadar våtmarkernas hydrologi, biologiska mångfald och ökar utflödet av närsalter som bidrar till övergödningen av sjöar och hav. Detta gäller dikning både inom jordbruket och inom skogsbruket.

Markavvattning (nydikning) för att öka skogsproduktionen var som mest intensiv under åren 1975-1985, men har sedan dess minskat kraftigt. Fortfarande förekommer dock dikning i tidigare orörda våtmarker och våtmarker med höga naturvärden. I Jönköpings län råder markavvattningsförbud i 7 av länets 13 kommuner; Jönköping, Aneby, Tranås, Eksjö, Vetlanda, Habo, Mullsjö. Dispens från förbudet kan sökas hos Länsstyrelsen. I övriga kommuner krävs tillstånd från Länsstyrelsen för att markavvattning ska få genomföras. Högst fem tillstånd/dispenser per år har lämnats de senaste åren där våtmarker påverkas. Dispens ges endast om ett område saknar värde från naturskyddssynpunkt. I tillståndsärenden görs en vägning mot skoglig nytta.

Efter slutavverkning förekommer skyddsdikning för att gynna uppväxten av nya plantor på fuktiga marker. Även skyddsdikningen har minskat kraftigt sedan 80-talet, men ökat något igen under senare år. Sedan 1994 är det krav på samrådspålit med Skogsvårdsstyrelsen innan skyddsdikning genomförs och det har utarbetats riktlinjer och allmänna råd om skyddsdikning.

Rensning av gamla diken får ske utan tillstånd ner till ursprunglig bottennivå och bredd. När gamla handgrävda diken rensas med maskiner är det lätt hänt att dikena blir både djupare och bredare. Risker är alltså stor att avvattningen ökar och påverkar våtmarkerna negativt. Dikesrensning kan också få stora negativa effekter nedströms, då vattnet med slam m.m. nu rör sig snabbare och naturliga filter i landskapet ofta är borta på grund av tidigare dikning. Det är därför viktigt att maskinförare har utbildning i dessa frågor.

Från år 1841 och under större delen av 1900-talet genomfördes ett stort antal markavvattningsföretag i länet med statsbidrag för att vinna odlingsmark. Registret finns på Länsstyrelsen. Mellan åren 1841 och 1954 genomfördes 1240 företag i Jönköpings län (exklusive Habo och Mullsjö). Därefter minskade verksamheten. Det finns ett spann mellan mindre företag och mycket omfattande, Svartån inkluderande Sábysjön och Ralången är exempel på det senare. Det finns en omfattande dokumentation i registret med gamla mycket detaljerade kartor som kan vara ett bra underlag för eventuella restaureringsprojekt.

Numera förekommer så gott som ingen nydikning för att vinna odlingsmark. Den brukade åkermarken måste emellertid underhållas med bl.a. dikning för att bibehålla sin produktionsförmåga. Allt fler åkrar täckdikas igen efter en kraftig minskning i början av 1990-talet. I övrigt inskränker sig dikningsverk-

samheten inom jordbruket till att underhålla och förbättra gamla täckdikessystem.

Gamla öppna diken i jordbruksmark kan vara kulturhistoriskt och biologiskt värdefulla. De omfattas av biotopskydd enligt Miljöbalken om de ständigt eller stor del av året håller ytvatten eller fuktig markyta. De räknas då som småvatten eller våtmark. Igenläggning får i så fall inte ske utan dispens från Länsstyrelsen. I vilken omfattning öppna diken läggs igen utan att dispens söks är oklart, men det kan finnas dålig kännedom om att biotopskyddet gäller. Enligt LRF är igenläggning av öppna diken ett litet problem i länet.

Torvbrytning och annan exploatering

Miljö kvalitetsmålet innebär att torvbrytning sker på lämpliga platser med hänsyn till natur- och kulturmiljön och den biologiska mångfalden (punkt d) och att våtmarker skyddas så långt möjligt mot dränering, torvtäkt, vägbyggen och annan exploatering (punkt e). Enligt delmål 1 ska våtmarker av klass 1 och 2 i våtmarksinventeringen och som fortfarande håller värden motsvarande denna klassning inte exploateras. För torvbrytning krävs koncession (eldningstorv) eller täktstillstånd (jordförbättringstorv). En halv procent av Sveriges energitillförsel baseras på torv. Småland är ett av de områden i landet där efterfrågan på våtmarker för torvbrytning är förhållandevis stor. Ofta har myrar med högt naturvärde stor utbredning och stort torvdjup vilket gör dem eftertraktade för torvbrytning.

Koncession/tillstånd för torvtäkt finns för ungefär 0,3 % av länets våtmarker och fördelas enligt nedan.

- Koncessioner för brytning av energitorv finns för 12 områden och omfattar ungefär 1 700 ha. Brytning pågår i 7 av dessa.
- Tillstånd för odlingstorv finns för 20 områden och omfattar ungefär 1 300 ha.

Torvbranschen har förbundit sig att inte rikta anspråk på de 6 % av landets myrar som ingår i Myrskyddsplanen. Naturvärdena i våtmarkerna är inte helt knutna till Våtmarksinventeringens klassningssystem, som bl.a. tar stor hänsyn till orördhet. Det kan finnas mycket stora naturvärden i delar av kraftigt störda myrmarker som är lågt klassade i inventeringen. Dessutom vilar klassningen av objekten till ca 90 % på data från enbart flygbildstolkning. Riksdagen beslutade i februari 2004 att torv ska ingå i systemet med gröna el-certifikat. Detta innebär att trycket på torvbrytning kommer att öka.

Skogsbilvägar

Delmål 3 säger att från och med år 2004 ska inte skogsbilvägar byggas över våtmarker med höga natur- eller kulturvärden eller så att dessa våtmarker påverkas negativt på annat sätt. Enligt SLU: s¹⁶ webbsida är troligen ca 95 % av skogen mindre än 1 km från närmaste väg.

Anläggning av skogsbilvägar leder oftast till markavvattnings. Byggandet av permanenta skogsbilvägar har minskat. Huvudsakligen anläggs en och annan ”stickväg” från befintliga vägar och en del vägar rustas upp. Skogsvårdsstyrelsen får emellertid fortlöpande in anmälningar om samråd gällande byggande av skogsbilväg. Under år 2002 registrerades 37 samråd i Jönköpings län. Utöver detta byggs ett antal vägar utan samråd som skogsvårdsstyrelsen inte har några uppgifter om. Någon statistik som visar antalet samråd som specifikt berör våtmarker finns för närvarande inte. Uppskattningsvis berörs våtmarker av klass 1 eller 2 av nya skogsbilvägar ungefär en gång per år.

¹⁶ SLU = Sveriges lantbruksuniversitet

Andra vägar

Våtmarker påverkas ofta av vägbyggnationer. Mindre våtmarker och småvatten undanröjs ofta helt (Vägverket konsult 1999:177). Ingrepp i våtmarker med höga naturvärden kan förekomma men det är mycket ovanligt i dagsläget.

Hotade arter

Miljö kvalitetsmålet innebär bland annat att hotade arter har möjlighet att sprida sig till nya lokaler inom sina naturliga utbredningsområden så att långsiktigt livskraftiga populationer säkras (punkt b). Nationellt finns ett femte delmål som gäller åtgärdsprogram för de hotade arter som har behov av riktade åtgärder. Av landets 640 våtmarksarter i rödlistan berör 140 Jönköpings län. Två av dessa är akut hotade i landet: Boknätfjäril (tillfällig i länet) och Grynig påsklav (utgången i länet). Sex arter upptas som starkt hotade: kornknarr (tillfällig), bredfotad rörbock (skalbagge, länsförekomst osäker), strandjordtunga (svamp, bofast), spädslinke (kransalg, utgången i länet), trådbrosklav (utgången i länet) och timmerskapania (levermossa, bofast). Bland de 47 sårbara arterna i länets våtmarker finns flodkräfta, brunand och kungsfiskare. Av övriga arter tillhör 75 kategorin missgynnade, fyra kategorin försvunna och sex kategorin kunskapsbrist.

Artdatabanken har föreslagit att 365 arter ska prioriteras för framtagande av åtgärdsprogram. Av dessa berörs Jönköpings län av 65 arter och 12 arter i våtmarksmiljöer¹⁷. Tre av de tolv arterna har tidigare förekommit i länet men är nu utgångna, se tabell 4.

Svenskt namn	Organismgrupp	Rödlistekategori	Naturtyp	Förekomst
kalkkärrs-grynsnäcka	Blötdjur	NT (missgynnad)	FV	Bofast i länet
pilgrimsfalk	Fåglar	VU (sårbar)	HJSV	Utgången
grynig påsklav	Lavar	CR (akut hotad)	HSV	Utgången
flodkräfta	Kräftdjur	VU (sårbar)	JLV	Bofast i länet
ärenprinsnätfjäril	Fjärilar	VU (sårbar)	JSV	Utgången
klockgentiana	Kärlväxter	VU (sårbar)	JV	Bofast i länet
skaftslamkrypa	Kärlväxter	VU (sårbar)	LV	Bofast i länet
Rhithrogena germanica	Sländor	NT (missgynnad)	LV	Bofast i länet
hårklomossa	Mossor	VU (sårbar)	SV	Bofast i länet
skirmossa	Mossor	VU (sårbar)	SV	Bofast i länet
timmerskapania	Mossor	EN (starkt hotad)	SV	Bofast i länet
strandjordtunga	Svampar	EN (starkt hotad)	V	Bofast i länet

Tabell 4. Naturtyper: H: hav, J: jordbrukslandskapet, S: skogar, V: våtmarker. Rödlistekategori: akut hotad (CR) Starkt hotad (EN) Sårbar (VU) Arterna i dessa tre kategorier anses vara hotade och deras faktiska risk att försvinna har bedömts överstiga 10 % inom 100 år.

Av de 25 arter där åtgärdsprogram redan finns framtagna berör endast flodkräfta våtmarker i länet. Åtgärdsprogram finns även för Pilgrimsfalk som tidigare har funnits i länet, men det är bara i Norrland som pilgrimsfalken häckar i våtmarker. För ärenprinsnätfjäril och för biotopen rikkärr pågår arbete med att ta fram åtgärdsprogram och för klockgentiana, hårklomossa och strandjordtunga kom-

¹⁷ Artdatabanken, 2003. Slutrapport från uppdraget "Analys, prioritering och gruppering av rödlistade arter för åtgärdsprogram"

mer åtgärdsprogram att tas fram under år 2004. Även för större vattensalamander kommer ett åtgärdsprogram att tas fram under år 2004.

Förutom rödlistan har man i EU: s habitat- och fågeldirektiv listat arter som ur ett europaperspektiv är särskilt skyddsvärda. Av dessa arter, vilka innefattar både djur och växter, förekommer ca 170 stycken i Sverige. För att säkra dessa arters fortlevnad ska de skyddas bland annat genom att särskilda skyddsområden avsätts. Flera av arterna berör våtmarkerna i Jönköpings län, till exempel ljungpipare och bred gulbrämad dykare. Vissa av de aktuella arterna är också rödlistade. Inom ramen för Natura2000 kommer man att följa upp både arter som är typiska för de olika naturtyperna och de arter som listats i habitat- och fågeldirektivet.

Främmande arter och genetiskt modifierade organismer

Miljö kvalitetsmålet syftar till att arter i allmänhet och hotade arter i synnerhet har möjlighet att sprida sig till nya lokaler inom sina ursprungliga utbredningsområden. För vissa arter hindras eller bromsas denna möjlighet genom förekomst av främmande arter. Det tydligaste exemplet på detta i Jönköpings län är flodkräftan och signalkräftan. Den naturligt förekommande flodkräftan har nästan helt konkurrerats ut av den nordamerikanska signalkräftan. Eftersom signalkräftan är aggressivare än flodkräftan och kan bära kräftpest utan att själv allvarligt skadas hindras flodkräftan att återkolonisera vatten där signalkräfta finns. Signalkräftans expansion, vilken kanske är tydligast i Vättern är inte möjlig att kontrollera längre och flodkräftans förekomst har reducerats till ca ett 20-tal (?) platser i länet. Kanske är signalkräftan inte bara skadlig för flodkräftan. Eftersom signalkräftan inte har samma beteende (till exempel födopreferenser) riskerar den att förändra hela ekosystem, t ex befärrar man att signalkräftan åter upp rödingarnas rom i Vättern. Andra exempel på främmande arter som spritt sig i länet är regnbågsforell och vattenpest. Såväl signalkräfta som regnbågsforell och vattenpest förekommer mer eller mindre frekvent i våtmarker och småvatten i Jönköpings län.

Även om problemet med genmodifierade organismer hittills inte har gett upphov till några dokumenterade miljö störningar i Sverige, har dessa typer av organismer samma potential som främmande arter att förändra ekosystemen i vår miljö. Det handlas mycket med djur och växter över nationsgränser och risken att få in främmande arter eller genmodifierade organismer är kanske större nu än någonsin. Med bakgrund av detta och flodkräftans prekära situation förbjöd regeringen i juni 2003 all import av (levande) kräftdjur till Sverige. Eftersom flodkräftan trots allt har ett av sina få resterande europeiska kärnområden i Sverige är flodkräftbeståndet i Sverige av stor internationell betydelse.

Friluftsliv och turism

Miljö kvalitetsmålet innebär att våtmarkers naturmiljöer ska vara tillgängliga för allmänhet och turism på ett sådant sätt att dess värden bevaras (punkt f). Stora myrar lockar många människor. I fågeltornet vid nationalparken Store mosse har man en räknare och dit kommer 25 000 – 30 000 besökare per år. För hela parken räknar man med 75 000 - 80 000 besökare varav ca 50 % är utländska turister. Tyskarna är den helt dominerande gruppen bland utländska besökare¹⁸. Komosse är exempel på ett område där värdet för friluftslivet har varit ett motiv för beslutet om naturreservat.

I många fall är frihet från buller en viktig del av våtmarkers värde för friluftslivet. Buller kan också störa djurlivet. Idag finns ett bristfälligt underlag för att bedöma var åtgärder är angelägna i Jönköpings län. Kartläggning av tysta

¹⁸ Arne Andersson, 2003. Tillsynsman Store Mosse Nationalpark, muntlig källa

områden har till exempel endast gjorts i Habo-Mullsjö kommuner. Miljökonsekvensbeskrivningar från olika projekt kan också vara ett underlag liksom inventeringar och beskrivningar för naturreservat och områden som utpekats som "Stora opåverkade områden".

Anläggning och återställande av våtmarker och småvatten

Delmål fyra säger att minst 400 ha våtmarker och småvatten ska anläggas eller återställas fram till år 2010. Målet utgår från början av år 2000. Syftet är att öka biologisk mångfald, minska övergödningen och bevara kulturvärden. För att nå syftet behöver åtgärderna genomföras på rätt sätt. Eftersom ökad mångfald, minskad övergödning och kulturvärden inte alltid gynnas av samma utformning av våtmarken måste man bestämma vilken målsättning man vill prioritera i det enskilda fallet. Det förekommer att dammar anläggs genom att en grop grävs och jorden läggs upp som en brant vall runt dammen. Det gynnar vare sig mångfald, omhändertagande av kväve eller kulturvärden. Nya våtmarker har skapats av människan under lång tid. Märgelgravar, fiskdammar, branddammar, dammängar och silängar är exempel på våtmarker som tidigare anlades i stort antal. Vattenfyllda grustag och lergravar uppstod som resultat av olika typer av exploatering. Intresset för fågellivet var nyckeln till de första större restaureringarna av våtmarker som skadats genom dikning. Viltvatten för att gynna främst änder började anläggas på 1950-talet på initiativ från jägarna. Numer är det starkaste motivet för samhällets satsning på restaurering och anläggning av nya våtmarker att bemästra övergödningen av havet.

Under senare år har man börjat anlägga våtmarker i anslutning till kommunala reningsverk i länet för att förstärka reningseffekten. Sådana våtmarker har anlagts i Eksjö, Sävsjö, Vetlanda, Habo, Gislaved, Värnamo och Vaggeryd. Sammanlagt har närmare 30 ha våtmark tillkommit på detta sätt i länet under perioden 1996-2003, varav drygt 20 ha räknas in i uppföljningen av delmålet (från och med år 2000). Flera kommuner har fått statligt bidrag till detta genom Kretsloppsmiljarden och Lokala Investeringsprogram men de bidragsmöjligheterna finns inte kvar. I flera kommuner och utmed statliga vägar anläggs också våtmarker eller småvatten för rening av dagvatten från hårdgjorda ytor. Dessa behöver med tiden rensas för att bibehålla den renande funktionen. Från och med år 2000 har drygt 8 ha våtmarker anlagts av kommunerna för detta ändamål. Minst fyra kommuner har planer på att anlägga fler våtmarker för rening av avloppsvatten eller dagvatten. I Mullsjö kommun pågår ett projekt under 2003-2004.

I tätorterna har många småvatten tidigare fyllts ut och diken lagts igen. Det har funnits en oro för att ha öppna vatten i bostadsområden, men samtidigt förloras viktiga områden för barnens lek och utveckling och förståelse för ekologiska sammanhang.

En stor andel av alla småvatten som finns är anlagda. Vid en inventering i Skaraborgs län visade det sig att nästan 75 % var anlagda. Många anlagda våtmarker har höga kulturhistoriska värden. I Jönköpings län har ingen motsvarande inventering genomförts. Länsstyrelsen har under åren 2000-2002 fått in 35 - 40 ärenden per år som gäller anläggning av våtmarker, dammar, småvatten och viltvatten. I allmänhet handlar det om mindre ytor. Uppskattningsvis är genomsnittsstorleken 0,3 ha. Endast ett av ärendena rubricerades som återställande av våtmark. Ett mindre antal projekt, upp till ca fem per år, får inte tillstånd eller genomförs ej. Ärendena kommer att digitaliseras med arealuppgifter med utgångspunkt från år 2000, vilket underlättar uppföljningen framöver. Vid samrådet får alla som söker tillstånd en handbok med råd för våtmarksbyggare¹⁹.

¹⁹ Feuerbach P, 1999. Praktisk handbok för våtmarksbyggare. Hushållningssällskapet i Halland

Viss uppföljning har gjorts genom fältbesök. En slutsats från fältbesöken är att Länsstyrelsen med sitt beslut huvudsakligen har påverkat var våtmarken anläggs och i mindre utsträckning hur den utformas.

Utöver ovanstående uppgifter kan våtmarker ha anlagts utan Länsstyrelsens kännedom inom tätbebyggda områden. Ärenden om dammar för omhändertagande av avloppsvatten handhas nämligen av kommunens miljönämnd. Detta innefattar dammar för omhändertagande av dagvatten, eftersom dagvatten räknas som avloppsvatten.

Under åren 1996-1999 anlades 16 våtmarker med EU:s miljöstöd till jordbruket och de regler som då gällde. Dessa våtmarker omfattar tillsammans en yta om 40 ha. En våtmark på 4,4 ha tillkom år 2000 och år 2001 tillkom Södergårdsviken i Värnamo kommun utan anläggningsstöd. Södergårdsviken omfattar ca 35 ha. Ytterligare två våtmarker planeras eventuellt med anläggningsstöd enligt det nya stödsystemet. Numer gäller att miljöstöd endast kan ges till anläggning av våtmarker och småvatten om Länsstyrelsen bedömer att åtgärden är särskilt angelägen för miljön. Bedömningen görs i samråd med Jordbruksverket. Detta gäller för fem län i landet och för dem finns en gemensam pott på ca 1 miljon kronor per år. Åtgärden ska genomföras på jordbruksmark. Stöd kan även lämnas för anläggning på annan mark om det finns ett klart samband mellan den planerade anläggningen och jordbruksverksamhet, till exempel om vatten från åkermark når området via diken eller infiltration. Stödet är inte begränsat till jordbruksföretag. Ersättning kan också ges för skötsel av våtmarker och småvatten som anlagts på åker eller betesmark. Man gör då ett skötselåtagande som gäller 10 år. Dock ska anläggningen finnas kvar i minst 20 år och jordbrukaren har rätt att förlänga skötselåtagandet 10 år efter att första perioden har gått ut.

Kulturvärden

Våtmarkerna har under lång tid varit en av våra viktigaste naturresurser och spår efter olika verksamheter finns kvar på många håll. Det kan röra sig om lämningar efter slätter, torvbrytning, utdikningar eller utvinning av myrmalm. Torvmossar är kända för sina välbevarade arkeologiska fynd med spår efter förhistoriska människor men även för fynd efter nu utdöda djur. Våtmarkerna har även haft en betydelse för kommunikationerna. Särskilt vintertid utnyttjades de frusna våtmarkerna som transportleder av olika slag. Spår av gamla kavelbroar påträffas i bland i torvmossar. Lokala namn på byar, gårdar, åkrar och ängar utgör en viktig del av vårt kulturarv och är ofta förknippade med olika typer av våtmarker.

Det inte är rimligt att bevara alla kulturlämningar. Fornlämningar²⁰ är dock lagskyddade. Mycket sumpskog har bildats på gamla kvarndammar. Risk för skador på kulturvärden kan finnas där om någon vill anlägga småvatten med grävning, men enklare metoder bör användas. I många fall är det bäst att bara lägga några stenar för att fördröja vattnet. Man behöver inte ta dit grävsropa över huvud taget.

Kunskapsläget är dåligt när det gäller förekomsten av gamla torvlador. Det är önskvärt att bra exempel bevaras och restaureras i mån av behov. Av ängslador finns inte många kvar och det är önskvärt att de bevaras.²¹ Det är viktigt att hänsyn tas till kulturvärden vid upprättande av skötselplaner för naturreservat och nationalparker.

²⁰ För definition av forn lämning, se avsnittet om Levande skogar sida 51.

²¹ I avsnittet Ett rikt odlingslandskap ges en närmare beskrivning av arbetet med att bevara kulturhistoriskt värdefulla byggnader i odlingslandskapet.

Anlagda våtmarker och småvatten i jordbruksmark

Kulturmiljöövervakningen vid Riksantikvarieämbetet har gjort en studie främst i Sörmland och Västergötland. Den visar att de våtmarker och småvatten som anlagts med de olika former av stöd som förekom på 1990-talet tyvärr inte uppfyller önskemål i fråga om kulturmiljö.

Våtmarkerna och småvattnen är i regel anlagda på platser som inte historiskt varit våta. Zonering av övergången mellan vatten och fast mark har inte eftersträfvats. De flesta objekten har ett utseende som tydligt visar att de är konstruerade med grävmaskin och överblivna massor har inte alltid fraktats bort. Slutsatsen är att en god kulturmiljöeffekt endast har uppnåtts i undantagsfall²². Detta gäller ofta också naturvärden. En bra utformning av anlagda våtmarker gynnar i de flesta fall både kulturmiljövärden och naturvärden, men ibland kan målkonflikter uppstå kring särskilda landskapselement (till exempel stenmurar).

Myllrande våtmarker och andra miljömål

Skydd och anläggande av våtmarker och småvatten minskar utflödet av närsalter och gynnar biologisk mångfald. Åtgärder för att nå miljökvalitetsmålet myllrande våtmarker bidrar därför till uppfyllandet av Ingen övergödning, Levande sjöar och vattendrag, Levande skogar och Ett rikt odlingslandskap. För att motverka försurning kalkas många våtmarker vilket påverkar våtmarkerna negativt. Skydd av naturliga våtmarker främjar målet Begränsad klimatpåverkan eftersom dikning av våtmarker kan leda till att dött växtmaterial som lagrats i våtmarken bryts ner till koldioxid som är en växthusgas. Å andra sidan kan nyanläggning av våtmarker bidra till ökade utsläpp av lustgas och metan som är kraftiga växthusgaser. Ett varmare klimat kommer att leda till att fler våtmarker växer igen. Därför är åtgärder för Begränsad klimatpåverkan också bra för Myllrande våtmarker. På motsvarande sätt samverkar miljökvalitetsmålen Frisk luft och Ingen övergödning med Myllrande våtmarker eftersom minskade utsläpp av kväveföreningar till luften minskar igenväxningen av våtmarkerna. Aktuell forskning tyder också på att kvävenedfallet bidrar till att torven bryts ner, koldioxid frigörs och mossar sjunker ihop.

Genomförda och pågående åtgärder

Skydd mot exploatering – delmål 1 för Jönköpings län

Delmålet säger att våtmarker av klass 1 och 2 i våtmarksinventeringen och som fortfarande håller värden motsvarande denna klassning inte ska exploateras. Idag tillämpas lagstiftningen vid tillståndsgivning och koncession för torvtäktverksamhet i Jönköpings län så att målet uppfylls. Det gäller i stort sett även markavvattning (dikning) där förbud råder i sju av länets kommuner, och dispenser ges endast om ett område saknar värde från naturskyddssynpunkt. I övriga kommuner lämnas tillstånd med stor restriktivitet. Vägning mot skoglig nytta måste dock göras. När det gäller vägbyggen kan ingrepp i våtmarker med höga naturvärden förekomma, men det är mycket ovanligt i dagsläget. Ett aktuellt exempel är riksväg 27 där ny dragning har föreslagits i anslutning till Anderstorps store mosse som ingår i Myrskyddsplanen och är ett Natura 2000-område.

²² Bennet Gårdö M, 2001. Anlagda av våtmarker och småvatten i jordbruksmark, rapport från kulturmiljöövervakningen nr 2001:3 Riksantikvarieämbetet.

Ärendet har tillåtlighetsprövats av regeringen under år 2004 och beslutet innebär att vägen inte kommer att inkräkta på mossen. För lokaliseringen av nya transportleder har SIKÄ (Statens institut för kommunikationsanalys) formulerat de tre målen att nya transportleder lokaliseras i samklang med sin omgivning, att möjligheterna att utveckla befintliga leder framför att bygga nytt bör övervägas och att man i ett tidigt skede ska studera hur de planerade lederna påverkar omgivningen.

Myrskyddsplanen – delmål 2

Enligt delmål 2 ska samtliga våtmarksområden i Myrskyddsplan för Sverige ha ett långsiktigt skydd senast år 2010. I Myrskyddsplanen har de nationellt mest skyddsvärda områdena från Våtmarksinventeringen valts ut. I länet finns 30 områden i Myrskyddsplanen. Tio av dessa är idag helt eller delvis skyddade som naturreservat eller nationalpark. Skogmyrkomplexen kan ge stora sammanhängande arealer av skyddad mark. De myrskyddsplaneobjekt som idag inte är naturreservat/nationalpark utgör ca 10 000 ha varav ca 1200 ha är fastmark. Ett mål i Länsstyrelsens naturreservatsplan är att arbetet med att bilda naturreservat ska inledas för minst ett område i Myrskyddsplanen varje år.

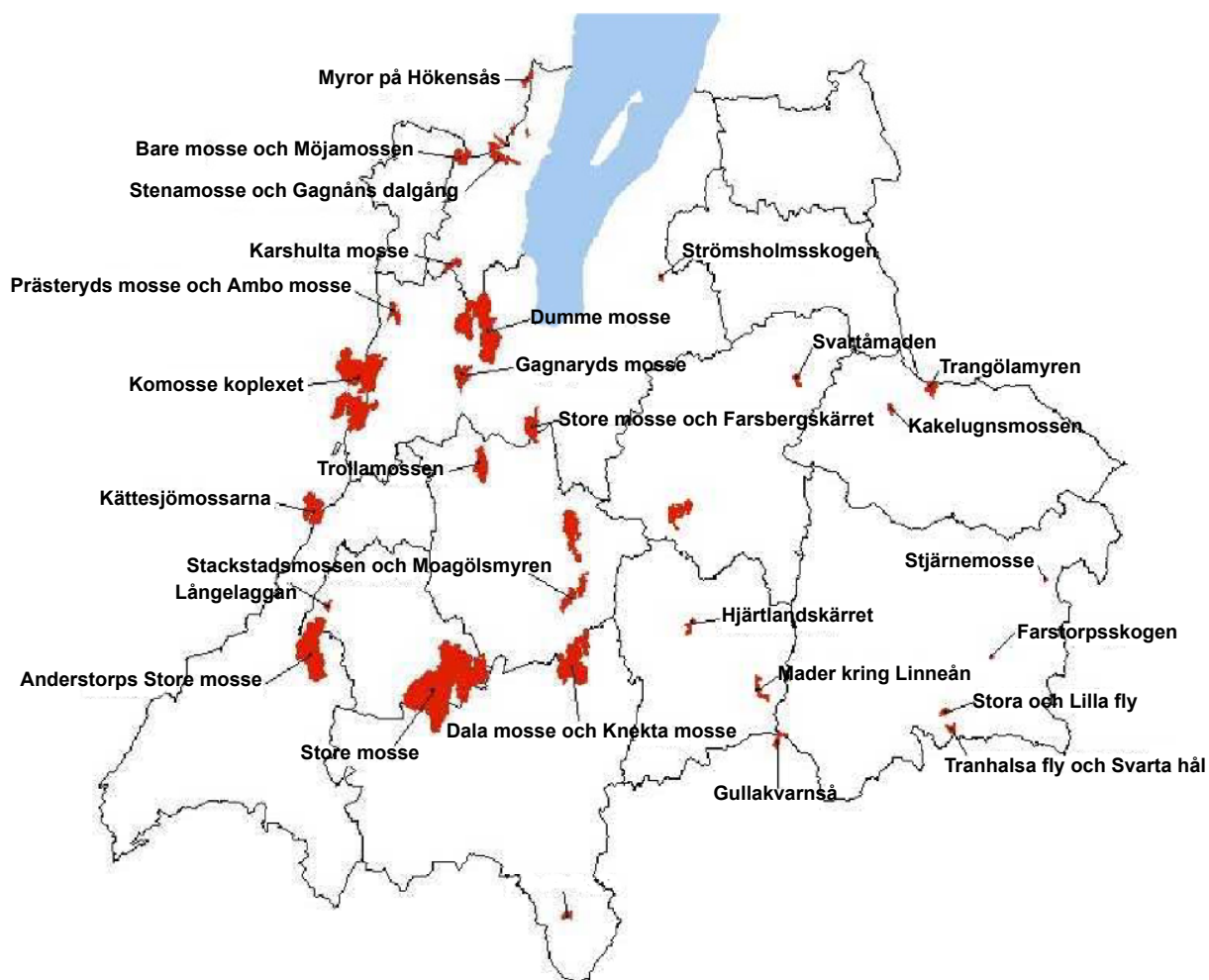
Enligt Länsstyrelsens bedömning ger bestämmelserna i Miljöbalken (kap 11-12) och Skogsvårdslagen ett bra grundskydd för objekten i Myrskyddsplanen. I vissa fall kan detta grundskydd vara tillräckligt, särskilt om området inte omfattar skog som behöver skyddas annat än i zonen närmast myrkanterna. Natura 2000-områden har ytterligare skydd enligt Miljöbalken och flera av myrskyddsplaneobjekten betraktar Länsstyrelsen därför som långsiktigt skyddade.

Länsstyrelsen bedömer att fem av myrskyddsplaneobjekten kan få ett långsiktigt skydd genom att utpekas som Natura 2000-områden. Regeringen beslutade under år 2004 att utpeka tre av dessa. Flera områden kan bli aktuella som Natura 2000-områden om Länsstyrelsen får ett uppdrag av Naturvårdsverket att föreslå fler områden. Beslut om nya Natura 2000-områden kommer troligen att ske tidigast år 2006.

Inrättande av naturreservat är aktuellt i de fall det långsiktiga skyddet av naturvärdena kräver begränsningar i skogsbruket i sådan omfattning att ekonomisk ersättning blir aktuellt. Lämplig skyddsform kommer att utredas för återstående 11 områden. I tabell 5 redovisas hur långt skyddsarbetet kommit i länet.

Naturresevat/ Natio- nalpark (NP)	Naturresevat- arbete pågår	Områden skyddade genom Natura 2000	Under utredning
Dumme mosse	Strömsholmssko- gen	Prästeryds- och Ambo mosse	Store mosse och Farsbergskärret (Jönk.)
Store mosse (NP)	Långelaggen	Gagnaryds mosse	Svartåmaden
Komosse	Anderstorps Store mosse	Dala mosse och Knehta mosse	Trangölamyren
Myrar på Hökensås	Tranhalsa fly och Svarta hål		Fallamossen
Stenamossen och Gagnåns dalgång			Stackstadsmossen och Moagölsmyren
Bare mosse			Hjärtlandakärret
Stora och lilla fly		Avses skyddas ge- nom Natura 2000	Mader kring Linneån
Kråketorpsskogen (Gallakvarnså)		Morarps och Mörhulta mossar	Stjärne mosse
Kakelugnsmossen		Trollamossen	Farstorpsskogen
Labbramsängen			Kättesjömossarna
			Karshulta mosse

Tabell 5. Skyddsstatus för länets områden i Myrskyddsplanen.



Figur 6. Våtmarker i Myrskyddsplanen

Skogsbilvägar – delmål 3

Bidrag till byggande av skogsbilvägar har avskaffats. Skogsvårdsorganisationen (SVO) har under åtminstone de senaste tio åren anordnat kurser i miljöanpassat vägbyggande. Anläggande av skogsbilvägar kräver samråd med Skogsvårdsstyrelsen om naturmiljön bedöms komma att ändras väsentligt. I sitt informationsmaterial om att bygga väg och om skogsbruk vid vatten framhåller Skogsstyrelsen att skogsbilvägar hör till de verksamheter som i allmänhet är samrådspliktiga. Man påpekar också att det kan röra sig om markavvattnings, och att det i så fall kräver tillstånd. Motsvarande information ges på SVO:s webbplats. Såväl Skogsstyrelsen som skogsvårdsstyrelserna uppmanar presumtiva vägbyggare att alltid diskutera med skogsvårdsstyrelsen innan man börjar planera för en väg.

Vid ett samråd stämmer Skogsvårdsstyrelsen av med befintligt underlag: klassning enligt sumpskogsinventering och våtmarksinventering, registrerade fornlämningar och kulturlämningar, nyckelbiotoper och hotade arter. Därefter går man ut i fält efter planerad sträckning. Skogsvårdsstyrelsen försöker i allmänhet undvika skada genom att föreslå en annan vägsträckning om man bedömer att vägen annars innebär markavvattnings. Om det inte går att undvika och det blir fråga om markavvattnings kontaktas Länsstyrelsen för samråd. Markägaren är berättigad till ersättning om kostnaden för naturhänsyn överstiger 10 000 – 15 000 kr per hektar. För att i sådana fall förhindra markavvattnings krävs att biotopskyddsområde inrättas enligt miljöbalken och inträngsersättning

betalas ut, eller att kammarkollegiet driver frågan med de medel för ersättning som de förfogar över.

Anläggning och återställning – delmål 4

Delmål 4 innebär att minst 400 ha våtmarker och småvatten ska anläggas eller återställas fram till år 2010. När nuvarande skogspolitik beslutades 1993 innebär det att det statliga stödet till skogsproduktion i stort sett upphörde. Kvar blev stöd med miljöinriktning, de s.k. NOKÅS-bidragen. Enligt Skogsstyrelsen gick under de första åren NOKÅS-bidragen till viltvatten och dammar i största allmänhet. Nu har reglerna stramats upp och man satsar på våtmarker som syftar till höga miljövärden. Åtgärderna ska gälla översilning och inte grävning (inte kräftdammar). Samråd ska ske med Länsstyrelsen. Våtmarker prioriteras numera när det gäller NOKÅS-bidrag över hela landet. Under år 2000 gick drygt 800 000 kronor till 64 våtmarksobjekt i landet om sammanlagt 41 hektar. I Värnamo/Vaggeryd-distriktet användes 80 000 kr för NOKÅS år 2002. Följande prioritering görs: 1 Nyckelbiotoper, 2 åtgärder för att lyfta fram kulturlämningar, 3 anläggning av våtmarker i anslutning till skog (ofta gamla mossodlingar). Andra regler och bidragsmöjligheter för anläggning och återskapande av våtmarker har tidigare beskrivits på sida 34.

Biotopskyddsområden

År 1991 infördes ett nytt skyddsinstitut, s.k. biotopskyddsområde. Sedan år 1994 är skyddet generellt för vissa naturtyper, bl.a. småvatten och våtmarker som översilningsmark, öppna diken och dammar samt källor med omgivande våtmark i jordbrukslandskapet. För andra naturtyper, bland annat rikkärr i skogs- och jordbrukslandskapet och ett antal olika våtmarkstyper i skogen kan Länsstyrelsen eller Skogsvårdsstyrelsen ta särskilda beslut område för område.

Rikkärr

Under åren 2003/2004 har inventeringen av rikkärr fortsatt med inventering av ytterligare närmare 40 lokaler. Bland de lokaler som inventerats märks fem lokaler där gamla fynd av käppkrokmossa följts upp. Anledningen till att just den arten har prioriterats är att den är listad som hotad i EU: s habitatdirektiv. Medlemsländerna i EU har således en skyldighet att bevara, skydda och följa upp dess förekomst. I övrigt prioriteras liksom tidigare lokaler med hög artpoäng. Hänsyn tas även till geografisk spridning så att man inventerar rikkärr i flera kommuner.

Certifiering av skog²³

Alla stora skogsbolag är anslutna till certifieringssystemet FSC (Forest Stewardship Council). Anslutningen innebär en rad förbindelser med avseende på våtmarkshänsyn, bl.a. att inte avvattna hittills odikad mark, att bevara och restaurera nyckelbiotoper, skapa/restaurera våtmarker, föryngra bestånd på fuktig mark under högskärm samt främja kontinuerligt beskogade övergångszoner. De mindre, privata skogsägarna har ansett att FSC-standarden inte går att anpassa till deras mindre markinnehav. Skogsägarföreningarna har i stället arbetat med att utveckla Pan European Forestry Certification, PEFC, för familjeskogsbruk. Som ett steg mot en miljöcertifiering har bl.a. SÖDRA och Mellanskog utvecklat egna avtal som medlemmarna kan ansluta sig till. De svenska PEFC-reglerna godkändes hösten 2000 på europeisk nivå. Enligt uppgift från SÖDRA är mer än 60 % av medlemsarealen certifierad och målsättningen är mer än 80 % år 2006.

²³ Se även sida 64 i avsnittet Levande skogar

Myllrande våtmarker och Natura 2000

Efterlevnaden av EU:s fågeldirektiv och habitatdirektiv har lett till att en rad våtmarker pekats ut som särskilda skyddsområden respektive områden av gemenskapsintresse. Många av de fågelarter som särskilt uppmärksammas i fågeldirektivet är våtmarksarter eller arter med stark anknytning till våtmarker. En stor del av landets myrtyper är representerad bland habitatdirektivets naturtyper av gemenskapsintresse, och bland de artgrupper som man ska vidta särskilda åtgärder för finns bl.a. groddjur. De båda direktiven ligger till grund för Natura 2000, som syftar till att skapa ett nätverk av värdefulla naturområden i Europa. Skapandet av Natura 2000 är en av EU:s viktigaste åtgärder för att bevara biologisk mångfald.

Under våren 2003 när man utvärderade hur olika naturtyper representeras i Natura 2000 konstaterades att fler våtmarker borde ingå i Jönköpings län. Till exempel var högmossar högprioriterade. Detta har föranlett Länsstyrelsen att anmäla fler högmossar till EU. I och med att områden anmäls till Natura 2000 ställs också krav på att de ska följas upp. Detta har föranlett Länsstyrelsen att inventera vissa av de Natura2000-områden som är s k SPA-områden, dvs som har anmälts till nätverket särskilt med tanke på fågelfaunan. Under 2003 påbörjades därför fågelinventeringar av nationalparken Store mosse, Bare mosse och Dumme mosse. Inventering av fåglar på Anderstorps Store mosse gjordes i andra syften under 2000 och 2002. Dumme mosse, Komosse och Store mosse är dessutom listade i Våtmarkskonventionen (Ramsar) och har därför en dokumenterad internationell betydelse.

Satsning på lokala naturvårdsprojekt

Kommunerna och lokala krafter har en viktig roll i arbetet med att nå miljökvalitetsmålen. Från och med år 2004 kan alla kommuner ansöka om statsbidrag till ett eller flera projekt. Naturvårdssatsningen beskrivs närmare i inledningen på sidan 12. Återskapande och skötsel av våtmarker är exempel på åtgärder som man kan söka bidrag till.

Kulturmiljövården

Arbete pågår inom Länsstyrelsen med att utveckla samverkan mellan naturvård och kulturmiljövård inför bildande av naturreservat. Kontakt tas i ett tidigt skede, och för kulturhistoriskt intressanta områden ska kulturmiljövården så långt det är möjligt hjälpa till med en första kontroll av historiska kartor och även följa med ut i fält i samband med upprättande av skötselplan.

Information om kulturarvet ingår i verksamhetsplanen för Naturum vid Store mosse nationalpark. Naturum har många besökare och är en lämplig plats för att levandegöra våtmarkernas kulturarv.

Länsstyrelsen håller för närvarande på att ta fram ett program för hur landbrukets kulturhistoriskt värdefulla byggnader kan tas tillvara. Åtgärden beskrivs närmare under Ett rikt odlingslandskap.

Planerade åtgärder

Vart fjärde år ska det nationella Miljömålsrådet lämna en utvärdering om miljömålsarbetet till regeringen. Den första utvärderingen har lämnats i februari 2004²⁴. Utvärderingen kommer efter en remiss att ligga som underlag för regeringens miljöproposition som planeras komma år 2005. I detta avsnitt återges de

²⁴ Miljömålsrådet, 2004. Miljömålen – allas vårt ansvar

förslag till ytterligare åtgärder som Miljömålsrådet föreslår för Myllrande våtmarker, men också sedan tidigare kända planerade åtgärder i landet och länet.

En nationell strategi för skydd och skötsel av våtmarker och sumpskogar

Det nationella delmålet nr 1 säger att en nationell strategi för skydd och skötsel av våtmarker och sumpskogar ska tas fram senast till år 2005. Naturvårdsverket bedömer det som möjligt att färdigställa strategin senast under år 2005. Viktiga punkter i ett sådant dokument är frågor kring fortsatt restaurering eller nyanläggning av våtmarker, behovet av skötsel av olika naturtyper samt information och lokal förankring. Ett motsvarande arbete har påbörjats inom de ideella föreningarna och resultatet bör kunna underlätta myndigheternas uppdrag.

Delmål 1 för Jönköpings län – Skydd mot exploatering

Regeringen tillsatte i december 2000 en utredning med uppdrag att utreda torvens roll i ett uthålligt energisystem. Utredningen föreslår bl.a. att torvförsörjningsområden ska pekas ut där torvbrytning är acceptabel med hänsyn till naturvärdena. Naturvårdsverket och Miljömålsrådet stöder förslaget²⁵. Länsstyrelsen förordar ett enklare förfarande som innebär att en policy för tillståndsärenden om torvbrytning tas fram. Naturvårdsverket föreslår också komplettering av våtmarksinventeringen (VMI) med mindre våtmarker.

Naturvårdsverket har haft regeringens uppdrag att utreda förutsättningarna för att skydda vattenanknutna biotoper. Resultatet redovisades i december 2002 och innehåller förslag om att sex sådana biotoper bör omfattas av generellt biotopskydd²⁶. Några av dessa berör direkt eller indirekt våtmarker, t.ex. naturliga sjöutlopp med omgivande mark. Efter särskilt beslut av länsstyrelsen eller kommunen bör även vissa andra vattenmiljöer kunna skyddas, t.ex. fisktomma sjöar och småvatten samt strandmiljöer som hyser bestånd av hotade arter.

Delmål 2 – Myrskyddsplanen

Enligt delmål 2 ska samtliga våtmarksområden i Myrskyddsplanen ha ett långsiktigt skydd senast år 2010. Regeringen anger i prop. 2000/01:130 att planen måste revideras till år 2005, vilket innebär att vissa områden kan tillkomma, medan andra kan utgå. Det förutses en komplettering med bland annat kulturhistoriska värden. Länsstyrelsen fortsätter arbetet med att bilda naturreservat och föreslå Natura2000-områden så som beskrivs på sida 36. Naturvårdsverket och Miljömålsrådet föreslår ökade administrativa resurser till Länsstyrelserna för arbetet²⁷.

Delmål 3 – Skogsbilvägar

Arbetet med att finna praktiska lösningar för att uppnå detta delmål har påbörjats. Naturvårdsverket föreslår att det införs en obligatorisk samrådspåikt i samband med byggandet av skogsbilvägar²⁸. Skogsvårdsstyrelserna kan redan idag besluta om obligatorisk samrådspåikt inom ett mindre område eller landsända, men har ännu inte gjort det. En svårighet för den som avser att bygga en väg är att bedöma om den kommer att ”väsentligt förändra naturmiljön” och därmed är samrådspåiktig. En obligatorisk samrådspåikt skulle lyfta bedömningen från den enskilde skogsägaren och öka möjligheterna att motverka onödig markavvatt-

²⁵ Ref 40 - 41

²⁶ Naturvårdsverket, 2002. Biotopskydd för vattenanknutna biotoper. Rapport 5262

²⁷ Naturvårdsverket, 2003. Underlag till fördjupad utvärdering 2004 av miljökvalitetsmålet Myllrande våtmarker. Miljömålsportalen www.miljomal.nu.

Miljömålsrådet, 2004. Miljömålen – allas vårt ansvar

²⁸ Naturvårdsverket, 2003. Underlag till fördjupad utvärdering 2004 av miljökvalitetsmålet Myllrande våtmarker. Miljömålsportalen www.miljomal.nu.

ning. Det skulle även kunna minska riskerna för skada på kulturmiljövärden. Ett förslag till utvidgning av markavvattningsförbudet befinner sig sedan en längre tid under beredning hos regeringen.

Delmål 4 – Anläggning och återställning

Miljömålsrådet föreslår ökade administrativa resurser till Länsstyrelserna och effektiviserat arbete med miljöstödet genom riktade planerings- och informationsinsatser²⁹.

Nationellt delmål 5 – Åtgärdsprogram för hotade arter

Enligt det nationella delmålet nr 5 skall åtgärdsprogram ha inletts för de hotade arter som har behov av riktade åtgärder senast år 2005. Naturvårdsverket bedömer att delmålet kan uppnås till år 2005²⁸. Det innebär att ytterligare en handfull åtgärdsprogram för våtmarksberoende arter i länet kommer att tas fram senast år 2005 utöver vad som anges på sida 31, bland annat större vattensalamander. Det är möjligt att ansöka om medel från Naturvårdsverket till åtgärder för de hotade arterna. Länsstyrelsen ansöker under år 2004 om medel till åtgärder för flodkräfta, större vattensalamander och arter knutna till rikkärr. Till bilden hör också att flera våtmarksberoende arter finns upptagna på habitatdirektivets bilaga 2, vilket innebär att särskilda bevarandeområden ska utses. Bland arterna finns till exempel ett tiotal mossarter. Genom tillämpningen av detta direktiv ges flera av de aktuella arterna ett ökat skydd.

Grönt kort för grävmaskinister

Skogsvårdsstyrelsen Jönköping-Kronoberg planerar att genomföra en kortare utbildning för grävmaskinsförare, i första hand från västra delarna av Jönköpings län, med start under 2004. Utbildningen syftar till att ge denna målgrupp ökade kunskaper i lagstiftning, ekologi, hydrologi samt skonsam teknik. Projektet kommer att planeras i samråd med Länsstyrelsen i Jönköpings län och skogsbrukets aktörer. Åtgärden bidrar till flera av delmålen.

Övrigt

I Miljömålsrådets utvärdering föreslås ett antal åtgärder som inte har direkt koppling till delmålen:

- Identifiering av gamla dikningsföretag och enklare regler för att avveckla dem som inte längre behövs (se sida 29 för bakgrund).
- Vid val av torvmarker för utvinning bör möjligheterna att avbryta utsläppen av metangas beaktas.
- Torvbranschens förslag om en fond för att finansiera långsiktig skötsel i samband med efterbehandling av torvtäkter bör tas till vara och utvecklas.
- Ytterligare forskning behövs bland annat om torvmarkers tillväxt och avgång av kol i olika typer av torvmarker.

²⁹ Miljömålsrådet, 2004. Miljömålen – allas vårt ansvar

Analys av pågående och planerat åtgärdsarbete i relation till målbilden

Miljökvalitetsmålet i ett generationsperspektiv

Utvecklingen har i huvudsak gått i rätt riktning de senaste årtiondena, men omfattningen och takten i arbetet är inte tillräcklig för att miljökvalitetsmålet ska nås i sin helhet. Ännu försvinner mer våtmarker än vad som tillförs genom restaurering och nyanläggning. Orsaker som bidrar till detta är igenväxning på grund av kvävenedfall och kvarstående effekter av gamla dikningar samt på grund av att skötsel av slåttermarker upphör.

Delmål 1 för Jönköpings län – Skydd mot exploatering

Delmålet säger att våtmarker av klass 1 och 2 i våtmarksinventeringen och som fortfarande håller värden motsvarande denna klassning inte ska exploateras. Idag tillämpas lagstiftningen så att målsättningen i stort sett uppfylls. Bilden kan dock komma att ändras om exploateringstrycket från vägbyggen och torvbrytningen ökar.

Delmål 2 – Myrskyddsplanen

Av de 30 områden som ingår i Myrskyddsplanen har skyddsarbetet inte påbörjats idag för 11 områden. För fem av områdena bedömer Länsstyrelsen att Natura 2000 räcker som långsiktigt skydd. Tre av dessa är redan utpekade. De två övriga kan föreslås som Natura 2000-område om Länsstyrelsen får ett sådant uppdrag från Naturvårdsverket. Med nuvarande takt i skyddsarbetet, att arbetet med att bilda naturreservat inleds för minst ett område varje år, bedömer Länsstyrelsen att 7-8 av de 30 områdena inte kommer att omfattas av områdesskydd till år 2010. Enbart med områdesskydd skulle delmålet alltså inte nås. Sedan tidigare finns planer på att öka anslagen i statsbudgeten för markinköp. Om detta fullföljs och anslagen för administration på Länsstyrelsen också höjs kan det bli möjligt att fördubbla takten i arbetet. Då skulle ytterligare ett antal områden kunna skyddas på detta sätt till år 2010. Vi skulle nå närmare målet men inte ända fram. För att nå målet med områdesskydd krävs ökade anslag både för markinköp och för administration. Om det visar sig bli svårt att få fler Natura 2000-områden godkända blir det ännu svårare att nå målet.

Det skulle teoretiskt vara möjligt att med nuvarande anslag nå delmålet med områdesskydd om Myrskyddsplanen prioriterades högre än skyddet av skog. Det vore inte rimligt med tanke på att det akuta hotet mot skogar med höga naturvärden är betydligt större. Dessutom är det redan med nuvarande takt i reservatsarbetet svårare att nå delmålet under Levande skogar i Jönköpings län.

Enligt Länsstyrelsens bedömning kan det grundskydd som Miljöbalken (kap 11-12) och Skogsvårdslagen ger vara ett tillräckligt skydd i vissa fall. I så fall behöver inte alla områden i Myrskyddsplanen områdesskydd i form av naturreservat eller Natura 2000. Lämplig skyddsform behöver därför utredas för återstående 11 områden. Efter en sådan utredning kan en ny bedömning göras av möjligheterna att nå delmålet.

Delmål 3 – Skogsbilvägar

Det är svårt att bedöma i vilken utsträckning delmålet kan uppnås med nuvarande utveckling. Skogsvårdsstyrelsens statistik över samråd om skogsbilvägar saknar särskilda uppgifter om våtmarker. Dessutom anläggs skogsbilvägar utan Skogsvårdsstyrelsens kännedom. En del av dessa kan vara olagliga om de innebär en ”väsentlig förändring av naturmiljön”. Det görs också olika bedömningar av när en skogsbilväg innebär markavvattning. Samordnade rutiner mellan

Skogsvårdsstyrelsen och Länsstyrelsen behövs. Naturvårdsverkets förslag om obligatorisk samrådspåikt skulle också underlätta arbetet för att nå delmålet. För att nå delmålet fullt ut krävs statliga medel för att ersätta markägare i de fall det inte är möjligt att avverka utan att skada en våtmark med höga värden.

Delmål 4 – Anläggning och återställning

Under åren 2000-2003 anlades uppskattningsvis cirka 110 ha våtmarker i länet, fördelat enligt följande:

Våtmarker för rening av avloppsvatten	cirka 20 ha
Våtmarker för rening av dagvatten	cirka 9 ha
Övrigt	cirka 80 ha

Med hittillsvarande utveckling kommer ungefär 300 ha våtmark att vara anlagd/återställd under perioden 2000-2010. Delmålet om 400 ha kommer inte att nås. En majoritet av anlagda dammar uppfyller inte önskemål om biologisk mångfald och vattenrening som målet syftar till. Det behövs alltså ökade insatser för att målet om anläggning och återställande av våtmarker ska nås, både när det gäller kvantitet och kvalitet.

Nya åtgärder i programmet

Åtgärder som bidrar till delmål 1 och 3

1. Rutiner för samråd om dikesrensning och skogsbilvägar

Skogsvårdsstyrelsen och länsstyrelserna i F och G län utarbetar gemensamma rutiner för samråd om dikesrensning och skogsbilvägar för regionen. I detta bör ingå att fastställa en gemensam syn på när skogsbilväg klassas som vattenverksamhet. Med höga naturvärden i delmål 3 bör avses naturvärden motsvarande klass 1 och 2 i våtmarksinventeringen och sumpskogsinventeringen eller motsvarande. Information för markägare tas fram som tydliggör vilka regler som gäller. Åtgärden genomförs under år 2005 i samverkan med skogsnäringen.

Motivering

Både Skogsvårdsstyrelsen och Länsstyrelsen är tillsynsmyndigheter (för samrådspåiktiga skogsbruksåtgärder respektive vattenverksamhet) och det är viktigt med en gemensam syn som tar hänsyn till miljömålet. Gemensamma rutiner och tydlig information underlättar kommunikationen med markägare. Risken minskar för att tillståndspåiktiga åtgärder genomförs utan att tillstånd söks.

2. Tillsynsinsatser genomförs för att förhindra att det anläggs skogsbilvägar som skadar våtmarker med höga natur- eller kulturvärden

Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen genomför gemensamt tillsynsprojekt under år 2006. Tillsynen baseras på analys av satellitbilder och områden väljs ut på ett sådant sätt att det blir uppföljningsbart.

Motivering

Syftet är att förebygga att skogsbilvägar anläggs olagligt utan samråd eller tillstånd.

3. Länsstyrelsen utarbetar en policy för hantering av torvbrytningsärenden

I policyn tydliggörs att bedömning av ansökningar kommer att göras bland annat med utgångspunkt från delmål 1. Åtgärden genomförs senast år 2006. När ökade kunskaper kommer fram om effekter på näringsläckage och avgång av klimatpåverkande gaser kompletteras policyn med hur hänsyn tas till dessa frågor.

Motivering

En policy tydliggör för verksamhetsutövare vilket beslut som kan förväntas vid en ansökan och gör handläggningen effektivare. Onödiga konflikter och ansökningar kan undvikas.

Åtgärder som bidrar till delmål 2

4. Från om med år 2005 ska arbetet med att bilda naturreservat inledas för minst ett område i Myrskyddsplanen varje år

Länsstyrelsen ansvarar för åtgärden.

5. Länsstyrelsen verkar för att anslagen i statsbudgeten ökas så att arbetet med att skydda områden i Myrskyddsplanen kan ske i snabbare takt

Motivering till åtgärderna 4 och 5

Miljöbalken och Skogsvårdslagen ger objekten i Myrskyddsplanen ett grundskydd, som många gånger kan vara tillräckligt. Detta grundskydd är dock inte tillfredsställande i de fall där objekten innehåller skyddsvärd skog ("skog-myrmosaik") i sådan omfattning att värdena inte kan bevaras utan att pågående markanvändning avsevärt försvåras. Sådana områden behöver skyddas med områdesskydd. Fem områden i Myrskyddsplanen avses bli utpekade som Natura 2000-områden. Tre av dem är beslutade under år 2004. Därmed återstår att utreda skyddsformen för ytterligare 11 områden. Utan ökade anslag kommer delmålet inte att nås.

Åtgärder som bidrar till delmål 4

6. Våtmarkssamordnare utses inom Länsstyrelsen

Samordnarens uppgift är att stimulera markägare till att anlägga och restaurera våtmarker, att ge råd och information, fungera som ambassadör och underlätta för markägare med ansökningar. Våtmarkssamordnaren bör inte handlägga ansökningarna. Närliggande uppgifter kan knytas till samordnaren, till exempel inventeringar. Länsstyrelsen ansvarar för åtgärden som innebär ca tre månaders tjänst per år från och med år 2005.

7. En "Myllergrupp" bildas

År 2005 bildas en länsgrupp som träffas 2 gånger per år för att följa och stimulera utvecklingen av åtgärder för att nå delmålet. I myllergruppen bör personer från Skogsvårdsstyrelsen, LRF, Södra, Naturskyddsföreningen, Jägareförbundet, WWF, Ornitologförening, en kommunrepresentant och Länsstyrelsen ingå. Länet våtmarkssamordnare är sammankallande. Gruppen kan bland annat sammanställa ett informationsblad om bidragsmöjligheter och stödja arbetet med åtgärderna 8-10.

8. Seminarieserie

Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen arrangerar i samverkan med kommunerna en seminarieserie om våtmarker och kommunernas roll. Syftet är att stimulera intresset för våtmarker i den kommunala organisationen. Parkförvaltning, fastighetsförvaltning, skogsförvaltning, skolförvaltning och fysisk planering är målgrupperna. Åtgärden genomförs senast år 2006.

9. Demonstrationsobjekt

Demonstrationsobjekt av olika typer lokaliseras på olika håll i länet, helst ett i varje kommun. Dessa kan besökas vid SVS skogskvällar, LRF studiecirkel, Naturskyddsföreningens utflykter, av markägare som är intresserade av våtmarker. Våtmarkssamordnaren kan visa markägare lämpliga objekt. (Okända demonstrationsobjekt eftersöks genom medlemsutskick/tidskrifter – LRF/Jägarförbundet/Naturskyddsföreningen). Demonstrationsobjekten bör presenteras i en broschyr. Små demonstrationsobjekt är viktiga. Åtgärden genomförs under år 2005 och ansvarig för åtgärden är Länsstyrelsen med stöd av ”Myllergruppen”.

10. Diplomerad mylleranläggare

Myllergruppen (och däri ingående organisationer) utfärdar diplom till markägare som anlägger/restaurerar våtmarker. Ett pris utlottas bland inrapporterade och av Myllergruppen godkända objekt. LRF är ansvarig för åtgärden som genomförs med början år 2005.

Motivering till åtgärderna 6-10

Med nuvarande utveckling kommer delmål 4 inte att nås, men förutsättningar finns att med tämligen enkla åtgärder nå delmålet med råge. Det som framför allt krävs är insatser som sprider intresset och kunskaperna hos markägare.

11. Utredning om målklassning av diken i Gröna skogsbruksplaner

Ett system för målklassning av diken i Gröna skogsbruksplaner utreds av Skogsvårdsstyrelsen i samverkan med skogsnäringen och Länsstyrelsen. Vid målklassningen bedömer man om diken ska underhållas för skogsproduktion eller skötas för naturvårdsändamål (till exempel läggas igen för att återskapa våtmark) eller lämnas orörda. Utredningen ska vara klar och lämna förslag senast under år 2006.

Motivering

I många fall kan våtmarker i skogen återskapas med enkla åtgärder utan att skogsproduktionen påverkas negativt.

Åtgärder som bidrar till miljökvalitetsmålet i ett generationsperspektiv

12. De rikkärr som har störst behov av åtgärder bevaras genom inrättande av biotopskyddsområden

Länsstyrelsen ansvarar för åtgärden som genomförs senast år 2011.

Motivering

Ett stort problem är små öppna våtmarker som växer igen på grund av kvävenedfall och utebliven hävd. En landskapsförändring pågår där våtmarker återställs och nyanläggs medan andra försvinner och en del av dessa har höga naturvärden.

13. Information till turister om kvävenedfallets roll för igenväxning av öppna mossar

Informationsmaterial tas fram för svenska och utländska turister och används vid Store Mosse nationalpark som har många besökare. Länsstyrelsen ansvarar för åtgärden som genomförs senast år 2006.

Motivering

Nedfallet av kväve från utsläpp från främst vägtrafik bidrar till att öppna mossar växer igen. En lämplig plats att informera om detta är Store Mosse nationalpark som har 75 000 - 80 000 besökare årligen varav ca 50 % är utländska turister, mest från Tyskland.

14. Kartläggning av bullerfria mossar

En översiktlig kartläggning genomförs för att peka ut myrar som har höga värden för friluftslivet och där frånvaro av buller är en del av värdet. Åtgärden genomförs av Länsstyrelsen och Vägverket i samverkan med kommunerna under år 2005. Resultatet bör utgöra ett underlag i samhällsplaneringen

Motivering

Tystnad är en bristvara i dagens samhälle och tysta naturmiljöer har en viktig funktion för friluftsliv, folkhälsa och turism.

15. Medverkan i nationell strategi för skydd och skötsel av våtmarker och sumpskogar

Berörda myndigheter i länet medverkar till genomförandet av den nationella strategi för skydd och skötsel av sumpskogar som kommer att tas fram under år 2005.

16. De skyddade områdena ska skötas så att deras värden bevaras och förstärks.

Exempel på aktiv skötsel är slåtter, igenläggning av diken, röjning av igenväxningsvegetation på öppna mossar, tuvfräsning och bete. Samtliga önskvärda åtgärder kan inte genomföras utan ökade anslag från staten. Under åren 2005-2006 ökar skötselinsatserna med hjälp av bland annat tre arbetslag inom projektet Gröna jobb. En viktig uppgift är att informera markägare och allmänhet om varför åtgärderna görs. Länsstyrelsen ska arbeta med målsättningen att alla naturreservat ska ha uppdaterade skötselplaner senast år 2006. Särskilda medel söks från Naturvårdsverket för detta. Ansvarig för åtgärden är Länsstyrelsen och kommuner. Alla Natura 2000-områden ska ha fastställda bevarandeplaner i augusti 2005.

17. Policy för efterbehandling av torvtäkter

Länsstyrelsen utarbetar en policy för efterbehandling av torvtäkter senast år 2006.

Motivering

Efterbehandling av avslutade torvtäkter kan bidra till målet om återställande av våtmarker. Detta ingår dock inte i delmål nr 4 som gäller till år 2010 och troligen kommer inga torvtäkter i länet att avslutas före dess. Samverkan bör ske med torvbranschen och policyn utvecklas allteftersom nya forskningsresultat om metoder och effekter kommer fram.

Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?

Om de åtgärder som föreslås i åtgärdsprogrammet genomförs (både på nationell och på regional nivå) kan det vara möjligt att nå miljökvalitetsmålet. Bedömningen är dock osäker, särskilt när det gäller storskalig påverkan från kvävenedfallet som bidrar till igenväxning av öppna myrar. Utsläppen av kväveoxider behöver minska i Europa och i Sverige. Osäkerhet råder också om vad ett ökat exploateringsstryck från torvbrytning kommer att innebära för möjligheterna att nå delmål 1. Ett nej från Länsstyrelsen kan överklagas till miljödomstolen.

För delmål 2 gäller att alla områden i Myrskyddsplanen inte kommer att kunna skyddas med områdesskydd till år 2010 även om anslagen från staten höjs enligt åtgärdsprogrammet. Länsstyrelsen bedömer dock att det grundskydd som Miljöbalken (kap 11-12) och Skogsvårdslagen ger vara ett tillräckligt skydd i vissa fall. Därför behöver skyddsformen utredas för 11 av de 30 områdena i Myrskyddsplanen. Efter att sådan utredning är gjord kan en ny bedömning göras av möjligheterna att nå delmålet. För delmål 3 är det svårt att bedöma om föreslagna åtgärder räcker eftersom tillräckligt bra statistik inte finns idag. Delmål 4 bör kunna nås om föreslagna åtgärder får ett bra gensvar bland markägarna. Även om delmålen inte nås vid utsatta årtal så går utvecklingen åt rätt håll för alla delmålen. Ser man till hela miljökvalitetsmålet så försvinner dock fortfarande mer våtmark än vad som återskapas.

Uppföljning

Länsstyrelsen ansvarar för att årligen sammanställa uppföljningen som bör innehålla följande:

- Uppföljning av hur och när åtgärderna i programmet genomförts.
- Andel av bidrag till lokala och kommunala naturvårdsprojekt som använts för att främja myllrande våtmarker.
- Areal våtmark som skyddas inom naturreservat och nationalparker (miljökvalitetsmålet).
- Arealer med tillstånd eller koncession för torvtäkt.
- Digitalisering av tillstånd/dispenser för markavvattning, från år 2000 och kontinuerligt (miljökvalitetsmålet, delmål 1 och 3).
- Andel skyddad areal i Myrskyddsplanen (delmål 2).
- Uppgifter från Skogsvårdsstyrelsen om antal samråd om anläggande av skogsbilvägar som berör våtmarker med höga natur- eller kulturvärden och resultatet av samrådet (delmål 3).
- Areal anlagda och återställda våtmarker (delmål 4).
- Digitalisering av tillstånd för anläggning av våtmarker, från år 2000 och kontinuerligt (delmål 4).
- Antal hotade våtmarksarter i länet (miljökvalitetsmålet och nationellt delmål 5).

Utöver ovanstående tillkommer uppföljning som görs inom miljöövervakningen inom programområdena Våtmark och Landskap, bland annat artövervakning, biotopövervakning och häckfågeltaxering. Utveckling behövs av uppföljning för att bedöma kvalitén på anlagda våtmarker

Referenser

1. SCB, 2003. Statistikdatabaser, Markanvändningen i Sverige.
<http://www.scb.se/databaser/makro/Produkt.asp?produktid=mi0803>
2. Skogsvårdsstyrelsen, 2003. Skogsfakta, skogens pärlor.
<http://karta.svo.se/>
3. Tema Viltvatten, temasidor från Svensk Jakt nr X.
4. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2001. Miljömål 2000, meddelande 2000:59.
5. Skogsvårdsstyrelsen Jönköping - Kronoberg, 2000. Aktionsplan för biologisk mångfald.
6. Regeringen, proposition 2001:130. Svenska miljömål.
7. Naturvårdsverket, 2001. Från surhål och mygghelvetet till myllrande våtmarker - Utvärdering av arbetet mot ett miljö kvalitetsmål, rapport 5146. Stockholm: Naturvårdsverket förlag.
8. Andersson L m.fl. 2002. Bedömningsmetod för våtmarker. Projektarbete 10p. IFM, Linköpings universitet
9. Lindegård P, 2002. Våtmarkerna kulturarv, rapport nr 2002:3 Riksantikvarieämbetet.
10. Bennet Gårdö M, 2001. Anlagda av våtmarker och småvatten i jordbruksmark, rapport från kulturmiljöövervakningen nr 2001:3 Riksantikvarieämbetet.
11. Feuerbach P, 1999. Praktisk handbok för våtmarksbyggare. Hushållningssällskapet i Halland
12. Jordbruksverket, 1994. Småvatten och våtmarker i odlingslandskapet.
13. Jägareförbundet Region Syd, Broschyren "Upptäck våtmarkerna".
14. Jacobsson C, 2000. Pilotstudie – Rikkärr i Jönköpings län, meddelande 2000:31. Länsstyrelsen i Jönköpings län
15. Liliegren Y, 1998. Uppdatering av Våtmarksinventeringen i Jönköpings län 1998, meddelande 1998:29. Länsstyrelsen i Jönköpings län
16. Artdatabanken, 2003. Slutrapport från uppdraget "Analys, prioritering och gruppering av rödlistade arter för åtgärdsprogram"
17. Olsson B, 2002. Beräkning av sankmarksareal från topografiska kartan per län och biografisk region, PM från Metria Miljöanalys 2002-11-22.
18. Franzén, L. 1985. Peat in Sweden - a method to calculate the resources. Akademisk avhandling. Institutionen för fysisk geografi, Göteborgs Universitet.
19. Naturvårdsverket, 1983. Inventering av Sveriges våtmarker. Metodik. SNV PM 1680.
20. Naturvårdsverket, 1983. Våtmarksinventering i sydvästra Sverige. SNV PM 1682.
21. Naturvårdsverket, 1983. Våtmarksinventering i sydvästra Sverige. SNV PM 1681.
22. Naturvårdsverket, 1983. Våtmarksinventering i sydvästra Sverige. SNV PM 1683.
23. Naturvårdsverket, 1994. Myrskyddsplan för Sverige.
24. Naturvårdsverket, 1995. Aktionsplan för biologisk mångfald. SNV rapport 4463.
25. Naturvårdsverket, 1995. Uppdatering av Naturvårdsverkets länsvisa våtmarksinventeringar "VMI" - en metod för miljöövervakning. SNV rapport 4407.
26. Naturvårdsverket, 1996. Handbok för miljöövervakning. Undersökningstyp: Uppdatering av länsvisa våtmarksinventeringar (VMI). 1996-04-12.

27. Länsstyrelsen i Hallands län, 1998. Uppdatering av våtmarksinventeringen i Hallands län 1994-1995. Meddelande 98/1.
28. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1994. Våtmarker i Vetlanda kommun. Meddelande 10/94.
29. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1994. Våtmarker i Eksjö kommun. Meddelande 13/94.
30. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1994. Våtmarker i Sävsjö kommun. Meddelande 14/94.
31. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1995. Våtmarker i Aneby och Tranås kommuner. Meddelande 6/95.
32. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1995. Våtmarker i Nässjö kommun. Meddelande 6/95.
33. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1996. Våtmarker i Jönköpings kommun. Meddelande 18/96.
34. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1997. Våtmarker i Vaggeryds kommun. Meddelande 97:41.
35. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1998. Våtmarker i Värnamo kommun. Meddelande 98:2.
36. Länsstyrelsen i Jönköpings län, 1999. Våtmarker i Gislaveds och Gnosjö kommun. Meddelande 99:3.
37. Arne Andersson, 2003. Tillsynsman Store Mosse Nationalpark, muntlig källa
38. Ingemansson, 1998. Kartläggning av bullerkällor i Mullsjö och Habo, Rapport B-1280-B 1998-03-20
39. Naturvårdsverket, 2002. Biotopskydd för vattenanknutna biotoper. Rapport 5262
40. Naturvårdsverket, 2003. Underlag till fördjupad utvärdering 2004 av miljö kvalitetsmålet Myllrande våtmarker. Miljömålsportalen www.miljomal.nu.
41. Miljömålsrådet, 2004. Miljömålen – allas vårt ansvar

Levande skogar

Målbild

Nationella miljö kvalitetsmålet

Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas. Inriktningen är att miljö kvalitetsmålet ska nås inom en generation³⁰.

Framtidsvision för skogen i Jönköpings län

Skogen brukas så att den hållbart producerar en mångfald av värden. Skogsbrukare, jägare, skogsvandrare med flera som nyttjar skogen har en förståelse för varandras behov och samspelar i nyttjandet. Skogsbruket tar hänsyn till människors olika former av användning och nyttjande av skogen inom ramen för allemansrätten. Genom att slå vakt om kulturlandskapet och skogens kulturmiljöer, samt dess estetiska och sociala värden, ökar värdet av allemansrätten. Skogslandskapet ger människor skönhetsupplevelser. Värdefulla kulturminnen och kulturmiljöer bevaras och synliggörs.

Markens närings- och surhetsstatus medger en biologisk mångfald i landskapets skogs- och vattenekosystem samt en uthållig virkesproduktion. Den naturgivna produktionsförmågan skyddas genom att skogsbruksåtgärder är anpassade till ståndorten och genom att skogsekosystemens naturliga funktioner och processer upprätthålls.

Skogslandskapen inrymmer livsmiljöer för naturligt förekommande skogslevande arter så att dessa kan fortleva i livskraftiga populationer. Det innebär att en del arter kanske endast förekommer i skogar som inte brukas. Andra arter får lämpliga levnadsförutsättningar i skogar där viss skötsel och avverkning, men ingen föryngringsavverkning sker. Övriga arter klarar sig väl i skogar som brukas med trakthyggesbruk. En väl utvecklad hänsynsnivå i skogsbruket ger en god tillgång på stående och liggande död ved, på gamla och grova träd av olika arter, på övergångszoner, på buskvegetation och liknande vilket ger förutsättningar för en stor mångfald av livsmiljöer.

Skogarnas vattenmiljöer och hydrologiska förhållanden värnas vid alla skötselåtgärder. Arealen ädellövskogar och andra lövskogar är, liksom volymen lövträd, tillräcklig för att ge livsmiljöer för arter som är beroende av dessa skogar. Vägnätet av skogsbilvägar är utformat så att dess negativa inverkan på naturmiljön är begränsad. Olikåldriga skogar och skogar med stor trädslagsblandning finns över hela länet. Bränder är ett naturligt inslag i skogsskötseln. Främmande arter och genetiskt modifierade organismer som kan hota den biologiska mångfalden introduceras inte. Bekämpningsmedel används endast om är de selektivt verkande och ofarliga för människan och miljön.

Skogen brukas och bidrar till ett samhälle med begränsad klimatpåverkan. Detta innebär bland annat en förmåga att leverera förnybar energi och andra råvaror som inte medför nettoutsläpp av växthusgaser. Skogsbruket ger en uthålligt hög avverkningsnivå och en god ekonomisk avkastning. Tillgången på värdefulla virkessortiment är god. Virkets egenskaper medger användning för många olika ändamål. Skogsbruket bedrivs effektivt.

I skogsskötseln används naturlig föryngring på marker där denna metod är lämplig. Frö och plantor är av härkomst som ger lämplig kombination av genetisk variation, tålighet och produktivitet. Föryngringarna har en täthet, kvalitet och trädslagssammansättning som tillvaratar markens förmåga att producera

³⁰ Regeringens proposition 2000/01:130, Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier

virke för olika ändamål. Rövning och gallring utförs så att den möjliga produktionen av värdefullt virke tas tillvara i hög utsträckning.

Kontinuitetsskogar sköts så att de ger en acceptabel uthållig virkesproduktion, samtidigt som en tillräckligt stor andel av de biologiska värdena klaras. Skador på växande skog till följd av angrepp av insekter, svampar, vind och vilt är begränsade genom kunskapsbaserade skötselåtgärder och anpassade storlekar på viltstammarna.

Mål för Jönköpings län

Miljökvalitetsmålet innebär i ett generationsperspektiv

- a. Skogsmarkens naturgivna produktionsförmåga bevaras.
- b. Skogsekosystemets naturliga funktioner och processer upprätthålls.
- c. Naturlig förnygring används på för metoden lämpliga marker.
- d. Skogarnas naturliga hydrologi värnas.
- e. Brändernas påverkan på skogarna bibehålls.
- f. Skötselkrävande skogar med höga natur- och kulturmiljövärden vårdas så att värdena bevaras och förstärks.
- g. Skogar med hög grad av olikåldrighet och stor variation i trädslagssammansättning värnas.
- h. Kulturminnen och kulturmiljöer värnas.
- i. Skogens naturmiljöer är tillgängliga för allmänhet och turism på ett sådant sätt att dess värden bevaras.
- j. Hotade arter och naturtyper skyddas.
- k. Inhemska växt- och djurarter fortlever under naturliga betingelser och i livskraftiga bestånd.
- l. Hotade arter har möjlighet att sprida sig till nya lokaler inom sina naturliga utbredningsområden så att livskraftiga populationer säkras.
- m. Främmande arter och genetiskt modifierade organismer som kan hota den biologiska mångfalden introduceras inte.

Formuleringarna ovan är antagna av Länsstyrelsens styrelse i december 2002. De överensstämmer med det nationella generationsmålet med undantag för punkten i, som handlar om allmänhet och turism. För Levande skogar har Skogsvårdsstyrelserna ansvaret för de regionala målen.

Delmål

Delmål för miljökvalitetsmålet Levande skogar, fastställt av Skogsvårdsstyrelsen Jönköping-Kronoberg

1. Långsiktigt skydd av skogsmark

År 2010 finns i Jönköpings och Kronobergs län totalt 99 000 hektar skyddsvärd skogsmark som är undantagen från skogsproduktion. Med undantagen från skogsproduktion menas att åtgärder i dessa skogar enbart görs för att bevara eller förstärka den biologiska mångfalden.

Arealmålet för långsiktigt skydd av skogsmark uppdelat på län och olika skyddsformer framgår av tabellen på nästa sida:

Mål till år 2010

Arealer produktiv skogsmark undantagna från skogsproduktion	51 000 ha
varav som reservat*	20 000 ha*
varav som biotopskydd	1 000 ha
varav som naturvårdsavtal	2 000 ha
varav som frivilligt skyddat	28 000 ha

*Tabell 6. Arealmålet för långsiktigt skydd av skogsmark i Jönköpings län och olika skyddsformer. *Eftersom Naturvårdsverket för närvarande arbetar med revidering av den nationella strategin för bevarandearbetet är målen för arealerna reservat preliminära*

2. Förstärkt biologisk mångfald

Målen för den förstärkta biologiska mångfalden gäller för skogsmark exklusive skogsmark inom nationalparker, naturreservat, biotopskydd och naturvårdsavtal. Med utgångspunkt från skogstillståndet 1998 gäller fram till år 2010:

- Mängden hård död ved ska öka med minst 40 %. Det innebär att det i genomsnitt ska finnas mer än tre skogskubikmeter hård död ved per hektar.
- Arealen äldre lövrik skog ska öka med minst 10 %.
- Arealen gammal skog ska öka med minst 5 %.
- Arealen mark föryngrad med lövskog ska öka.
- Antalet grova träd ska öka.

3. Skydd för kulturmiljöer

Skogsmarken ska brukas på ett sådant sätt att fornlämningar inte skadas och så att skador på övriga kända värdefulla kulturlämningar är försumbara senast år 2010

4. Åtgärdsprogram för hotade arter

Åtgärdsprogram ska finnas och ha inletts senast år 2007 för de hotade arter som har behov av riktade åtgärder i Jönköpings och Kronobergs län

Avgränsningar

I detta avsnitt behandlas även delmål 2 under Bara naturlig försurning som lyder: Före år 2010 ska trenden mot ökad försurning av skogsmarken vara bruten i områden som försurats av människan och en återhämtning ska ha påbörjats. För avgränsningar mot miljö kvalitetsmålet Myllrande våtmarker se sida 19.

Ansvarsområden inom Levande skogar

Ett gemensamt och samverkande ansvar mellan skogsbrukets olika aktörer, myndigheter och ideella organisationer är en given förutsättning för att skogs politikens mål skall kunna uppnås. Samtidigt har olika aktörer olika ansvarsområden och olika roller att spela.

Skogssektorn har ett eget ansvar för att skogsbruket bedrivs så att både produktionsmål och miljömål uppnås. Då skogssektorn består av ett stort antal företag och organisationer med skiftande förutsättningar och mål, bedrivs också arbetet på olika sätt. Denna mångfald ger förutsättningar för att skogsbruket blir varierat och mångfasetterat.

Som skoglig sektorsmyndighet har *Skogsvårdsstyrelsen* huvudansvaret för att skogs politikens intentioner förs ut och omsätts i praktiken. Detta sker bland annat genom rådgivning och information, lagtillsyn och inventeringar. På

särskilt värdefulla biotoper kan Skogsvårdsstyrelsen inrätta biotopskyddsområden eller ingå naturvårdsavtal med skogsägaren. Förutom ansvaret för skogsvårdslagens efterlevnad är Skogsvårdsstyrelsen också i huvudsak ansvarig för miljöbalkens tillämpning på skogsmark.

Länsstyrelserna har ett samordnande ansvar för naturvårdsarbetet i respektive län. När det gäller områdesskyddet har Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen och kommunerna ett gemensamt ansvar. Länsstyrelsen och kommunerna har möjlighet att inrätta naturreservat. En del av länsstyrelsens prövning av ärenden enligt miljöbalken berör skogsmark, till exempel markavvattning och vilthägn. Vissa kommuner har utsett tjänstemän som ansvarar för naturvård.

Tillståndet idag

Detta avsnitt beskriver tillståndet i länet med utgångspunkt från målen. Skogarnas betydelse för andra miljö kvalitetsmål beskrivs också, liksom andra miljöers påverkan på skogar.

Skogen i Jönköpings län

Jönköpings län är ett utpräglat skogslän med 126 miljoner skogskubikmeter (milj. m³ sk). Enligt data från Riksskogstaxeringen³¹ består landarealen till 68 % av skogsmark, 682 000 ha. Det är mer än genomsnittet för landet där skogsmarken upptar 55 % av landarealen. Nästan 81 % av den produktiva skogsmarksarealen ägs av privata skogsägare, 13 % av aktiebolag och 6 % av allmänna ägare.

Det dominerande trädslaget i länet är gran som utgör 53 % av förrådet. Andelen tall minskar successivt och utgör idag 31 % av virkesförrådet. Risken är stor att tallandelen på sikt kommer att minska kraftigt. I för yngningarna utgör tallen idag bara 15 % av trädslagen.

	Tall	Gran	Björk	Ek	Bok	Övr. löv	Torra + vindfäll	Alla
milj. m ³ sk	39,5	66,5	10,3	1,8	0,2	5,8	1,6	125,7
(%)	31,4	52,9	8,2	1,5	0,2	4,5	1,3	100

Tabell 7. Virkesförrådets fördelning på trädslag i milj. m³ sk och %, alla ägoslag³⁰.

	Tall	Gran	Björk	Övr. löv	Alla	m ³ sk/ha
10 000 m ³ sk	118	246	46	27	437	6,2

Tabell 8. Årlig tillväxt på skogsmark fördelat på olika trädslag i 10 000-tal m³ sk, alla ägoslag³⁰.

Intresset för lövskogsskötsel har ökat under senare tid som en följd av bättre avsättning för lövvirke och ett större engagemang för naturvård. De fortsatt höga klövviltsstammarna utgör dock ett hinder för möjligheten att etablera lövskog och genom detta utgör de även ett hot mot den biologiska mångfalden.

Uttaget ur våra skogar kan fortfarande öka något. Analyser³² visar att det finns ett utrymme för en ökning av avverkningsarna även om samtliga delmål

³¹ Riksskogstaxeringen, 1996-2000.

³² SKA 03 (Skogliga konsekvensanalyser 2003) Sveriges lantbruksuniversitet

enligt Levande skogar uppnås. Avverkningarna kan från dagens avverkningsnivå på drygt 3,5 milj. m³sk per år öka med närmare 300 000 m³sk per år. En fortsatt expansion av virkesindustrin, ytterligare ökade krav på avsättning av skog till naturvårdsändamål och en ökad efterfrågan av skog till energisektorn leder dock snabbt till att våra skogar inte räcker till.

Äldre lövrik skog är för många arter en viktig livsmiljö. I Levande Skogar definieras den som skog äldre än 60 år och där andelen lövträd är minst 25 % av grundytan (motsvarar ungefär 25 % av volymen). I Jönköpings län finns idag 36 000 ha sådan skog. Den utgör 5 % av skogsmarksarealen.

Även gammal skog är en viktig livsmiljö för en lång rad hotade arter. Gammal skog definieras här som skog äldre än 120 år. I länet finns idag ungefär 21 000 ha gammal skog, den utgör 3 % av all skogsmark. Antalet grova träd är mycket lågt jämfört med naturskogsartade referensbestånd. Där finns i storleksordningen 80 träd/ha grövre än 40 cm och 15 träd grövre än 70 cm. Uppföljning av detta görs genom riksskogstaxeringen och en eventuell egen inventering inom regionen.

Människan och skogslandskapet

Så gott som all mark i södra Sverige har, i olika omfattning, allt hårdare påverkats av människans verksamhet under de senaste 5000 åren. I dag finns knappt annat än fragment av så kallade urskogar kvar i södra och mellersta delarna av landet.

Pollenanalytiska undersökningar på en lång rad lokaler i södra Sverige visar tecken på skogsbete redan för 4000 år sedan. Under denna tid avklingade dominansen av ädellövträd, vilka successivt ersattes av björk och tall i samband med den sjunkande medeltemperaturen. Tidigare uppfattning om granens sena invandring över Tornedalen, har mött motstånd efter analyser av trädslagets etablering på Dovre och Åreskutan redan för 10 000 år sedan. Däremot har gran i sammanhängande bestånd nått ner till i höjd med Vätterns sydspets först under 1500-talet.

Det som idag är skogsmark i Södra Vätterbygden har brukats på olika sätt under olika tider. Spår av odling i form av röjningsrösen, fossila åkrar och stensträngar visar på att marken tidigare varit odlad. Arkeologiska undersökningar i vårt län visar att de äldsta spåren av odling finns från äldre bronsålder, det vill säga cirka 1800-1100 f Kr, då det mest var fråga om en extensiv odling med svedjebränning. Under mellersta järnåldern minskade uppodlandet och från 800-talet hände något i markanvändningen som innebar att markerna återbeskogades med blandskog. Från yngre järnålder-medeltid (1000-1200-talet) ökar odlingsintensiteten igen³³. Fram till 1600-talet kan man anta att de ingrepp som människan gjorde i skogslandskapet var tämligen små.

Med det kraftigt stegrade behovet av träkol till gruvindustrin från början av 1700-talet inleddes den period då skog fick ett värde och började få ägare. Denna situation fortsatte under hela 1800-talet och ledde, i varje fall regionalt, till överexploatering av skogen. Under 1600-talet startade också framställningen av bjälkar och bräder i vattenkvarnsdrivna sågverk. Därmed inleddes nutidens exploatering av svenska skogar. Med Skogsvårdslagen 1904 blev Sverige pionjär på att lagstifta om krav på förnygring av skog efter exploatering. Vissa former av äldre småskaligt skogsbruk, exempelvis luckhuggning och skogsbete, har tidvis tillfört skogslandskapet förhöjd biologisk mångfald.

Skogen var alltså fram till 1600-1700-talet präglad av bete, svedjning, plock- och kolvedshuggning. I lövskogsmarker röjdes för den kommande ängs-

³³ "Paleoekologiska förundersökningar av torvmarker inför ombyggnaden av Riksväg 31, delen Öggestorp-Rogberga, Jönköpings kommun" av Leif Björkman

kulturen som kulminerade under medeltidens första hälft. Ängsarealen var i genomsnitt sju gånger större än åkermarken fram till mitten av 1800-talet. Närmast byarna, bruken och farlederna var marken hårt brukad. Längst bort i bygden och i mer otillgänglig terräng fanns områden med lägre utnyttjande. Vid storskiftet och laga skifte skedde en kraftig uppodling. Mark, ofta med blandskog, offrades för ny odlingsbar mark. Detta skapade en omväxlande skog, där det här och var fanns rester kvar efter människans inverkan på en tidigare urskog.

Den stora förändringen kom runt sekelskiftet 1900, när jordbruk och skogsbruk skiljs åt som två olika näringar. Ett skogsutnyttjande med sikte på virkesproduktion vann så småningom insteg. Under mer än ett sekel innan dess överutnyttjades skogen då den användes dels på traditionellt bondesätt (som gick ut på att producera många nyttigheter jämsides) och dels avverkades för avsalu. Från början av 1900-talet till i dag har mycket stora förändringar skett i de småländska skogarna, dels genom igenläggningen av jordbruksarealer, dels genom allt storskaligare avverkningsformer i skogen.

Förändringarna kan sammanfattas med att skogsmarksareal, slutenhet, virkesvolym och tillväxt har ökat. Dessutom har naturvårdskvaliteter i form av gamla träd, grova träd och död ved ökat. Brandpåverkan har minskat kraftigt liksom strukturer som luckighet, öppnare skogar och våtmarker, vilka är viktiga för många i dag trängda arter. Under främst 1960- och delar av 1970-talet präglades skogsbruket av särskilt låg lönsamhet, liten efterfrågan och låg framtidsförväntan, särskilt för lövvirke. Detta medförde en ensidig driftsinriktning på barrträd hos de flesta markägare. Som en följd av kraftigt ökade älg- och rådjursstammar under 1980- och 1990-talet blev det ståndortsanpassade skogsbruket svårt att tillämpa fullt ut.

Uthålligt skogsbruk

Ett uthålligt skogsbruk tar inte långsiktigt ut mer näring eller basverkande ämnen än vad som tillförs via deposition, fixering, vittring, och/eller askåterföring. Dagens bortförsel av baskatjoner och basverkande ämnen via uttag av grenar, ris och toppar (GROT) bör kompenseras, lämpligen genom askåterföring för att skogsbruket ska anses vara uthålligt. På kort sikt bör arealen som erhåller aska vara lika stor som den areal där GROT-uttag görs. På längre sikt bör arealerna som skördats på GROT och som erhållit aska i hög grad vara desamma. I Jönköpings län tas för närvarande GROT tillvara på något under hälften av den slutavverkade arealen, eller drygt 2 500 hektar per år. Under 2003 spreds aska på över 2 000 ha i Jönköpings län.

Naturvärden på statlig skog

För att bedöma vilka statliga skogsmarker som bör ges formellt skydd redovisade Naturvårdsverket i januari 2004 en rapport: Skogar med höga naturvärden på statligt ägd skog³⁴. I Jönköpings län klassades 17 områden med en total areal på 2 228 ha som skyddsvärda. Av dessa är 6 lövskogsområden och 11 barrskogsområden.

Nyckelbiotoper

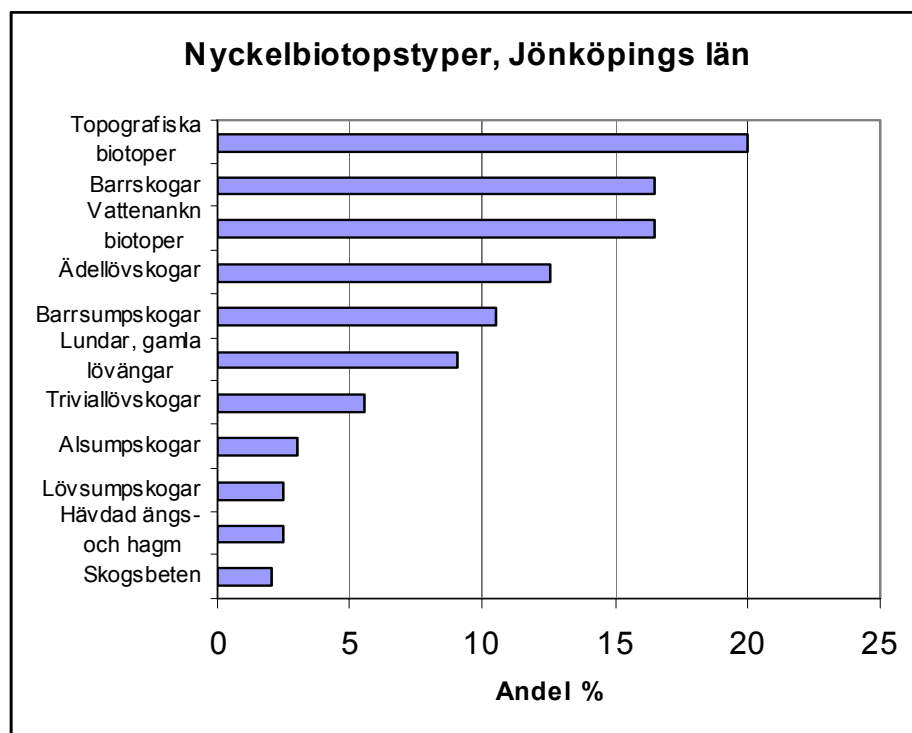
Vår nuvarande lagstiftning kräver särskilt skydd av naturtyper som inrymmer hotade, sårbara eller speciellt hänsynskrävande växter och djur. Nyckelbiotoper i landskapet utgör punktojekt i bland annat skogslandskapet som utpekats ha sådana kvaliteter. I första hand utgörs indikatorerna av mossor, svampar och lavar samt evertebrater. För skyddsvärda djur av större format, med behov av

³⁴ Naturvårdsverket, rapport 5339, januari 2004

landskapsövergripande biotophänsyn, är skyddet i dag nästan obefintligt. Vissa av dem, till exempel orre och tjäder, har för sin livsföring behov av speciella lekplatser, vars kvaliteter är minst lika väsentliga för överlevnaden. Enligt finska forskare finns inom en 300 m radie från lekplatscentrum 14 % fler fågelarter, 19 gånger flera tretåig hackspett och 8,5 gånger fler sparvugglor än i omgivande lika stora kontrolltytor.

På samma sätt behöver skogsbruket i framtiden ta större hänsyn till fisk-yngellokalerna längs bäckar och åar genom att generellt kvarlämna en skuggande skogsridå (en trädängds bredd) mot angränsande hyggen.

Genom nyckelbiotopinventeringen vet vi en hel del om naturvärdena i skogen. Den har genomförts av skogsvårdsorganisationen på småskogsbrukets marker. Nyupptäckta nyckelbiotoper registreras fortlöpande. Under inventeringen har hittills 2 976 nyckelbiotoper med en total areal av 4 793 ha kartlagts i Jönköpings län. Det motsvarar 0,7 % av den produktiva skogsmarksarealen. Genomsnittet för riket är 0,83 % av den produktiva skogsmarksarealen. Under nyckelbiotopsinventeringen har också objekt som har höga naturvärden, men som inte når upp till kraven för nyckelbiotop, kartlagts. Det är totalt 5 242 objekt med en sammanlagd areal av 12 874 ha skogsmark. Storskogsbruket genomför motsvarande inventering i egen regi. Denna är inte slutförd.



Figur 7. Nyckelbiotopstyper i Jönköpings län

Hotade arter

Miljö kvalitetsmålet innebär bland annat att hotade arter har möjlighet att sprida sig till nya lokaler inom sina naturliga utbredningsområden så att långsiktigt livskraftiga populationer säkras (punkt b). Nationellt finns ett fjärde delmål som gäller åtgärdsprogram för de hotade arter som har behov av riktade åtgärder. Artdatabanken har föreslagit att 365 arter ska prioriteras för framtagande av åtgärdsprogram. Av dessa berörs Jönköpings län av 65 arter och 26 arter i skogsmiljöer. Dessa redovisas i tabellen på nästa sida.

Artnamn	Svenskt namn	Organism-grupp	Rödliste-kategori	Natur-typ
Lacerta agilis	sandödla	Kräldjur och groddjur	VU	HJSU
Falco peregrinus	pilgrimsfalk	Fåglar	VU*	HJSV
Stereocaulon incarnatum	grynig påskrislav	Lavar	CR	HSV
Anemone vernalis	mosippa	Kärlväxter	VU	JS
Canis lupus	varg	Däggdjur	CR	JS
Lynx lynx	lodjur	Däggdjur	VU	JS
Cheiridium museorum	dvärgklokryp	Spindeldjur	VU	JS
Osmoderma eremita	läderbagge	Skalbaggar	VU	JSU
Euphydryas aurinia	ärenprinsnätjäril	Fjärilar	VU	JSV
Geranium lanuginosum	brandnäva	Kärlväxter	VU	S
Dicranum viride	stamkvastmossa	Mossor	EN	S
Elaphomyces striatosporus	strimsporig hjorttryffel	Svampar	EN	S
Sarcosoma globosum	bombmurkla	Svampar	VU	S
Hericius erinaceus	igelkottstaggsvamp	Svampar	EN	S
Lycoperdon mammiiforme	slöjroksvamp	Svampar	VU	S
Sarcodon leucopus	slät taggsvamp	Svampar	VU	S
Collema fasciculare	kuddgelélav	Lavar	CR	S
Sticta fuliginosa	stiftärrlav	Lavar	CR	S
Sticta sylvatica	ärrlav	Lavar	CR	S
Dendrocopos leucotos	vitryggig hackspett	Fåglar	CR	S
Ceruchus chrysomelinus	svartoxe	Skalbaggar	EN	S
Upis ceramoides	större svartbagge	Skalbaggar	VU	S
Acanthocinus griseus	mindre timmerman	Skalbaggar	EN	S
Dichelyma capillaceum	hårklomossa	Mossor	VU	SV
Hookeria lucens	skirmossa	Mossor	VU	SV
Scapania apiculata	timmerskapania	Mossor	EN	SV

Tabell 9. Naturtyper: H: hav, J: jordbrukslandskapet, S: skogar, V: våtmarker. Rödlistekategori: akut hotad (CR) Starkt hotad (EN) Sårbar (VU) Arterna i dessa tre kategorier anses vara hotade och deras faktiska risk att försvinna har bedömts överstiga 10 % inom 100 år.

Ryl och Cypresslumner är två arter som inte finns med i artdatabankens prioritering men som också minskar kraftig. Andra arter av intresse i länet är Storgro, Ärtvicker och Skogsfrun.

Sumpskogar

Behandlas under Myllrande våtmarker.

Skogsbete

Skogsbete är bete inom ett område som huvudsakligen består av skogsbetesmark med ett till övervägande del spontant uppkommet trädbestånd. Trädbeståndet ska ha inslag av gamla träd eller på annat sätt visa på att en lång kontinuitet råder i trädskiktet. Området ska sakna påtagliga indikationer på storskaliga kontinuitetsbrott som t.ex. trakthygge eller på att marken använts som inäga.

Områdets markvegetation ska vara betespräglad och innehålla växtarter eller ha en vegetationsstruktur som visar på en långvarig beteshävd.³⁵ I dag finns även betesskogar/bondeskogar som inte längre betas men som aldrig kalhuggits. På dessa områden finns en lång kontinuitet av träd som sannolikt innehåller stora naturvärden.

I länet finns flera hundra ha betad skog som betesdjur har tillträde till. Det stöd som finns att söka är en grundersättning på 1000 SEK/ha, tilläggsersättning existerar inte för skogsbete. I dagsläget finns ca 55 ha skogsbete med stöd i länet.³⁶

Friluftsliv och turism

Skogens betydelse för lokalt och regionalt friluftsliv är en drivkraft för att skogsbruket ska ta större hänsyn till natur- och kulturvärden i skogslandskapet. Denna aspekt stöder också behovet av att naturresursen skog, speciellt i områden med omväxlande landskap, utgör en tillgång för turismen. Ekoturismen i landet befinner sig i kraftig tillväxt och kan i många delar av länet sannolikt väl kompensera de eventuella intäktsbortfall som uppkommer när större naturvårdshänsyn tas.

”Regeringens naturvårdspolitik lyfter fram natur- och kulturupplevelser som en viktig del av vår livskvalitet och att en av naturvårdens uppgifter är att skapa goda förutsättningar för friluftsliv och rekreation. Skälen är flera men bland annat kan konstateras att tillgång till naturområden och möjligheter till friluftsliv främjar både folkhälsan och ett ökat miljömedvetande. Även om friluftslivet sedan länge utgjort en integrerad del av naturvårdspolitiken måste dess intressen väga tyngre än vad som hittills varit fallet menar regeringen. För det krävs en offensiv planering, framför allt när det gäller att skydda och vårda tätortsnära naturområden.

I Sverige finns stora möjligheter att utveckla den så kallade naturturismen, den del i turistnäringen som har sitt värde i och tar sin utgångspunkt i natur och kulturlandskapet. I många bygder ligger en stor utvecklingspotential just i naturen. Det är den som kan skapa arbetstillfällen och en lokal ekonomi. Sambanden mellan naturturismen, naturvärden och den lokala/regionala utvecklingen blir därmed tydliga. Landskapet är en förutsättning för den typen av turism, och precis som friluftslivet måste den bedrivas på ett långsiktigt och hållbart sätt.”³⁷

Kulturvärden

Fasta fornlämningar är skyddade enligt Kulturminneslagens (KML) 2 kapitel, vare sig de är kända eller inte. Det innebär att de inte får flyttas eller på annat sätt skadas. Kunskapen om våra fornlämningar grundar sig på olika typer av inventeringar. Den senaste genomfördes av Riksantikvarieämbetet på 1980-talet för den nuvarande ekonomiska kartan. Inventeringen kan betraktas som översiktlig och i många stycken bristfällig, inte minst för att bedömningen av bland annat röjningsrösen som fornlämning eller kulturlämning var osäker. I Jönköpings län finns det därför en generell brist i registreringen av dessa lämningar, med en något bättre täckning i den nordöstra delen av länet än i den sydvästra, där inventeringen startade. Fasta fornlämningar enl. KML: s 2 kap 1 § är ”lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna”

I skogen finns ofta lämningar från flera tusen års odling, framförallt i form av röjningsrösen av olika storlek och form - från de små ”hackerören” till

³⁵ SJVFS 2002:95

³⁶ Intervju med handläggare på Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2003

³⁷ Regeringens skrivelse 2001/02:173 ”En samlad naturvårdspolitik” 2001

större rösen. Det kan vara svårt att enbart på utseendet avgöra rösenas ålder. De har ofta använts under långa tider och blivit påbyggda efterhand. De dateringar som har gjorts visar dock på en ökning av antalet röjningsrösen från medeltid till nyare tid. Exempel på andra fornlämningar i skogsmark är gravar från brons- och järnålder, tjärdalar efter tjärbränning, ugnar, slagghvarp och kolningsgropar efter äldre järnframställning.

Lämningar som är skyddade enligt Skogsvårdslagen (SVL) kallas för kulturlämningar. Exempel på kulturlämningar i skogsmark är torp med grunder och olika spår efter odling och slåtter, kolbottnar och kolarkojgrunder efter kolning, grunder efter kvarn- och sågdrift, flottningsrännor i åar och bäckar, lämningar efter bruksdrift och gruvdrift liksom gränsrösen, gränsstenar, vandringsstigar, gamla färdvägar och broar. Därtill kommer alla platser, träd och stenar med tradition och sägner. I skogen finns också spår efter ett så kallat biologiskt kulturarv i form av till exempel skogsbeten, hamlade eller blekade träd, särskilda trädbestånd, rester efter blädningsbruk och luckhugning samt prydnadsträd och buskar runt torp.

Av länets idag ca 21 000 kända och registrerade platser med forn- eller kulturlämningar ligger många i skogsmark. Cirka 150 av dessa är mer eller mindre aktivt vårdade. De sköts i första hand av kommunerna, men även av enskilda och hembygdsföreningar genom bidrag från staten. Samtliga vårdade lokaler har specialskrivna skyltar med information om fornlämningen.

Hot

Hoten mot skoglig produktion

Fiberintressena i dagens skogslandskap hotas från två håll. Luftdeponerade försurande och gödande ämnen ligger i stort utanför skogsbrukets egen kontroll. Sveriges utsläpp av det tidigare gisslet svavel, har minskat kraftigt. I stället ligger den försurande effekten i de kväveföreningar som till atmosfären sprids av jordbruk och den ökande landsvägstrafiken i Europa. Svavelnedfallet i länet är idag under eller mycket nära de 3 kg kväve/ha som skogsekosystemen anses tåla medan det totala kvävenedfallet fortfarande alldeles för högt, ca 7-10 kg/ha jämfört med en målnivå på 5,5 kg/ha. Försurningen skapar behov av kalkning inom vissa svagt buffrade skogsmarker, t ex utefter Nissans dalgång. Kvävenedfallet har dessutom en gödande effekt, vilket kommer skogsbruket till del genom en kvantitativt större tillväxt av skogskubikmassan. Samtidigt innebär kvävetillskottet att tillväxten går snabbare på vissa marker med följderna att virkeskvaliteten blir lidande. Det finns dock många andra komponenter som inverkar på virkeskvaliteten som olika typer av skogsskötsel, insekts- och viltskador m.m.

De stora klövviltstammarna gör det svårt att i dagens skogsbruk plantera tall och lövträd. Oftast behöver sådana områden inhägnas med dryga kostnader som följd. De stora populationerna av älg och rådjur medför också att en rad betesbegärliga arter minskar i antal och utbredning. Klövviltet gynnas av dagens trakthyggesbruk med öppna gräsbevuxna ytor eller planteringar med tall och lövträd i lagom beteshöjd och samlade på ett ställe. En genomtänkt avskjutningsstrategi som är avstämd mot bland annat målet att öka lodjursstammen i södra Sverige är viktig för att i tid kunna anpassa viltstammarnas storlek och sammansättning.

Framtidens klimatutveckling antyder att lövskogar kommer att breda ut sig mot norr på främst granskogens bekostnad. Detta är både ett hot och ett löfte, beroende på hur intresset för lövskogsbruk kommer att utvecklas i landet.

Hoten mot skogens biologiska mångfald

Det storskaliga, högmekaniserade skogsbruket ger vinster för fiberintressena i skogen men skapar allt ogynnsammare situation för skogens övriga värden. Ju mera ensartade och likåldriga skogsbestånden blir, desto ointressantare blir de för turister, friluftsmänniskor och den biologiska mångfalden. Ju fler mil som läggs till skogsvägnätet, desto större blir skogslandskapets tillgänglighet för bilburna gäster men samtidigt ökar störningarna högst avsevärt.

Tall och gran har naturliga livslängder på uppemot 300 till 400 år. Efter ca 100 år avtar emellertid trädens årliga massatillväxt. Därmed minskar skogskubikmassans tillväxt per arealsenhet, vilket lett till att skogsbruket vid den åldern hellre startar en ny produktionscykel. Bristen på gammal skog och speciellt sammanhängande bestånd med stora träd är därför mycket stor i landet till förfång för en mängd lägre organismer men också för alla de arter som har sin naturliga föda i de äldre trädens och den döda vedens insektslarver.

Skogslandskapets utdikning har kraftigt minskat inslaget av våtmarker och speciellt våta fläckar i produktiv skogsmark. Därigenom har åtskilliga av skogens invånare, främst många fågelarter vars ungar är beroende av insektlivet i dessa våtfläckar, gått kraftigt tillbaka.

Det granskogslandskap, som växt fram sedan 1950-talet och inte ska sköras förrän någon gång under 2030-talet, präglas av stor monoton och hög slutenhet. Där vi under luckhuggningens dagar fick skogar med rikedom av solljusa gläntor, fick vi under trakthyggeseran granåkrar som inte medgav liv i skogens fältskikt. Därmed minskade födounderlaget kraftigt och åtskilliga fåglar och däggdjur minskade kraftigt.

Hoten mot skogens kulturminnen

De idag största identifierade hoten mot forn- och kulturlämningar är dels den ofullständiga fornminnesinventeringen, dels bristande möjligheter att nå ut med information om var lämningarna ligger och vad de representerar för värden. Ett tredje hot mot skogens kulturminnen är oreparerbara skador i samband med markberedning och vägarbeten.

Verktyg

Frivilliga avsättningar

I delmålet för värdefull skog som ska vara undantagen från skogsproduktion har riksdagen beslutat att den större delen ska ske genom frivillig avsättning. Någon definition av vad som kan räknas som frivilligt avsatt finns inte. Det är dock rimligt att i första hand tänka sig att de arealer som skogsägare genom certifiering frivilligt avsätter till naturvårdsnytta kan räknas in som frivilligt undantagen skog enligt delmålet i Levande skogar.

Certifiering av skog

Alla stora skogsbolag är anslutna till certifieringssystemet FSC³⁸. Anslutningen innebär en rad förbindelser med avseende på våtmarkshänsyn, bl.a. att inte avvattna hittills odikad mark, att bevara och restaurera nyckelbiotoper, skapa/restaurera våtmarker, föryngra bestånd på fuktig mark under högskärm samt främja kontinuerligt beskogade övergångszoner. Skogsägarföreningarna, sågverken och stiftet har anslutit sig till PEFC³⁹ som är ett certifieringssystem anpassat för familjeskogsbruket. Den svenska PEFC-standard godkändes hösten

³⁸ Forest Stewardship Council

³⁹ Programme for the Endorsement of Forest Certification schemes. (Program för intygande av skogscertifieringssystem).

2000 och baseras på ”Lissabondeklarationerna”. Målsättningen är att utveckla ett uthålligt skogsbruk med god balans mellan produktion, miljö och sociala intressen. Flera stora markägare och bolag är idag certifierade i båda systemen. Enligt uppgift från SÖDRA är mer än 60 % av deras medlemsareal certifierad och målsättningen är mer än 80 % år 2006.

För de fastigheter som inte är certifierade och där ägarna endast är beredda att ta den minimihänsyn som krävs enligt skogsvårdslagen och för certifierade fastigheter där naturvärdesarealerna är större än certifieringskravet och markägaren inte vill eller inte har råd till frivilligt avstående, krävs bevarandeinsatser från samhället. Det kan vara i form av naturreservat, biotopskyddsområden eller naturvårdsavtal. I dessa fall får markägaren ekonomisk kompensation för inskränkningar i brukandet. Naturreservat och biotopskyddsområden kan inrättas även om markägaren inte vill, medan naturvårdsavtal bygger på frivillighet från markägaren.

För markägare som är certifierade ryms en stor del av behövlig naturvård inom certifieringens arealkrav för naturvård (arealer för vilka markägaren fått ersättning av staten får inte användas för certifiering). En osäkerhet med dessa naturvårdsarealer är långsiktigheten i skyddet, eftersom de inte får något formellt skydd. En markägare kan när som helst lämna certifieringen. De privata markerna byter också i genomsnitt ägare ca vart 20:e år och det finns inte någon garanti för att den nya markägaren ska fullfölja naturvårdsambitionerna. En Grön skogsbruksplan är i dessa fall av stort värde som dokumentation av de långsiktiga naturvårdsmålen.

Generell hänsyn

Förutom att skogsmark undantas från skogsproduktion behöver vissa företeelser i den vanliga produktionsskogen öka. Det är främst sådana inslag som idag är mindre vanliga i våra skogar men som har stor betydelse för överlevnaden av många trängda arter. Det innebär att främst inslaget av död ved, grova träd, gamla träd och lövträd behöver öka. Genom en god generell hänsyn har de arter som nu är förvisade till ett fåtal mindre skogsområden större möjligheter att expandera och sprida sig mellan de värdekärnor där arten finns idag.

Formella avsättningar

Reservat

Den vanligaste formen för skydd av naturområden är naturreservat, som kan bildas i syfte att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller tillgodose behov av områden för friluftslivet. Länsstyrelsen och kommunerna har möjlighet att besluta om naturreservat. Naturreservaten är ett flexibelt instrument både gällande avgränsningar, storlek, föreskrifter, grad av intrång och skötsel. Naturreservat kan bildas för alla naturtyper. Till beslut om naturreservat kopplas alltid en skötselplan.

Sveaskog och Naturvårdsverket har en överenskommelse att tillhandahålla bytesmark för skog som löses in när naturreservat bildas. Uppdraget omfattar att tillhandahålla bytesmark för mark som ägs av privatpersoner.

Biotopskydd

Biotopskydd kan bildas för att bevara naturvärden som omfattar mindre markområden. När det gäller skogsmark är det Skogsvårdsstyrelsen som beslutar om biotopskydd, på annan mark är det Länsstyrelsen. Lagregler om biotopskyddsområden finns i miljöbalken.

Ett beslut om biotopskyddsområde innebär inte alltid att området ska lämnas till fri utveckling. En del biotoper är beroende av skötsel för att natur-

värdena ska bevaras eller öka. Det är bara åtgärder som kan skada naturmiljön som är förbjudna. Skogsvårdsstyrelsen kan besluta om skötselåtgärder. Ett biotopskyddsområde är oftast mindre än 5 hektar. Ett beslut om biotopskydd gäller för all framtid. Skogsvårdsstyrelsen träffar normalt avtal med markägaren om inträngsersättning innan beslut om biotopskyddsområde fattas. Om överenskommelse inte kan uppnås kan Skogsvårdsstyrelsen ändå fatta beslut. Äganderätt och jakträtt påverkas inte av ett beslut om biotopskyddsområde.

Prioriterade naturtyper (ej rangordnade) för biotopskyddsområden i Jönköpings län är⁴⁰:

- Naturskogsartade ädellövskogar. Sådana med dokumenterad kontinuitet har högsta prioritet.
- Andra lövdominerade skogar, särskilt sådana med inslag av ädellöv.
- Strand- och sumpskogar.
- Brandfält och annan brandpåverkad skog.
- Barrskogar med mycket lågor och annan död ved.

Påtagliga strukturer som orördhet, luckighet, gleshet och skiktning förstärker ofta det enskilda objektets värde. Det enskilda objektet måste uppfylla kriterierna för någon av de naturtyper som är beskrivna i förordningen om områdeskydd och i skogsstyrelsens allmänna råd om biotopskyddsområden. Även ej prioriterade naturtyper kan komma i fråga för skydd.

Naturvårdsavtal

Naturvårdsavtal är ett helt frivilligt åtagande från markägarens sida. Det regleras genom ett civilrättsligt avtal mellan markägaren och staten genom Skogsvårdsstyrelsen. Den längsta avtalstiden för ett naturvårdsavtal är 50 år. Naturvårdsavtal lämpar sig bäst för biotoper som är beroende av skötsel för att dess naturvärden ska bevaras eller öka. De kan också vara lämpliga för att skapa skydds- och förstärkningszoner i anslutning till biotopskyddsområden. Ersättningen för naturvårdsavtal ligger på en lägre nivå än ersättningen för biotopskyddsområden. Den beräknas inte som en inträngsersättning, utan det är naturvårdsnyttan som ska betalas. Då det krävs skötselinsatser i de flesta naturvårdsavtal får markägaren ofta också en del virkesintäkter från området. Naturvårdsavtal kan skrivas in vid domstol och bli gällande mot ny markägare. Skogsvårdsstyrelsen i Jönköping-Kronoberg tecknar inte naturvårdsavtal om markägaren motsätter sig inskrivning.

Naturvårdsavtal ska framförallt användas i miljöer som kräver skötsel för att naturvärdena ska bestå eller öka. Prioriterade naturtyper för naturvårdsavtal i Jönköpings län:

- Naturvårdsavtal är speciellt användbara i det gamla odlingslandskapets igenväxningsmarker där det finns inslag av stora och gamla ädellöv- eller lövträd och där behovet av frihuggnings av jätteträd är stort.
- En annan prioriterad typ är där naturskogsvärden håller på att skapas och dessa gynnas av ingrepp för att snabbare få fram naturskogsliknande strukturer.
- Ett tredje prioriterat område är att med anpassat skogsbruk tillskapa skydds- och förstärkningszoner för biotopskyddsområden.

⁴⁰ Skogsvårdsstyrelsen Jönköping - Kronoberg, 2000. Aktionsplan för biologisk mångfald.

Tillgängliga medel för biotopskydd och naturvårdsavtal

Vid medelstilldelningen är anslaget inte uppdelat på biotopskydd respektive naturvårdsavtal. Skogsvårdsstyrelsens prioritering är att ca 20 % av anslaget skall användas till naturvårdsavtal och 80 % till biotopskyddsområden. Denna uppdelning ger betydligt mer än 20 % av arealen som naturvårdsavtal, beroende på den lägre ersättningsnivån för avtal per ha.

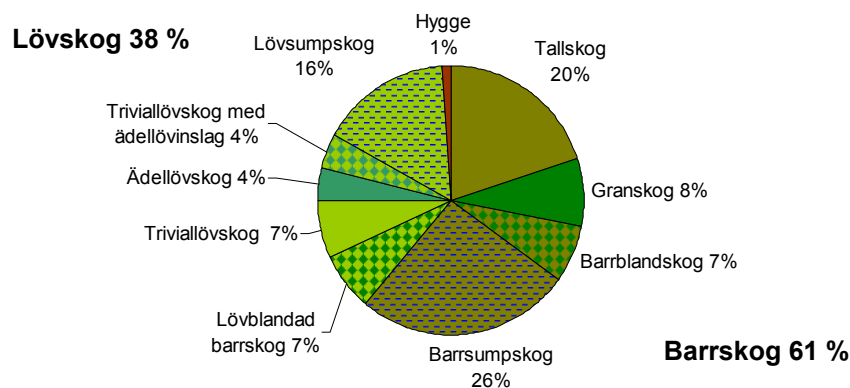
Under år 2004 disponerar skogsvårdsstyrelsen ca 9,6 miljoner kronor till markägarersättning för biotopskyddade områden och naturvårdsavtal i Jönköpings län. Det beräknas räcka till 15 biotopskyddsområden omfattande ca 50 ha och 30 naturvårdsavtal om ca 100 ha. År 2001 ökade anslaget på riksnivå från 70 till 125 miljoner kronor per år (inklusive kostnader för arbetet med att planera och avsätta områdena). Denna nästan 80-procentiga ökning gör att vi räknar med att kunna skydda 20-25 % av antalet av de i dag registrerade nyckelbiotoperna upp till 5 ha storlek under en 10-årsperiod, om anslagsnivån år 2001 ligger kvar i 10 år.

Befintligt områdesskydd

Naturresevat, naturvårdsområden och nationalpark

Av länets landareal ingår 2,2 % i olika naturskyddsförordnanden (t.o.m. mars 2004). Skyddsformerna fördelar sig på 77 naturresevat, 5 naturvårdsområden, 1 kulturresevat och 1 nationalpark. I de skyddade områdena ingår 10 700 ha produktiv skogsmark, men i till exempel naturvårdsområdena är skogsbruk tillåtet. Av naturresevaten har knappt 60 stycken som ett av sina huvudsakliga syften att bevara skog med höga biologiska värden. Drygt 6 000 ha av den produktiva skogsmarken i naturresevaten/nationalparken är undantaget från skogsbruk, vilket motsvarar 0,8 % av länets skogsmarksareal.

Skyddad skog 2000 - fördelad på naturtyper



Figur 8. Arealfördelning av produktiv skogsmark mellan olika skogstyper som är undantaget från skogsbruk inom naturresevat/nationalpark till och med år 2000 i Jönköpings län. Data kommer från Naturvårdsverkets rapport 5282.

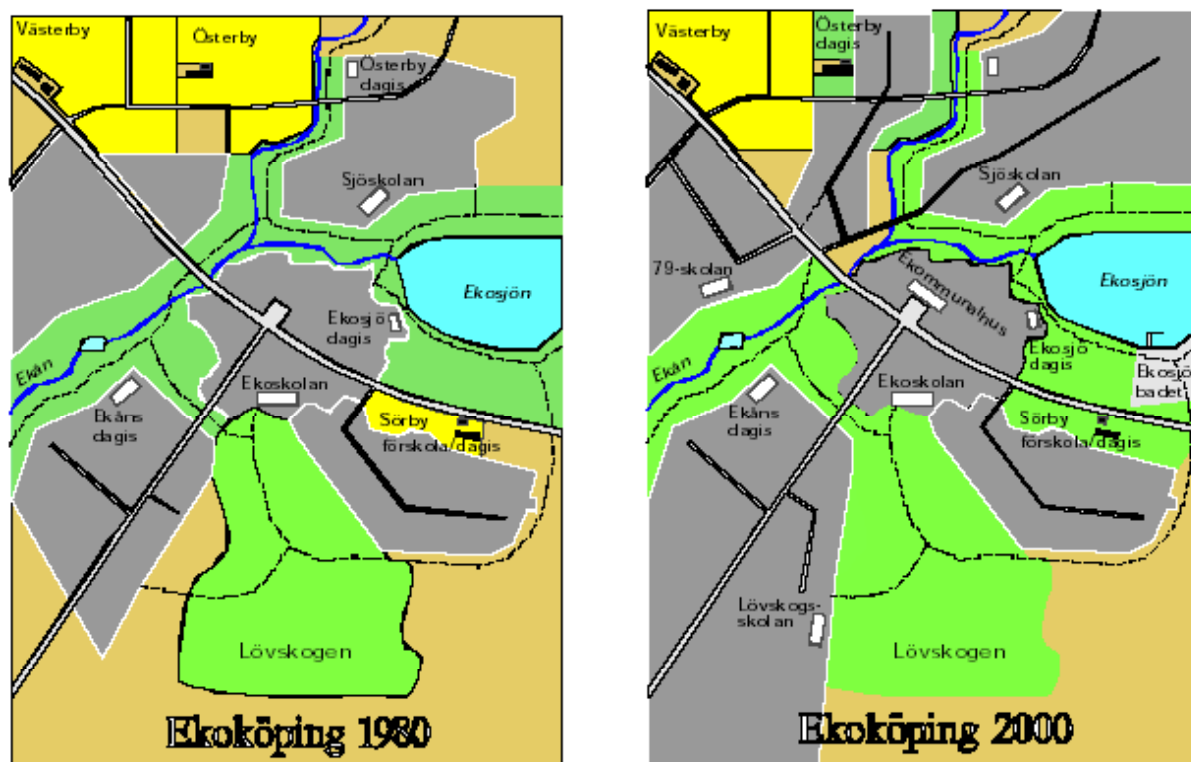
Biotopskydd och naturvårdsavtal på skogsmark

Till och med år 2003 har totalt 115 biotopskydd omfattande 266 hektar inrättats. Biotoptyperna naturädellövskog, lövnaturskog, ravinskar, urskogsartad barrskog, rikkärr, alkärr, hassellundar, källor och ras- och bergbranter finns representerade. 49 naturvårdsavtal omfattande 249 ha har ingåtts.

LÄS MER!

www.svo.se klicka på genvägen till skogens pärlor

områdena planeras som kilar in i tätorten med bibehållen kontakt med omgivande större sammanhängande skogs- och odlingsmarker, som i detta exempel från *Ekoköping*:



De tätortsnära skogarna i anslutning till 'kilarna' och i periferin skall planeras som närströvsområden och skötselplaner skall upprättas alltifrån skyddsinstitut till skogsbruk med specialhänsyn.

Lokal och kommunal naturvård

Kommunerna och lokala krafter har en viktig roll i arbetet med att nå miljökvalitetsmålen. Från och med år 2004 kan alla kommuner ansöka om statsbidrag till ett eller flera projekt. Naturvårdssatsningen beskrivs närmare i inledningen på sidan 12.

Bra lokala projekt, lokal drivkraft och lokala perspektiv, tätortsnära natur och tillgänglighet bör lyftas fram som utgångspunkter. Lokala aktörer - föreningar, jord- och skogsbrukare, näringslivet och enskilda - kan ta initiativ till och vara delaktiga i projekt, skapa samverkan och stödja projekt. Föreningar och ideella organisationer kan få bidrag till projekt, men de kan inte själva ansöka om stöd, utan de måste samarbeta med kommunen.

I fyra av länets kommuner finns planer på att inrätta kommunala naturreservat om sammanlagt mer än 1000 ha. I de flesta fall gäller det tätortsnära skogsområden. Botorp i Tranås kommun gäller kulturresevat.

Kommun	
Eksjö	<i>Klinten, Skedhultsområdet, Skåneskogen</i>
Jönköping	<i>Vattenledningsparken, Granbäcksskogen, Tenhults herrgård, Lillån, Huskvarnaån och utvidgning av Huskvarnabergens reservat</i>
Tranås	<i>Botorp</i>
Vaggeryd	<i>Östermoskogen</i>
Vetlanda	<i>Kleva gruva</i>

Tabell 10. Områden där det finns planer på kommunala reservat

Genomförda och pågående åtgärder

Delmål 1, långsiktigt skydd av skogsmark

1. Bildande av naturreservat och inköp/intrångsersättning.

Minst 300 ha produktiv skogsmark/år ska skyddas genom beslut om bildande av naturreservat. Avtal om inköp/intrångsersättning skall ha träffats för minst 300 ha. Utöver detta tillkommer kommunala naturreservat. Ansvariga är Länsstyrelsen och kommunerna.

2. Basinventering av samtliga reservat och Natura2000-områden.

Inventeringen genomförs 2004-2007. Basinventeringen kommer sedan att rulla kontinuerligt med rapportering av gynnsam bevarandestatus i Natura2000-områden vart 6:e år. Ansvarig är Länsstyrelsen.

3. Biotopskydd och Naturvårdsavtal.

Fram till och med år 2003 har 116 biotopskydd omfattande 268 ha skogsmark inrättats och 50 naturvårdsavtal omfattande 255 ha skogsmark träffats. Arbetet fortskrider i den takt som anslag ställs till Skogsvårdsstyrelsens förfogande.

4. Inventering av nyckelbiotoper och objekt med höga naturvärden.

Det är viktigt att nyckelbiotoper som inte hittats vid den ordinarie inventeringen blir kartlagda, skyddas och får den skötsel som krävs. Därför fortsätter Skogsvårdsstyrelsen att inventera nyckelbiotoper och objekt med höga naturvärden. Inventeringen fortsätter i den takt som anslag beviljas till verksamheten.

5. Certifiering av skog.

En stor del av skogsmarken i länet är certifierad. Genom certifieringen finns det troligen redan nu kring 28 000 ha skogsmark som är frivilligt undantagen från skogsproduktion.

6. Områden undantas frivilligt från skogsproduktion.

Bedömningen är att arealmålet om 28 000 hektar kommer att uppnås, bl.a. som en följd av certifiering.

Delmål 2, förstärkt biologisk mångfald

7. Informations och utbildningskampanj.

Skogsvårdsstyrelsen har under fyra års tid bedrivit en intensiv informations- och utbildningskampanj med syfte att förstärka den biologiska mångfalden. Kampanjen Grönare Skog har nått över 25 000 skogsägare och skogstjänstemän i länet. Kampanjen avslutades år 2003.

8. Rådgivning till skogsägare.

Skogsvårdsstyrelsen träffar årligen närmare 3 000 skogsägare i samband med rådgivning på den egna fastigheten eller i samband med utbildningar. I nästan alla dessa kontakter visas på vägar för att främja den biologiska mångfalden.

9. Råd för förstärkt biologisk mångfald.

Skogsvårdsstyrelsen har tidigare arbetat fram en aktionsplan för biologisk mångfald och uthållig skogsproduktion. I aktionsplanen finns en indelning av skogen i Jönköpings och Kronobergs län i 36 olika skogslandskap. Skogslandskapen avgränsar landskapsavsnitt som har likartat klimat, geologi, jordarter och där förutsättningarna för skogsbruk och naturvårdsprioriteringar är likarta-

de. Genom en enklare form av bristanalys för varje skogslandskap ska Skogsvårdsstyrelsen ta fram konkreta råd för respektive skogslandskap för arbetet med förstärkt biologisk mångfald. Slutprodukten blir ett antal foldrar med råd om lämplig generell hänsyn i samband med skogliga åtgärder. Arbetet slutförs under år 2004.

10. Skötsel av skog i kraftledningsgator.

Skogsvårdsstyrelsen utreder tillsammans med banverket och någon kraftleverantör möjligheterna att utveckla skogsskötseln i och i anslutning till kraftledningsgator. Det kan bland annat handla om att skapa högstubbar, spara torrträd, gynna lövträd och andra skötselåtgärder som gynnar den biologiska mångfalden. Även möjligheterna till att odla viltfoder i kraftledningsgatorna undersöks. Skogsvårdsstyrelsen avsätter fyrtio tjänstgöringsdagar under år 2004 för projektet.

Delmål 3, skydd för kulturmiljöer

11. Digitaliserat fornminnesregister.

Under 2003 har ett digitalt fornminnesregister upprättats av en digitaliseringsenhet vid länsstyrelsen i Västra Götaland, på beställning av Riksantikvarieämbetet och i samarbete med länsstyrelsen i Jönköpings län.

12. Spridning av kunskap.

En digital version av det senaste fornminnesregistret med huvuduppgifter och tillhörande karta är färdig och sprids från och med år 2004. Registret finns på Länsstyrelsens distributionswebb och sprids till alla aktörer som behöver ha tillgång till det, exempelvis Vägverket, kommuner, skogsvårdsstyrelser, hembygdsföreningar, entreprenörer och allmänhet. Ansvarig är Länsstyrelsen.

13. Under 2002 genomförde länsstyrelsen i Jönköpings län ett projekt kallat "Status på fornlämningar och fornlämningsområden efter markberedning – en uppföljning av effekten av länsstyrelsens beslut".

Projektet bekostades av så kallade RUS-medel, delmål 3 skog. Arbetet har skett i samarbete med Skogsvårdsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet. Målet med projektet var dels att studera effekten av de beslut länsstyrelsen fattar, dels att klarlägga samarbetsformer, roller och ansvarsfördelning mellan myndigheter och övriga medverkande inom skogsbruket. Ett annat mål var att utveckla metoder för uppföljning av hänsyn till forn- och kulturlämningar, i syfte att förebygga skador av modernt skogsbruk (Länsstyrelsen Jönköpings län, Meddelande 2002:54).

14. Endagskurser för skogsentreprenörer och tjänstemän.

För att uppnå miljömålet för levande skogar, genom att bruka skogsmarken på ett sådant sätt att fornlämningar inte skadas och att skador på övriga värdefulla kulturlämningar är försumbara senast år 2010, krävs i första hand kunskap om hur fornlämningar och kulturlämningar ser ut och råd hur man ska kunna undvika att skada dem. Under 2001 anordnade Skogsvårdsstyrelsen Jönköping-Kronoberg i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län, endagskurser för skogsentreprenörer och tjänstemän i vatten- och kulturmiljövård. Cirka 300 personer har hittills deltagit i dessa kurser.

15. Fortsatta utbildnings- och informationsinsatser till brukare, entreprenörer och konsulter.

Utbildning och information om hur man tar hänsyn till forn- och kulturlämningar i skogsbruket. Ansvariga: Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen, Jönköpings läns museum.

16. Informationsspridning via skogsdagar/kvällar.

Tjänstemän och förtroendevalda inom skogsägarrörelsen informerar markägare om gällande regler och utvecklingsmöjligheter inom kulturområdet. På detta sätt beräknas information kunna spridas till ca 50 % av markägarna. Skogsvårdsstyrelsen och skogsnäringen är ansvariga.

17. Skogseldia.

Fortsatt deltagande ska ske på Elmiamässorna om skog med information om hänsynstagande till forn- och kulturlämningar vid skogsbruk. Ansvariga: Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser och läns museer i södra Sverige.

18. Utveckla förnyingsmetoder.

Nya förnyingsmetoder och teknikutveckling av markberedningsaggregat kan bidra till att minska negativ påverkan av markberedning inom områden med forn- eller kulturlämningar. Ansvar för utveckling av metoder och teknik åligger främst skogliga forskningsorgan såsom Sveriges Lantbruksuniversitet och branschforskningsorgan såsom SkogForsk. Skogsvårdsstyrelsen följer dock löpande utvecklingen och informerar skogsägare och skogstjänstemän om de nyheter som forskningen kommer fram till.

19. Skog och historia-projekt.

Under 2004 startade i samarbete med Riksantikvarieämbetet, Höglandets fornminnesförening, läns museet och hembygdsrörelsen ett länsanpassat "Skog- och historia"-projekt med inriktning på fossila åkerlämningar, stenåldersboplatser, järnframställningsplatser och ortnamn. De forn- och kulturlämningar som påträffas dokumenteras alla enligt Riksantikvarieämbetets normer så att en nationell jämförelse blir möjlig. Inventeringsresultatet samlas i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS) samt i Skogsstyrelsens digitala register Kotten. Varje år redovisas resultaten i form av rapporter som sammanställs efter fältsäsongens slut. Projektet startade våren 2004 som ett pilotprojekt i Bälaryds och Lommaryds socknar och pågår året ut. Hösten 2004 påbörjades ett Skog och historia-projekt inom projektet Gröna jobb i samarbete mellan Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen. Forn- och kulturlämningar inventeras i ytterligare åtta socknar under åren 2004-2006. Ansvariga: Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen och läns museet.

Nya åtgärder i programmet

Delmål 1, långsiktigt skydd av skogsmark**1. Utarbeta strategi för arbetet med det formella skyddet av träd bärande marker**

En gemensam strategi för Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen ska utarbetas enligt regeringsuppdrag. Strategin skall fastställas i Länsstyrelsens styrelse år 2005 och ska gälla både befintliga och kommande skyddade områden. Strategin ska inkludera reservat, biotopskydd och naturvårdsavtal.

2. Bildande av naturreservat.

Minst 400 ha produktiv skogsmark/år ska skyddas genom beslut om bildande av naturreservat. Länsstyrelsen skall uppmuntra och stödja reservatsarbetet i länets kommuner. Anslagen för markköp och intrång har ökat under 2004, men inte med lika mycket som tidigare hade aviserats. Resurser för handläggning har inte ökat. Anslagsökningen är inte tillräcklig för att nå det *preliminära* arealmålet om att 20 000 ha produktiv skogsmark skall vara skyddat som naturreservat år 2010. Om vi räknar med förväntade anslag fram till och med 2010 kommer ungefär hälften av målet att uppnås. Ansvariga är Länsstyrelsen och kommunerna.

3. Bilda biotopskydd och träffa naturvårdsavtal.

Nuvarande anslag räcker till att besluta om drygt 15 biotopskydd omfattande något mer än 50 ha skogsmark per år. Medlen räcker dessutom till ungefär 25 naturvårdsavtal omfattande drygt 100 ha skogsmark per år. Skogsvårdsstyrelsen är ansvarig för arbetet med biotopskydd och naturvårdsavtal.

4. Information till markägare med nyckelbiotoper ska kompletteras med ett informationsmaterial om önskvärd skötsel och vilka möjligheter det finns till ersättning.

Förutom nyckelbiotoper och naturvärdesobjekt kan det gälla skyddszoner kring dessa, sumpskogar och kantzoner mot vatten och andra ägoslag. Biotoperna prioriteras för riktad rådgivning i fält och lagtillsyn/rådgivning i samband med anmälan om avverkning även av intilliggande objekt. När nya nyckelbiotoper hittas är det viktigt att markägaren får information om önskvärd skötsel. Markägaren ska också få information om möjligheter till ekonomisk ersättning. Informationen ska ges av Skogsvårdsstyrelsen i samband med att markägaren informeras om den nyupptäckta nyckelbiotopen. Arbetet med information, rådgivning och lagtillsyn ingår i Skogsvårdsstyrelsens ordinarie arbetsuppgifter.

5. De skyddade områdena ska skötas så att deras värden bevaras och förstärks.

Exempel på aktiv skötsel är bete, bränning, frihuggning och ringbarkning. Samtliga önskvärda åtgärder kan inte genomföras utan ökade anslag från staten. Under åren 2005-2006 ökar skötselinsatserna med hjälp av bland annat tre arbetslag inom projektet Gröna jobb. En viktig uppgift är att informera markägare och allmänhet om varför åtgärderna görs. Länsstyrelsen ska arbeta med målsättningen att alla naturreservat ska ha uppdaterade skötselplaner senast år 2006. Särskilda medel söks från Naturvårdsverket för detta. Ansvarig för åtgärden är Länsstyrelsen och kommuner. Alla Natura 2000-områden ska ha fastställda bevarandeplaner i augusti 2005.

6. Utveckling av stödformer.

Det finns behov av att hitta nya ersättningsformer för att få till stånd bete i vissa typer av skogliga biotoper, till exempel genom att hjälpa till att få dessa marker stängslade. NOKÅS och Naturvårdsavtal kan nå längre med flexibilitet i stödssystemet. Skogsvårdsstyrelsen ska arbeta för att dessa frågeställningar tas upp till diskussion på riksplanet.

7. Kvalitetssäkring av frivilligt avsatta områden.

Kunskap om de frivilligt avsatta områdenas kvalitet och långsiktighet är viktig för det strategiska arbetet med att undanta värdefull skog från virkesproduktion. Det är önskvärt att certifieringsorganisationerna tillhandahåller sådana uppgifter. Under 2004 påbörjar Skogsvårdsstyrelsen ett projekt i vilket möjligheterna att få sådan information från certifieringsorganisationerna undersöks.

Delmål 2, förstärkt biologisk mångfald

8. Informera om nyttan med död ved.

I samband med Skogsvårdsstyrelsens ordinarie arbete med rådgivning, information och kursverksamhet ska information om nyttan med att lämna död ved ägnas särskild uppmärksamhet. Åtgärden gäller inte bara helt döda träd utan även gamla träd med döda grenar.

9. Förbättrad ståndortsanpassning i skogsbruket.

Ståndortsanpassning avser anpassningen av avverkningsform, markbehandlingsmetod och trädslagsval till växtplatsens förutsättningar när det gäller mark-, vatten- och klimatförhållanden. Ståndortsanpassningen är ännu inte tillfredsställande enligt den skogspolitiska utvärderingen.⁴¹. Bl. a påverkar risken för viltskador valet av trädslag – gran sätts ofta på tallmark och lövskogsetablering omöjliggörs nästan utan stängsel. Ståndortsanpassningen följs fortlöpande upp via Skogsvårdsstyrelsens löpande inventeringar (Polytax) av avverkade hyggen.

Delmål 3, skydd för kulturmiljöer

10. Information om fornlämningar.

Information om fornlämningar till varje markägare är en angelägen arbetsuppgift. En förhoppning är att digital information i ett senare skede ska kunna vara tillgänglig i skogsmaskiner. Detta för att de som arbetar i skogen på ett enkelt sätt ska kunna ta hänsyn till kända och rapportera eventuella nyupptäckta fornlämningar som de stöter på i sitt arbete. Ansvariga: Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen.

11. Ajourhållningssystem.

Det är viktigt att ett ajourhållningssystem utvecklas som innebär att nyupptäckta forn- och kulturlämningar registreras och förs ut till användarna. Riksantikvarieämbetet är tills vidare ansvarig för ajourhållningssystemet. Det behöver skapas rutiner så att de som jobbar i skogen rapporterar in nya fynd. Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen i samverkan ansvarar för det.

12. Komplettering av skog och historia-projektet.

Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen verkar för att Skog och historia-projektet fortsätter efter år 2005/2006 så att inventeringen av forn- och kulturlämningar blir komplett i hela länet. Ansvariga: Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen.

Bara Naturlig förurning, delmål 2

1. Askåterföring och kalkning på skogsmark.

All aska från rena trädbränslen producerade inom regionen bör återföras till skogsmarken. Det bör på sikt ske i sådan omfattning så att de arealer där uttag av GROT (grenar, ris och toppar) görs i samband med avverkning är lika stor som den areal där aska återförs. Idag återförs all aska från större värmeproducenter till skogsmarken. Askan blandas lämpligen med kalk för att få en bättre verkan mot ytterligare förurning av skogsmarken. Under år 2005 kommer insatser göras för att samordna kalkspridning och askåterföring i samband med att kalkningsverksamheten ökar. Skogsvårdsstyrelsen ansvarar för projektet.

⁴¹ Skogsvårdsorganisationens utvärdering av skogspolitikens effekter SUS 2001, Skogsstyrelsen meddelande nr 1, 2002

Analys av pågående och planerat åtgärdsarbete i relation till målbilden

Miljökvalitetsmålet kommer troligen inte att uppnås till år 2020, trots att delmålen i huvudsak bör kunna klaras. För biologisk mångfald beror detta främst på att många av de skogliga biologiska processerna helt enkelt tar för lång tid. Påtagliga förbättringar av den biologiska mångfalden blir troligen inte synliga förrän efter 2020, även om flera grundförutsättningar för biologisk mångfald (död ved, grova träd, lövinslag och gammelskog) kommer att förbättras avsevärt. Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion och den biologiska mångfalden är idag utsatt för hot från luftföroreningar och lokalt höga uttag av biomassa. Åtgärder för att utveckla och tydliggöra skogens sociala värden, bland annat i tätortsnära skog, har påbörjats. Åtgärderna bör kunna ge goda resultat. Förutsättningarna för att nå en ökning av den hårda döda veden med 40 % till 2010 bedöms som goda. Det kommer dock att dröja ytterligare några år innan den biologiska mångfalden responderat på avsättningen av död ved eftersom majoriteten av arter som är beroende av död ved är särskilt knutna till delvis förmultnat trä.

Bristanalyser i aktionsplanen

Bristanalys är en metod för att utvärdera naturvårdens behov. En bristanalys kan göras på många olika sätt men i princip görs den genom att jämföra aktuella skogar med hur skogarna i ett referenslandskap var beskaffade. En arbetshypotes, med varierande vetenskaplig underbyggnad för olika artgrupper, är att om 20 % av "ursprunglig" miljö finns kvar, så kan arterna fortleva långsiktigt. Med denna utgångspunkt kan man grovt beräkna om det finns brister gällande miljöer, strukturer, substrat och ekologiska processer samt hur stora de är. Avsikten är att göra sådana analyser för samtliga de skogslandskap som finns definierade i aktionsplanen. Resultatet av analyserna ska ligga till grund främst för rekommendationer om hur den generella hänsynen bör inriktas i respektive landskap men även för arbetet med avsättningar. Analyserna utförs av Skogsvårdsstyrelsen under år 2004.

Arter reagerar trögt på minskad mängd livsmiljöer. En art överlever alltid en kortare eller längre tidsperiod efter det att dess specifika livsmiljö egentligen har blivit för liten för att hålla en livskraftig population. Det ger alltså upphov till en tidsförskjutning i utdöendet. För långlivade arter kan det ta mycket lång tid innan det "förutbestämda" utdöendet verkligen inträffar. Det ännu inte inträffade utdöendet kan ses som en obetald skuld – en utdöendeskuld.

Ett grundläggande problem är vilken tidsperiod som skall användas som referens för landskapet. De skogslevande arternas utvecklingshistoria sträcker sig längre tillbaka än till deras invandring till Sverige efter senaste istiden. De är anpassade till förhistoriska livsmiljöer. Det har också skett naturliga förändringar av förutsättningarna för naturlandskapet, framförallt klimatförändringar. Dessutom finns i södra Sverige spår av mänsklig påverkan så långt tillbaka, att det är omöjligt att relatera till ett landskap utan mänsklig påverkan. Den biologiska mångfald, som Sverige åtagit sig att bevara omfattar befintliga arter i början av 1990-talet. Då arters utdöende är en lång process med stor tröghet mot omvärldsförändringar var förekomsten av arter 1990 inte enbart beroende av hur landskapet såg ut då, utan till stor del en spegling av ett tidigare landskap. Ett antal arter lever kvar i små populationer trots att deras livsmiljö egentligen är i det närmaste försvunnen. I Jönköpings län är 1700-talet referenspunkt.

Med stöd av studier på fåglar och däggdjur, kan slutsatsen dras att det troligen inte är några problem med arternas fortlevnad om det finns kvar minst 30 % av deras naturliga livsmiljö i ett landskap. Om mindre än 10 % finns kvar får många arter problem och risken för utdöende ökar snabbt. Det spelar naturligtvis också stor roll hur det omgivande landskapet ser ut.

Bristanalys

En brist har också varit de oklarheter och den olikartade hantering mellan länen som rått och delvis råder i hanterandet av avverkningsanmälningar och tillämpningen av Kulturminneslagen för fornlämningar och av Skogsvårdslagen för kulturlämningar.

Förutom stora brister i kunskapen om var forn- och kulturlämningarna finns, har personalbrister såväl på Länsstyrelsen som på Skogsvårdsstyrelsen inneburit att besiktningar tillsammans med markägare och entreprenörer endast i undantagsfall kunnat genomföras inför avverkning och planerade förnygringsåtgärder.

En annan faktor är att det finns olika syn på behovet av markberedning och en avsaknad av verkliga, alternativa skonsammare markberedningsmetoder.

En god tillgång till bytesmark skulle underlätta många reservatsbildningar och öka möjligheterna till positiva uppgörelser med markägare. Det skulle säkert också underlätta bildandet av stora områden med ordentliga buffertzoner.

Uppföljning

1. **Uppföljning av utvecklingen vad gäller brist på lövträd kontra viltstammar.** Obalans mellan klövviltstammar och fodertillgång kan leda till att plantor av bl.a. lind, alm, asp, sälg och rönn får svårt att utvecklas till träd. Tallinslaget minskar successivt. Detta inverkar på sikt på flera miljömål. Frågan är viktig men enkla lösningar saknas. Som åtgärd fram till 2010 föreslås fortsatt uppföljning av utvecklingen, främst baserad på de olika inventeringar som görs genom Riksskogstaxeringen, Skogsvårdsstyrelsen och jägarnas organisationer. Ansvarig för att utvärdera inverkan på miljömålen är Skogsvårdsstyrelsen.
2. **Samlad uppföljning av Levande skogar.** Skogsvårdsstyrelsen har huvudansvaret för uppföljningen av Levande skogar. Skogsstyrelsen driver ett antal projekt för samlad uppföljning av Levande Skogar på såväl riksplanet som den regionala nivån. Skogsvårdsstyrelsen deltar i och följer det arbetet.
3. **Uppföljning av delmål 1, långsiktigt skydd av skogsmark,** sker genom att ta del av Länsstyrelsens och Skogsvårdsstyrelsens uppgifter från arbetet med formella skydd. Uppgifter om de frivilliga avsättningarna kan troligen fås från certifieringsorganisationerna. Ett särskilt projekt för att ta reda på möjligheterna att årligen få del av uppgifter om de frivilliga avsättningarna genomförs under år 2004.
4. **Uppföljningen av delmål 2, förstärkt biologisk mångfald,** sker främst genom att löpande ta del av uppgifter från Riksskogstaxeringen. Vissa uppgifter från Skogsvårdsstyrelsens ordinarie inventering (Polytax) i samband med avverkning och förnygring ger visst underlag till uppföljningen.
5. **Uppföljningen av delmål 3, skydd för kulturmiljöer,** sker genom uppgifter från Polytaxinventeringen. Skogsvårdsorganisationen kommer också att genomföra specialinventeringar för att undersöka hänsynen till forn- och kulturlämningar i samband med avverkningar. Om möjlighet ges till särskilda inventeringar genom arbetsmarknadsprojekt ska dessa tas till vara. I Krono-

bergs län har en inventering av natur och kulturvärden redan genomförts. Skogsvårdsstyrelsen bevakar möjligheterna till sådana projekt.

Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?

Delmål 1, långsiktigt skydd av skogsmark

Det formella skyddet av värdefull skogsmark kommer inte att klaras av till 2010 med nuvarande anslag. Anslagen för markköp och intrång har ökat under 2004, men inte med lika mycket som tidigare hade aviserats. Resurser för handläggning har inte ökat. Anslagsökningen är inte tillräcklig för att nå det preliminära arealmålet om att 20 000 ha produktiv skogsmark skall vara skyddat som naturreservat år 2010. Om vi räknar med förväntade anslag fram till och med 2010 kommer ca hälften av målet att uppnås. Anslagen till biotopskydd och naturvårdsavtal är inte heller de tillräckliga för att nå målen till 2010. Med nuvarande tilldelning nås antagligen inte målet förrän närmare 2020.

Det frivilliga skyddet av skogsmark är troligen redan uppnått i och med en stor mängd certifierade skogsfastigheter. Det finns dock frågetecken kring kvaliteten och långsiktighet i de frivilliga avsättningarna.

Delmål 2, förstärkt biologisk mångfald

Om dagens skogsbruk fortsätter att utvecklas i samma riktning som under nittio-talet kommer målen om mer död ved, större arealer med äldre lövrik skog, större arealer med gammal skog och skog föryngrad med lövträd samt fler grova träd att nås till 2010.

Delmål 3, skydd för kulturmiljöer

Det är tveksamt om målet att inte skada någon fornlämning kan nås. Enstaka misstag kan aldrig uteslutas. Situationen har dock förbättrats avsevärt under senare år. En fortsatt satsning på information om hänsyn och fortsatt kartläggning av var forn- och kulturlämningarna finns, kommer starkt att bidra till en förbättrad situation.

Idébank

Här redovisas åtgärder som har diskuterats i arbetsgruppen för Levande skogar, men som inte lett till konkreta åtgärder i det här åtgärdsprogrammet.

1. Webblösning för fornminnesregistret i GIS-form. En kostnadsfri version av fornminnesregistret som ska innehålla kartor med tillhörande informations-texter. Information gällande ett aktuellt område ska även kunna spridas i pappersform till markägare. I ett senare skede ska webblösningen anpassas för att vara möjlig att ladda ner till skogsmaskiner. Detta för att de som arbetar i skogen på ett enkelt sätt ska kunna rapportera de fornlämningar de stöter på i sitt arbete. Viktigt att ett återkopplingssystem utvecklas för att uppnå effektivitet. Riksantikvarieämbetet bör vara ansvarig för åtgärden.
2. Naturvårdsavtal med fullvärdesersättning. Utveckla nya stödformer för skogsbete. Projektet ska starta senast x och slutföras x och medföra att (specifikt mål). Resurser? Sluttid?
3. Verka för att andelen certifierad skog med höga kulturvärden ökar. Ansvarig: Skogsvårdsstyrelsen.
4. Som en ny handläggningsrutin genomföra nödvändiga inventeringar av forn- och kulturlämningar inför bildande av skogsreservat och frivilligt avsatt värdefull skogsmark. Ansvariga: Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen.
5. Klassning av kultur och fornlämningar. En översyn av begreppen behövs för att tydliggöra vad som avses. Fornlämningar är skyddade enligt lag men kulturlämningar skulle kunna klassas på ett sätt liknande rödlistning av arter. Ansvarig för projektet bör vara Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen.

Definitioner

Blädning: En avverkningsteknik som innebär att man skördar ca 20 % av samtliga träddimensioner av skogsbeståndet vid varje tillfälle. Avverkningen upprepas med 15-20 års mellanrum. Därmed ändrar beståndet inte sin karaktär (får längre ekologisk kontinuitet), vilket är gynnsamt för många arter. Blädning är främst en framkomlig väg i medelgoda boniteter i fuktiga till våta lokaler (i den s k ASIO-skalan).

Bonitet: En ståndorts naturgivna förmåga att producera virke. Den uttrycks som trädstammarnas genomsnittliga volymtillväxt per hektar och år från groddplatsstadiet till den tidpunkt då medeltillväxten kulminerar.

FSC: Forest Stewardship Council

Gröna Planer: Sveriges skogspolitik bygger på två jämställda mål - ett miljö-mål och ett produktionsmål. Detta är, jämte en rad andra krav, en viktig utgångspunkt för en Grön Skogsbruksplan.

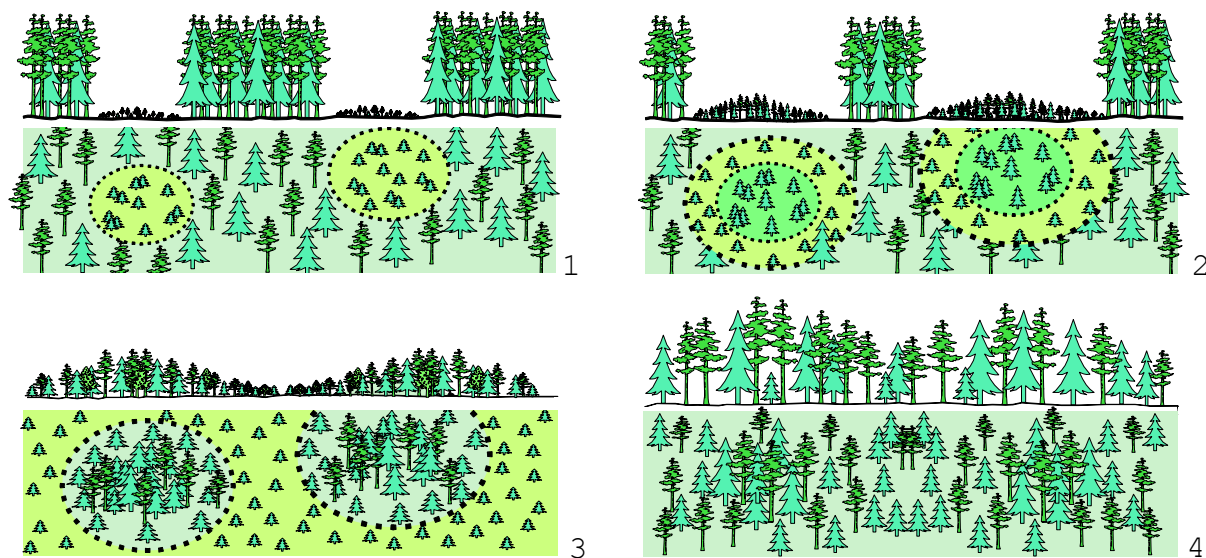
En Grön Skogsbruksplan ger det grundläggande beslutsunderlag som behövs för såväl skogsskötsel- och avverkningsåtgärder som för skogsägarens ekonomiska planering.

En Grön Skogsbruksplan har ett genomtänkt och systematiskt sätt att beskriva och klassificera fastighetens skogsmark. Marken indelas i fyra olika målklasser, som anger den långsiktiga skötselinriktningen. Fastighetens naturvärden bedöms och behandlas med utgångspunkt från sina biologiska kvalitéer.

Impediment: Begreppet är juridiskt definierat i skogsvårdslagens 2 §, vilken också definierar vad som är skogsmark. ”Med skogsmark avses i denna lag mark som är lämplig för skogsproduktion och som inte i väsentlig utsträckning används för annat ändamål. Mark skall anses lämplig för virkesproduktion, om den enligt vedertagna bedömningsgrunder kan producera i genomsnitt minst en kubikmeter virke om året per hektar. Med skogliga impediment avses i denna lag mark som inte är lämplig för virkesproduktion utan produktionshöjande åtgärder, men som bär skog eller har förutsättningar att bära skog”

Luckhuggning innebär att avverkning sker successivt under en följd av år inom mindre partier (diameter ca 25-50 m) av ett skogsbestånd. Sådan skog skiljer sig under utvecklingens gång från trakthyggen genom att alltid innehålla en viss andel gläntor med god markbelysning (föda för många djur ökar) och att åldersstrukturen blir avsevärt mera diversifierad. Luckhuggning lämpar sig bäst på medelgoda till goda boniteter. Här ett exempel på luckhuggningsteknik (efter Skogsägarna 1994, Alla tiders skog; här i version⁴²):

⁴² Hjort 2003. Ekologi – för miljöns skull. Liber.



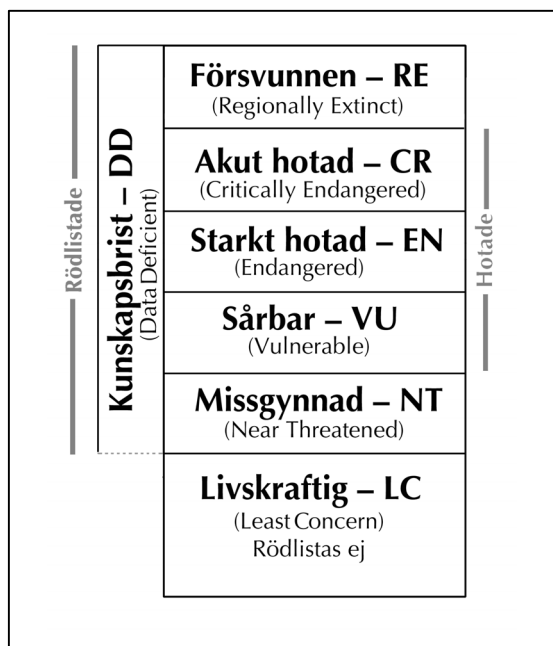
Figur 9. Luckhuggning

Myrmark: Till skillnad från fastmarksekosystem är myrmarker odränerade. Grundvattenytan ligger alltså i eller omedelbart under markytan. Grundvattennivån förändras av bland annat skoglig tillväxt (successiv sänkning) och skogsavverkning (snabb höjning). I Jönköpings län är skoglig igenväxningsmyrar helt dominerande. Så länge en myrmark mottar vatten från omgivande fastmarker uppträder den med *kärrvegetation*. I detta län är fattigkärren synnerligen talrika. I marker med extremt god markbonitet kan rikkärr uppträda. Höjer sig torven över den allmänna grundvattennivån, nås inte markytan av fastmarksvatten utan mottar endast regnvatten. Därvid uppstår ett mycket fattigare växtsamhälle, en *mosse*. I kuperad skogsmark finns ofta i sänkorna smärre ytor, där grundvattnet når markytan. Då uppstår kärrfläckar, ibland som något rikare alkärr.

NOKÅS (Natur- och kulturvårdsåtgärder i skogen): Bidrag till natur- och kulturvårdande åtgärder i skogsbruket enligt förordningen om statligt stöd till skogsbruket⁴³. Skogsvårdsstyrelsen kan bevilja bidrag. Bidrag till natur- och kulturmiljövårdsåtgärder lämnas i första hand till åtgärder för flora- och faunavård samt värdefulla äldre kulturmiljöer, och i andra hand till åtgärder för landskapsbild och friluftsliv.

Nyckelbiotop: En nyckelbiotop är ett skogsområde som från en samlad bedömning av biotopens struktur, artinnehåll, historik och fysiska miljö idag har mycket stor betydelse för skogens flora och fauna. Där finns eller kan förväntas finnas rödlistade arter.

⁴³ SFS 1993:555



Figur 10. Kategoriindelning från den nya rödlistan som publicerades i maj 2000.

Rödlista: Med rödlistade arter menas organismer som är upptagna på de officiella svenska rödlistorna. Organismerna är indelade enligt figur 10. Akut hotad är högsta graden av hot. Hotbedömningen utgår från artens status i Sverige och tar inte hänsyn till hur vanlig eller ovanlig den är i andra delar av Europa eller världen. ArtDatabanken samlar in och bearbetar uppgifter om rödlistade arter. Ungefär vart femte år publiceras uppdaterade listor. Nya arter tillkommer då och då på listorna. En del arter tas bort eller flyttas till en annan hotklass på grund av att hotet ökat eller minskat. För närvarande är ca 3 500 arter upptagna. Det är ca 7 % av alla svenska djur- och växtarter. Av dessa lever knappt 1 800 eller ca 50 % i skogen.

Skogsbruksplanering på landskapsnivå: Medan de flesta arter som används för att indikera nyckelbiotoper är knutna till en viss naturtyp, finns många utrotningshotade eller känsliga fiskar, fåglar och däggdjur som är beroende av ett flertal naturtyper för att överleva. Fåglar indikerar därför skogslandskapets kvaliteter på ett bättre sätt än vad ryggradslösa djur och lägre växter gör. För att återskapa det gammaldags skogslandskapets kvaliteter i dagens skogar har ett flertal ekologer (främst Per Angelstam) hävdade behovet av en planering på landskapsnivå. Detta låter sig enklast genomföras på bolagsskogar. För de små skogsägarna krävs ett mera långtgående samarbete om avverkningsstrategin än vad som i dag förekommer.

SMÖR (Skogs- och miljöredovisning): Enligt skogsvårdslagen (14 a §) måste alla skogsägare ha en så kallad skogs- och miljöredovisning. En skogs- och miljöredovisning kan beskrivas som ett antal grundläggande uppgifter om en skogsfastighet. Uppgifterna gäller främst sådan information som skogsägaren måste ha för att kunna följa gällande lagar. Här anges vilka skogsvårdsåtgärder som krävs, vilken avverkning (på ett ungefär) som är tillåten samt vilka särskilda natur- och kulturvärden som måste beaktas.

PEFC: Programme for the Endorsement of Forest Certification schemes. (Program för intygande av skogscertifieringssystem).

Polytax: Stickprovsinventering av miljöhänsyn och förnygringsresultat i samband med slutavverkning. Inventeringen utförs av Skogsvårdsorganisationen

Riksskogstaxeringen: Riksskogstaxeringens främsta syfte är att beskriva tillståndet, tillväxten och avverkningen i våra skogar, men är även ett kraftfullt medel för miljöövervakning. Riksskogstaxeringen är en del av Sveriges officiella statistik. Riksskogstaxeringen utförs av institutionen för skoglig resurshushållning och geomatik vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) i Umeå. Från och med 2003 sorterar Riksskogstaxeringen tillsammans med Markinventeringen under paraplybegreppet Riksinventeringen av skog (RIS).

Ståndortsanpassat skogsbruk: All mark och beståndsvårdande åtgärder utförs med noga beaktande av den enskilda växtplatsens naturgivna produktionsförutsättningar. Målet är att skapa bästa möjliga tillväxtmiljö för träden med skötselmetoder som samtidigt minimerar risken för negativa effekter på miljön.

Trakthygge: Avverkat område med eller utan kvarlämnade fröträd (nästan enbart tall och löv). I tidigare skogsbruk avverkades konsekvent fröträd av tall efter ca 7 år. I dag eftersträvar man allt oftare att inte låta begreppet trakthygge vara synonymt med ordet kalhygge genom att låta viss del av fröträden, helst gruppställda, få stå kvar och växa in i den nya skogsgenerationen. Detta har en positiv effekt på många skogliga växt- och djurarters överlevnad och spridning. Under 1990-talet har också större intresse visats för *blädning* (i dess positiva form) som alternativ till trakthuggning.

Referenser

1. Artdatabanken, 2003. Slutrapport från uppdraget "Analys, prioritering och gruppering av rödlistade arter för åtgärdsprogram"
 2. Budgetpropositionen, 2003/04:1
 3. De Facto, Miljömålsrådet, 2003
 4. <http://europa.eu.int/comm/life/home.htm>, 2003
 5. Intervju med handläggare på Länsstyrelsen i Jönköpings län, 2003
 6. Miljödepartementet Pressmeddelande 2003-09-25
 7. Reservatshandläggare på Länsstyrelsen, 2003
 8. Riksantikvarieämbetet, broschyr Levande skogar - miljömål för kulturarvet 2001
 9. SJVFS 2002:95
 10. Skogsvårdsstyrelsen Jönköping - Kronoberg, 2000. Aktionsplan för biologisk mångfald.
 11. Skydd av skogsmark, behov och kostnader, SOU 1997:97, Per Angelstam och Leif Andersson.
 12. www.artdatabanken.se, 2003
 13. www.f.lst.se, 2003
 14. www.raa.se, 2003
 15. www.svo.se, 2003
 16. Regeringens skrivelse En samlad naturvårdspolitik (skr.2001/02:173)
 17. Länsstyrelsen, 2000, Meddelande 2000:59, Miljömål 2000
 18. Länsstyrelsen, 2002, Meddelande 2002:54, Status på fornlämningar och fornlämningsområden efter markberedning
 19. www.sodra.com, 2003. Grön skogsbruksplan
 20. Regeringens proposition 2000/01:130, Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier.
 21. Budgetpropositionen, 2003/04:1
 22. Riksskogstaxeringen.
 23. Skogsdata 2001, Sveriges Lantbruksuniversitet
-

Ett rikt odlingslandskap

Målbild

Nationella miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap

Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks. Inriktningen är att miljö kvalitetsmålet ska nås inom en generation.

Mål för Jönköpings län

Miljö kvalitetsmålet innebär i ett generationsperspektiv

- a. Åkermarken har ett välbalanserat näringstillstånd, bra markstruktur och mullhalt samt så låg föroreningshalt att ekosystemens funktioner och människors hälsa inte hotas.
- b. Odlingslandskapet brukas på sådant sätt att negativa miljöeffekter minimeras och den biologiska mångfalden gynnas.
- c. Jorden brukas på ett sådant sätt att markens långsiktiga produktionsförmåga upprätthålls.
- d. Odlingslandskapet är öppet och variationsrikt med betydande inslag av småbiotoper och vattenmiljöer.
- e. Biologiska och kulturhistoriska värden i odlingslandskapet som uppkommit genom lång, traditionsenlig skötsel bevaras eller förbättras.
- f. Odlingslandskapets byggnader och bebyggelsemiljöer med särskilda värden bevaras och utvecklas.
- g. Hotade arter och naturtyper samt kulturmiljöer skyddas och bevaras.
- h. Odlingslandskapets icke-domesticerade växt- och djurarter har sina livsmiljöer och spridningsvägar säkerställda.
- i. Den genetiska variationen hos domesticerade djur och växter bevaras. Kulturväxter bevaras så långt möjligt på sina historiska platser.
- j. Främmande arter och genetiskt modifierade organismer som kan hota den biologiska mångfalden introduceras inte.
- k. Naturmiljöer i odlingslandskapet är tillgängliga för allmänhet och turism på ett sådant sätt att dess värden bevaras.

Delmål

1. Senast år 2010 ska samtliga ängs- och betesmarker (motsvarande 2001 års nivå och den areal som kommer fram i ängs- och betesmarksinventeringen) bevaras och skötas på ett sätt som bevarar deras värden. Arealen hävdad ängsmark ska utökas med minst 120 ha och arealen hävdad skogsbetesmark ska utökas med minst 100 ha till år 2010 (jämfört med 2001 års nivå).
2. Mängden småbiotoper i odlingslandskapet ska bevaras i minst dagens omfattning i hela länet (jämfört med 2001 års nivå).
3. Mängden kulturbärande landskapselement som vårdas ska öka till år 2010 med ca 70 % (jämfört med 2001 års nivå).
4. Senast år 2005 ska ett program finnas för hur lantbrukets kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader kan tas till vara.
5. År 2005 är minst 25 % av länets åkerareal ekologiskt odlad.

Målen för Jönköpings län skiljer sig från de nationella målen på följande sätt: Delmål 5 utgår från regeringens mål för ekologisk produktion, ett mål som nationellt inte ingår i miljömålsstrukturen. Delmål 1 utgör Jönköpings läns andel av det nationella delmålet. I övrigt överensstämmer målen för Ett rikt odlings-

landskap i Jönköpings län med de nationella målen. I detta kapitel behandlas även delmål 5 under Bara naturlig försurning: pH-värdena i länets åkermark ska inte understiga 6,0.

Varför ett rikt odlingslandskap?

Odlingslandskapet är resultatet av att människan under lång tid brukat och omformat naturen för att kunna försörja sig. Det utgör livsmiljö för många djur- och växtarter och är en viktig del av vårt kulturarv. Byggnader, landskapselement och sammansättningen av arter och naturtyper berättar om hur mark och landskap nyttjats och samhällets förändringar genom tiderna. Odlingslandskapets natur- och kulturvärden hotas i dag av specialisering och nedläggning av jordbruk. Utvecklingen har medfört att landskapselement som stenmurar, åkerholmar, dikesrenar och småvatten tagits bort vilket minskat både förutsättningarna för biologisk mångfald och det kulturhistoriska värdet. Arealen åkermark i landet har minskat med en miljon hektar eller ungefär en fjärdedel under 1900-talet. Under samma period har arealen ängs- och hagmarker minskat till en bråkdel av den tidigare ytan med minskat livsutrymme för de arter som traditionellt hör hemma här som följd. Ytterligare en viktig förändring är att markanvändningen idag är betydligt striktare uppdelad mellan livsmedelsproduktion på åker och skogsproduktion på skogsmark.

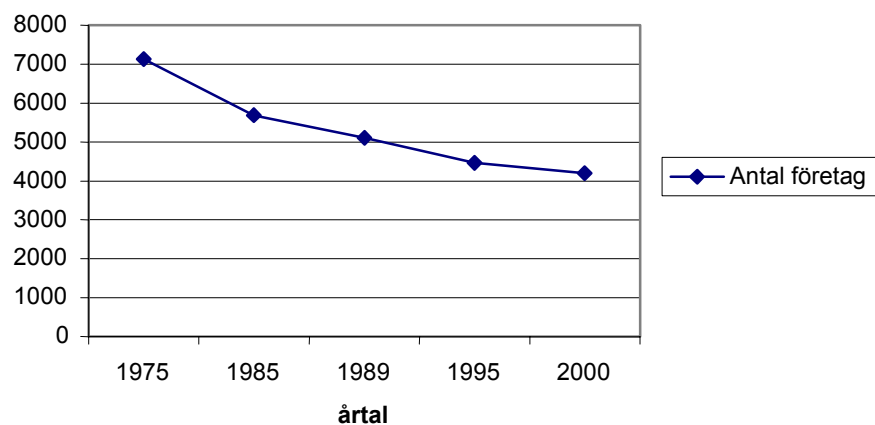
Dessa förändringar har tillsammans med ändrade odlingsmetoder medfört att ungefär 2 000 av odlingslandskapets djur- och växtarter har rödlistats, vilket motsvarar ungefär hälften av landets rödlistade arter. Att en art finns upptagen på rödlistan betyder att den löper stor risk att försvinna från ett område, till exempel landet eller länet. Om arten bara finns kvar på ett fåtal platser finns risk för totalt utdöende.

Jordbruket i Jönköpings län

Företagarstruktur och företagskultur

I Jönköpings län minskar antalet jordbruksföretag kontinuerligt. Figur 11 nedan visar utvecklingen från 1975 och framåt. Länets jordbruksföretag består till 27 % av småbruk. 62 % av jordbruksföretagen har en inriktning mot husdjursskötsel medan 8 % inriktat sig på växtodling. I snitt brukar varje jordbruksföretag 24 ha åker, en siffra som är bland de lägsta i landet⁴⁴.

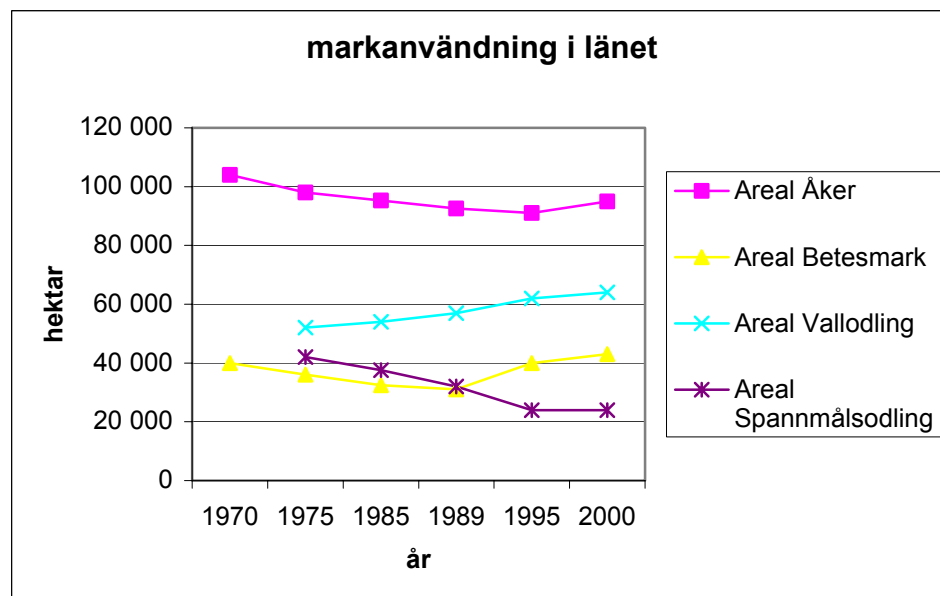
⁴⁴ Källa: Jordbruksstatistisk årsbok 2003, Jordbruksverket.

Antal jordbruksföretag i länet 1975 - 2000

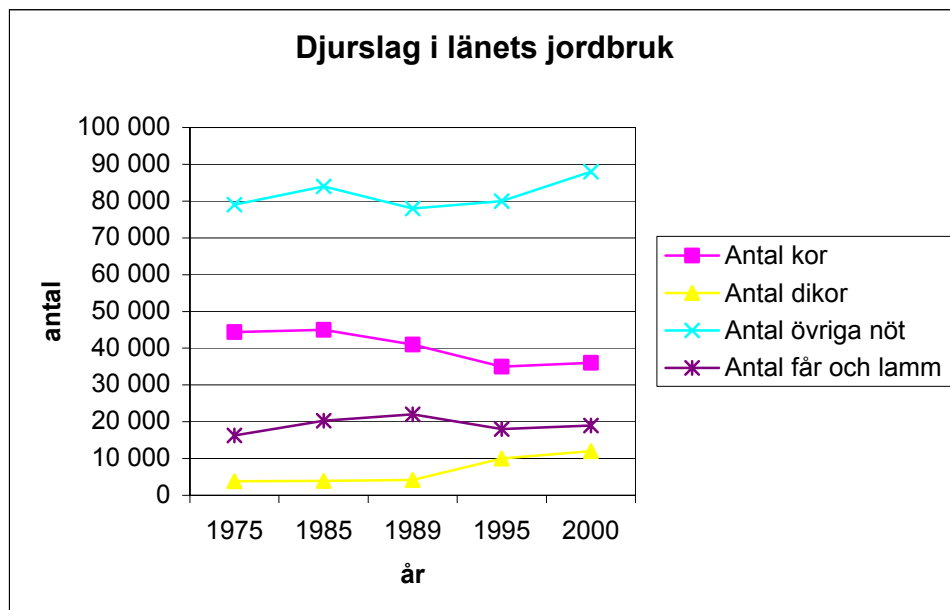
Figur 11. Antal jordbruksföretag i länet 1975-2000, källa LRF.

Driftsinriktning

Inriktningen inom lantbruket har förändrats över tiden. I figur 12 och 13 nedan visas den senaste 30-årsperiodens förändringar av markanvändning och djurslag i länet. Spannmålsodlingen har minskat medan vallodlingen ökat vilket är ett tecken på att inriktningen svängt mot mer djurhållning.



Figur 12. Markanvändning i länet 1970-2000



Figur 13. Djurslag i jordbruket 1975-2000

Bland djurslagen saknas hästen som det varit svårt att få fram uppgifter om. I Sverige finns i dag troligtvis mellan 200 000 och 250 000 hästar, vilket i sig är en hög siffra i förhållande till folkmängden. Antalet är dock osäkert och det finns beräkningar som pekar på att antalet hästar snarare närmar sig 300 000⁴⁵. Den känsla arbetsgruppen har är också att antalet hästar och antalet hästgårdar i länet ökar sedan en tid tillbaka.

Ett ökande antal hästägare för med sig att människor i högre utsträckning väljer att bosätta sig på landsbygden med möjlighet för familjen att ha egen eller egna hästar. Denna möjlighet är således en attraktivitetsfaktor, särskilt i tätortsnära landsbygd med möjlighet att pendla till ett arbete inne i tätorten. Ett ökande antal hästar kan också innebära en resurs för odlingslandskapet i sig, där hästen till viss del kan ersätta andra betesdjur som landskapsvårdare. Det förutsätter dock att hästägaren har kunskap om hästens förutsättningar och beteshagens värden.

Tillståndet idag

Odlingslandskapet

Karaktäristiskt för länet är det småskaliga kulturlandskapet med naturbetesmarker och en mosaik av naturtyper. Landskapets kulturvärden är höga i såväl ett nationellt som europeiskt perspektiv. Utbildningsinsatser under det senaste decenniet har ökat intresset för odlingslandskapet och kunskaperna om dess specifika värden och skötsel. Biologiska värden har dock stått i fokus under lång tid. Lantbruket har pressats mot högre effektivitet samtidigt har landskapsvård kommit att bli en egen verksamhetsgren som ofta utgör en betydande del av lantbruksföretagets omsättning.

⁴⁵ Regeringens skrivelse 2003/04:54, Handlingsplan för åtgärder inom hästsektorn.

Naturresevat, kulturresevat, naturvårdsområden och nationalpark

Av länets landareal ingår 2,2 procent i olika naturskyddsförordnanden (t.o.m. mars 2004). Skyddsformerna fördelar sig på 77 naturresevat, 5 naturvårdsområden, 1 kulturresevat och 1 nationalpark. I de statligt skyddade områdena ingår 515 ha ängar och naturbetesmarker med höga naturvärden. Den totala arealen odlingslandskap (inkl. åkermark) inom statliga och kommunala skyddade områden är knappt 1 000 ha. Av antalet skyddade områden ingår odlingslandskap i knappt 30, varav endast drygt 10 har som ett av sina huvudsakliga syften att bevara odlingslandskapet. Bland dessa 10 finns artrika ängsmarker, hagmarker med jätteekar och odlingslandskap med höga kulturhistoriska värden.

Natura 2000

Länsstyrelsen har sedan EU-inträdet 1995 arbetat med att ta med länets mest värdefulla naturområden i nätverket Natura 2000. Idag har vi ca 200 områden i länet varav ungefär 70 stycken utgörs av slätterängar eller betesmarker. Bland dessa finns t.ex. de välkända betesmarkerna vid Ljunghems backar i Mullsjö kommun. Natura 2000 är ett nätverk av värdefull natur i EU. Syftet är att skydda arter och naturtyper som är så värdefulla att det är i hela EU:s intresse att de bevaras.

Åkermarken

Länets åkermark består till största delen av moränmo men allt från sand- till ler- och mulljordar förekommer. De flesta jordar har ett gott fosfortillstånd och relativt hög mullhalt. Detta är en följd av odlingshistorien som innehåller mycket vall och stallgödsel. Det goda fosfortillståndet bygger också på tidigare uppgödsling med handelsgödsel. Mo- och sandjordar är av naturen kaliumfattiga. Eftersom kalium lakas ut precis som kväve är det inte möjligt att bygga upp ett förråd på samma sätt som för fosfor.

Åkermarkens tillstånd berörs i delmål 5 under Bara naturlig försurning: pH-värdena i länets åkermark ska inte understiga 6,0. Jordtyperna i länet är generellt inte så försurningskänsliga. Däremot är försurning i övrigt ett stort problem i länet och åtgärder för att komma tillrätta med hela problematiken är fortsatt angelägna. Vissa gödselmedel bidrar också till försurningen. För att motverka denna måste åkermarken kalkas. Totalt säljs det i länet för lite kalk för att all åkermark ska kunna ha ett optimalt kalktillstånd.

Kadmiumhalten i länets åkermark ligger under det gränsvärde som Naturvårdsverket satt för tillåtlighet att föra till avloppsslam.

Markens långsiktiga produktionsförmåga kommer fortsättningsvis också att vara beroende av växtnäringstillförsel utifrån. För länets del sker det nu till stor del genom foderinköp. Om åkermarken kommer att odlas eller inte beror mer på den förda jordbrukspolitiken än på markens inneboende produktionsförmåga.

Ängs- och betesmarker

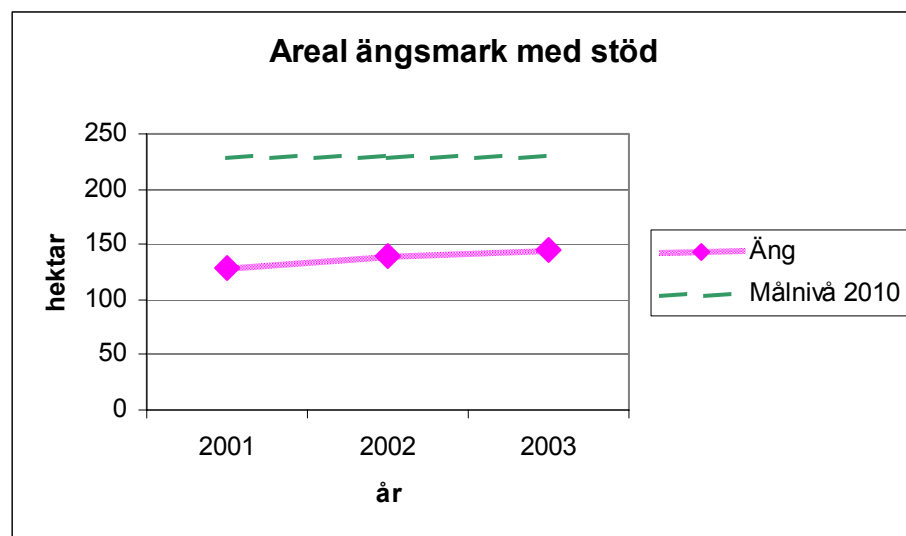
EU:s jordbruksstöd är ett viktigt redskap för att nå miljömålet Ett rikt odlingslandskap. År 2001 omfattades cirka 37 000 hektar i länet av grundärsättning. Tilläggsärsättning betalas ut för mark med höga natur- eller kulturvärden. År 2001 betalades tilläggsärsättning ut för 106 hektar ängsmark (fördelat på drygt 200 skiften), 4 573 hektar betesmark samt 56 hektar skogsbete. Drygt 900 brukare har en åtgärdsplan.

Vid ängs- och hagmarksinventeringen 1990 fanns i Jönköpings län ca 700 hektar slätteräng, vilket motsvarande 21 % av arealen i Sverige, och ca 11 000 hektar naturbetesmark. Idag har arealerna minskat, hur mycket kommer

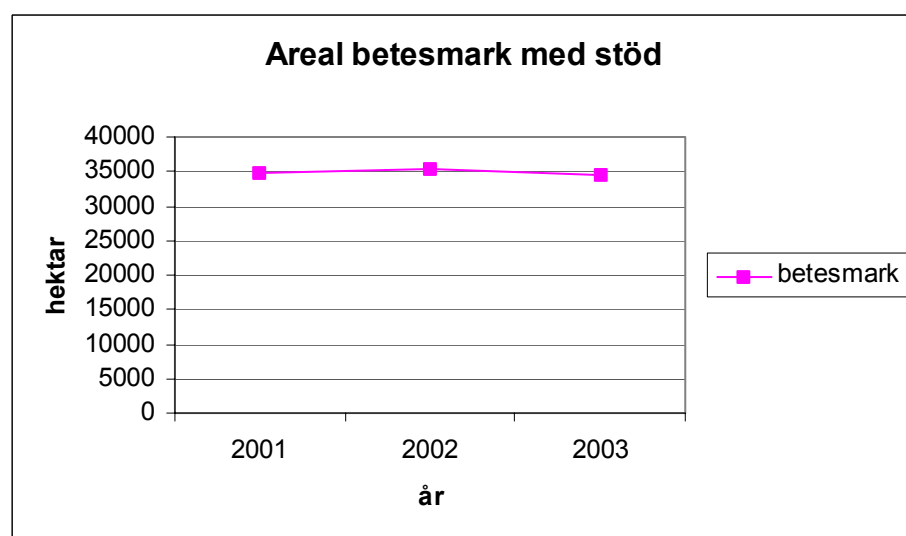
den pågående ängs- och betesmarksinventeringen som avslutas hösten 2004 att visa när resultaten sammanställts (i början av år 2005). Efter inventeringssäsongen 2002 visade det sig att cirka en tredjedel av de besökta ängsmarkerna inte längre hade kvar sina tidigare värden.

Fram till februari 2004 omfattar restaureringsstödet 91 ha betesmark och 21 ha slåtteräng (varav 20 ha är madslåtter kring Hyllingen i Aneby kommun). Cirka 60 ha av betesmarkerna är slutbesiktade och klara med lite olika slutresultat. Länet betalar ut ca 800 000 kr per år till olika restaureringsprojekt.

Länets ängs- och betesmarker hyser många hotade, sällsynta eller hänsynskrävande arter. Enligt sökning i artdatabankens rödlista i juni 2001 finns i länet 452 arter bundna till jordbrukslandskapet (totalt finns 2 012 arter i länet på rödlistan). Fortsatt hävd av markerna är en förutsättning för deras fortlevnad.



Figur 14: Areal ängsmark i länet med stöd åren 2001 – 2003.
Källa Miljömålsportalen, www.miljomal.nu.



Figur 15: Areal betesmark i länet med stöd åren 2001-2003.
Källa Miljömålsportalen, www.miljomal.nu.

FAKTARUTA ÄNGAR

Ängarna har under ett par tusen år varit en stor del av gårdens inägomark och varit en viktig foderresurs i byalaget eller familjejordbruket. Den kontinuerliga skötseln under denna långa period har bidragit till de höga värden som återfinns i de ängsrester vi har idag. Slätter och efterbete skapade en speciell miljö som arter från olika områden anpassat sig till och blivit beroende av för sin fortlevnad.

Skogsbeten i länet

Målet för hur mycket skogsbetesarealen ska öka upplevs av arbetsgruppen som högt satt, men godkända skogsbeten finns. Enligt ovan framgår att 56 hektar skogsbete ingår i miljöstöden vilket är den referens som används. Det finns dock 164 ha nyckelbiotoper i länet registrerade som betad skog, varav 157 ha har uppgift om att betespåverkan är färsk. Dessutom finns 90 ha skogsbete som objekt med höga naturvärden registrerade. I Ängs- & hagmarksinventeringen som slutfördes i början av 90-talet uppges att det fanns 578 ha betad skog, varav 98 ha inom klass I.

Småbiotoper i odlingslandskapet

För odlingslandskapets biologiska mångfald spelar småbiotoper som odlingsrösen, åkerholmar, öppna diken, spridda träd samt kantzoner mot vägar eller skog en stor roll. Sådana småbiotoper fungerar bland annat som skydd, matplats och spridningskorridor för många växt- och djurarter. För att de ska fortsätta göra det måste de vara tillräckligt många och på rätt platser för att hålla ihop ett i övrigt fragmenterat landskap.

Vissa biotoper är skyddade generellt enligt regeringsbeslut, till exempel odlingsrösen, alléer och åkerholmar. Andra skyddas enligt särskilda beslut av Skogsvårdsstyrelsen eller Länsstyrelsen, till exempel vissa bäckfåror och naturbetesmarker. Biotopskyddet har tillsammans med miljö- och landsbygdsprogrammet bromsat men inte helt stoppat försvinnandet av småbiotoper.

Delmål 2, att mängden småbiotoper i odlingslandskapet ska bevaras; innebär enligt regeringens bedömning att dispenser från biotopskydd enligt 7 kap. 11 § miljöbalken i allmänhet ska åtföljas av krav på att sökanden vidtar kompensationsåtgärder.

FAKTARUTA BIOTOP

En biotop är en "naturtyp" eller "livsmiljö", d.v.s. ett landskapsavsnitt med relativt enhetlig karaktär och struktur. Exempel på biotoper som ofta har stora naturvärden är ängar och betesmarker, skogsbeten, odlingsrösen, stenmurar, åkerholmar, öppna diken, solitärträd, alléer, kantzoner mot vägar eller skog, småvatten och våtmarker, källor, rik- och kalkkärr, naturliga bäckfåror, ras- eller bergbranter, alkärr och hassellundar.

Kulturbärande landskapselement

De kulturbärande landskapselementen som redovisas här motsvarar de landskapselement som finns upptagna i miljöstödet "Bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet". Det finns fler landskapselement som vårdas i länet men det finns idag ingen metod för att mäta dessa.

För att få ersättning ansöker lantbrukaren om ett skötselåtagande. Ett åtagande löper över en 5-årsperiod. För de landskapselement som ingår i åtagandet utgår en skötselersättning som grundar sig på omfattningen av landskapselementen. Längdelement ersätts per meter, punktelement per styck och hässjad areal per hektar. Varje landskapselement skall höra till ett åkermarksblock. År 2003 sökte ca 825 av länets brukare miljöstöd för sina landskapselement.

Landskapselement	Omfattning
Alléträd	13 575 st
Brukningssväg	1 257 901 m
Brunn, Källa	808 st
Byggnadsgrund	842 st
Fornlämningslokal	391 st
Fågator	10 092 m
Gärdesgård av trä	43 521 m
Hamlade pilar i rader eller häckar	1 st
Hamlade träd	814 st
Jordvall, gropvall	1 094 m
Liten svårbrukad åker	5 371 st
Läplanteringar	1 972 m
Odlingsröse, stentipp	76 486 st
Renar mellan åkerskiften	252 923 m
Småvatten	221 st
Solitärträd	612 st
Stenmur	1 704 001 m
Traditionell hässja eller storhässja i bruk	36,24 ha
Trädrad, buskrad	4 146 m
Åkerholmar	7 802 st
Öppet dike	2 525 783 m
Överloppsbyggnader	913 st

Tabell 11. Mängden kulturbärande landskapselement som omfattas av miljöstödet 2003.

Kommentarer till tabell 11

Uppgifterna om antalet solitärträd samt träd- och buskrader är mycket osäkra. Kontroller har visat att det är vanligt med felaktiga ansökningar för dessa element. Det finns också en osäkerhet i uppgifterna om skötta landskapselement som beror av andelen lantbrukare som av olika orsaker inte genomför sitt åtagande fullt ut.

På miljömålsportalen (www.miljomal.nu) redovisas landets antal kulturelement. Endast Västra Götaland, Östergötland, Kalmar och Skåne redovisar fler landskapselement än Jönköpings län. Mängden element grundar sig på *antal* numreringar som brukaren lämnar in i sin ansökan om ersättning och kan därför vara något missvisande eftersom ansökan kan göras på olika sätt. När *omfattningen* redovisas (tabell 11) får man en mer rättvisande bild. Än bättre vore att redovisa mängden element i förhållande till länets åkerareal.

Tillbakablick

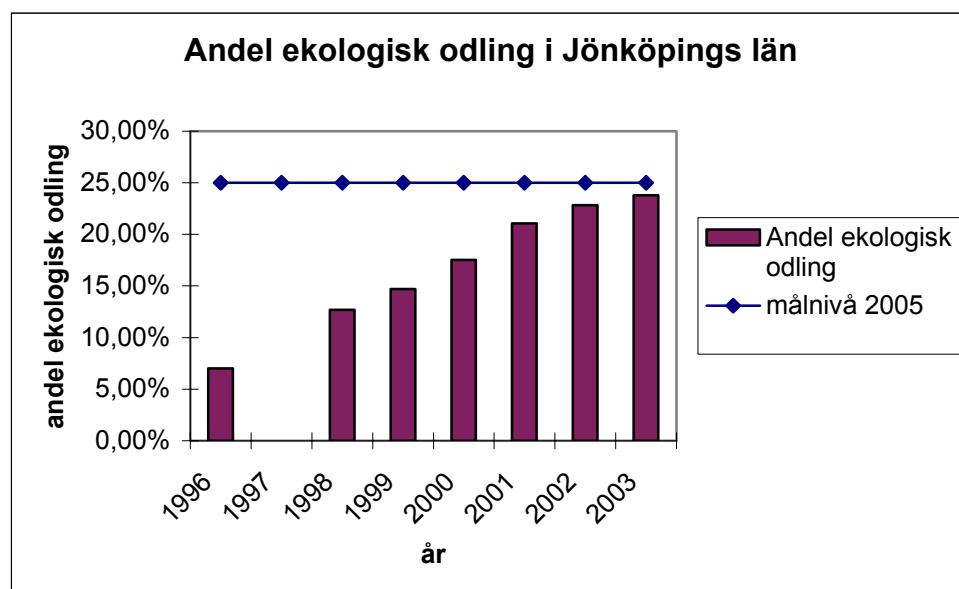
Under stödperioden 1996 till 2000 minskade antalet landskapselement inom miljöstödet i Jönköpings län. Förändringarna kan dels bero på strykningar av landskapselement i samband med kontroll, omklassning av element eller att jordbrukare gått ur stödet. Det gick bara att gå in i åtaganden för skötsel av kulturelementen under år 1996. År 2001 kom en ny version av kulturmiljöstödet.

Grundregeln är densamma som i den föregående stödperioden, landskapselementen som ingår i ett skötselåtagande skall underhållas och hållas fria från igenväxning. Skötselkravet har dock förenklats.

Ekologiskt odlad mark

Ökad ekologisk odling kan skapa förutsättningar för större biologisk mångfald genom att bekämpningsmedel inte används. En stor del av den ekologiska produktionen i länet består av vallodling för foderproduktion, bete och gröngödsling.

Andelen ekologiskt odlad jordbruksmark har ökat varje år sedan 1996 och låg år 2003 på 23,8 %. Enligt det regionala delmålet ska minst 25 % av arealen vara ekologiskt odlad år 2005. År 2003 odlades 16,6 % av jordbruksmarken i landet ekologiskt. En förklaring till Jönköpings läns höga andel ekologisk odling är att vår största gröda är vallodling där skillnaden mellan ekologisk odling och konventionell odling inte är så stor. Många av länets lantbrukare har därför valt den ekologiska produktionsformen.



Figur 16. Ekologiskt odlad mark i Jönköpings län (% av odlad mark)

Hotade arter och biotoper

Som tidigare nämnts hyser odlingslandskapet en betydande del av länets hotade arter. I tabell 12 och 13 nedan följer en sammanställning av antalet hotade arter i olika landskapstyper (jordbruksmark, skog och våtmark) samt fördelning mellan olika organismgrupper. I odlingslandskapet handlar det huvudsakligen om kärlväxter, evertetrater (till exempel dagfjärilar) och fåglar. När det gäller kärlväxter har ett urval gjorts av särskilt viktiga arter i länets odlingslandskap (tabell 14). I samtliga fall utom Brudsporre rör det sig om arter som också valts ut att omfattas av den nationella satsningen på åtgärdsprogram för hotade arter.

Jordbruksmark	292
Skog	352
Våtmark	86

Tabell 12. Antal kända hotade arter i länet fördelade på jordbruksmark, skog och våtmark⁴⁶

	Totalt i länet	varav regionalt hotade
Kärlväxter	154	36
Mossor	84	28
Lavar	121	48
Svampar	13	18
Evertebrater	190	62
Fåglar	78	41

Tabell 13. Antal kända hotade arter i länet av kärlväxter, fåglar, kryptogamer och evertebrater

Art	
Drakblomma	Fältgentiana
Smalbladig lungört	Klockgentiana
Finnögontröst	Klätt (åkerogräs, kanske redan borta)
Vityxne	Brudsporre

Tabell 14. Arbetsgruppen anser att dessa kärlväxtarter är särskilt angelägna att ta hänsyn till i länets odlingslandskap. För arter markerade i **fet stil** planeras nationella åtgärdsprogram.

Arbetsgruppens prioriteringar

I första hand har arbetsgruppen valt åtgärder i syfte att bevara och bibehålla de ängs- och betesmarksarealer som finns idag. I andra hand kommer åtgärder för att återskapa arealer som vuxit igen eller på annat sätt förlorat sina värden.

Arbetsgruppen har också prioriterat arbete med hela miljöer och kontinuitet i skötsel i stället för enskilda arter. Delmålen betraktas som delar i ett större strategiskt arbete med att bevara en levande landsbygd och livskraftiga lantbruksföretag. Som en konsekvens av detta är det i vissa fall bara ett fåtal eller rentav inga åtgärder kopplade till ett visst delmål men desto fler övriga åtgärder som syftar till att bidra till mer än ett delmål. Det är också viktigt att komma ihåg att detta är Jönköpings läns regionala åtgärdsprogram och att de nya åtgärder som listas senare i rapporten samtliga är genomförbara på länsnivå. Därutöver är vi beroende av utvecklingen inom landet och internationellt, främst inom EU. Eftersom miljömålet Ett rikt odlingslandskap förutsätter att marken fortsätter att brukas är jordbrukspolitiken en viktig faktor för hur miljömålen kan nås. Däremot är den utvecklingen svår att påverka regionalt.

Med utgångspunkt i den utveckling som råder vid programmets framtagande är prioriteringen nödvändig. Med tanke på arbetsinsats och kostandsef-

⁴⁶ Artdatabanken rödlistan

fektivitet är det också bättre att satsa på bevarande (som i det här fallet innebär kontinuerlig skötsel) framför restaurering.

Verktyg i miljömålsarbetet för Ett rikt odlingslandskap

Miljö- och landsbygdsprogrammet

Miljö- och landsbygdsprogrammet (LBU-programmet) 2000 – 2006 omfattar ekonomiskt stöd till lantbruket som ska bidra till en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på den svenska landsbygden. LBU-programmet utgör ett samlat program, dvs. det reglerar hur samtliga stöd är utformade. Syftet med ett samlat program är att EU: s medlemsländer ska ha en integrerad syn på landsbygdens utveckling och att stöden ska samverka för att uppnå avsedd effekt.

Jordbrukarstöden som finns att söka är uppdelade i arealersättning, regionala stöd, djurbidrag och stöd för miljövänligt jordbruk. Arealersättning och djurbidrag är stöd som är helt finansierade av EU. Regionala stöd och miljöstöd finansieras gemensamt av svenska staten och EU.

EU:S JORDBRUKSPOLITIK

EU: s gemensamma jordbrukspolitik, CAP (Common Agricultural Policy), innebär att handeln med jordbruksprodukter är fri inom unionen och att pris- och stödpolitiken fastställs gemensamt av medlemsländerna. CAP bygger på att prisnivån inom EU: s gränser hålls uppe med hjälp av gränsskydd och exportbidrag samt på direkta bidrag till jordbrukarna. CAP innehåller dessutom olika typer av miljö-, regional- och strukturpolitiska åtgärder. Målen för den gemensamma jordbrukspolitiken är att:

- ge jordbrukarna en skälig levnadsstandard
- trygga livsmedelsförsörjningen
- ge konsumenterna livsmedel till rimliga priser
- stimulera till en miljövänligare produktion

EU: s jordbrukspolitik finansieras av medlemsstaterna genom EU: s gemensamma budget.

Ny reform av jordbrukspolitiken införs år 2005

EU: s jordbruksreform som ska införas år 2005 ger förutsättningar för en mer marknadsinriktad produktion. Konsumenternas efterfrågan avgör vad som ska produceras, inte stödets utformning. I ett längre perspektiv är detta en sund utveckling. Frikoppling av direktstöden innebär dock en risk för det öppna odlingslandskapet. Ett passivt brukande utan krav på produktion kan leda till igenväxning av kulturlandskapet. Länsstyrelsen i Jönköpings län anser därför att det är viktigt att de instrument som finns i modulering och nationellt kuvert används på sådant sätt, att uppfyllelsen av bl.a. det nationella miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap” blir möjlig. Möjligheterna till maximal djurkoppling bör också tas till vara. Miljöstöden kommer att finnas kvar oförändrade till år 2006.

Miljöersättningar till jordbruket som lämnas i Jönköpings län 2000 – 2006

- Bevarande av betesmarker och slätterängar.
Ersättning ges dels som grundersättning som innebär att marken ska skötas så ingen skadlig ansamling av föna sker samt att träd och buskar av igenväxningskaraktär ska tas bort. Utöver detta kan särskilt värdefulla marker få tilläggsersättning för ytterligare skötselåtgärder. Dessa beslutas av Länsstyrelsen i en åtgärdsplan till brukaren. Det finns också kompletterande stöd för åtgärder som lieslätter, efterbete och lövtäkt. Andelen hävdade betesmarker och slätterängar som inte är anslutna till stödsystemet antas vara liten i länet.
- Projektstöd för restaurering av slätterängar och betesmarker.
Syftet är att återställa den biologiska mångfalden och de kulturhistoriska värdena i slätterängar, betesmarker och skogsbeten som helt eller delvis försvunnit genom att hävden har upphört. Slätterängar och betade våtmarksområden prioriteras. Stöd lämnas för viss andel av stödberättigade kostnader.
- Bevarande av värdefulla natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet.
För de landskapselement som ingår i åtagandet utgår en skötselersättning som grundar sig på omfattningen av landskapselementen. Längdelement ersätts per meter, punktelement per styck och hässjad areal per hektar. Varje landskapselement skall höra till ett åkermarksblock. År 2003 sökte cirka 825 av länets brukare miljöstöd för sina landskapselement.
- Bevarande av utrotningshotade husdjursraser.
Ersättning lämnas för att hålla djur av utrotningshotade raser. Syftet är att öka antalet vuxna, renrasiga djur av svenska utrotningshotade husdjursraser så att rasernas fortlevnad och den biologiska mångfalden säkras. Stödet lämnas för hållandet av följande raser av nötkreatur, svin, får och getter:

Djurslag	Raser
Nötkreatur	fjällko, rödkulla, allmogeko (väneko, ringamålako, bohuskulla)
Får	ryafår, svenskt finullsfår, allmogefår (skogsfår, dala pälsfår, roslagsfår), gutefår
Getter	lantrasget, allmogeget (göingeget, jämtget)
Svin	linderödssvin

- Öppet och varierat odlingslandskap
Ersättning lämnas för skötsel av slättervall och betesvall på åkermark. Syftet är att bevara odlingslandskapet och förhindra omfattande nedläggning av jordbruksmark. Därigenom bevaras en biologisk mångfald och värdefulla kulturmiljöer. Marken ska brukas aktivt genom bete eller slätter och skörden ska föras bort. Kemisk bekämpning får inte förekomma. Anlagd vall ska ligga obruten minst två vintrar i rad. All vallareal som odlas på jordbruksföretaget ska skötas enligt stödreglerna varje år under stödperioden (det vill säga hela företaget måste gå in i stödet, inte enbart vissa valda arealer).

- Ekologiska produktionsformer
Ersättning lämnas till jordbrukare med ekologisk odling med eller utan ekologisk djurhållning. Syftet är att öka omfattningen av den ekologiska odlingen och djurhållningen. Observera att en jordbrukare som får stöd för ekologiska produktionsformer inte automatiskt har rätt att marknadsföra sina produkter som ekologiska. En lantbrukare som vill marknadsföra sina produkter som ekologiska ska ansluta sig till kontroll av ett i Sverige godkänt kontrollorgan (KRAV). Kontrollen kan göras enligt KRAV: s regler eller enligt EU: s gemensamma regler för ekologisk produktion. Det finns dock inget krav på anslutning till KRAV eller kontroll enligt EU: s regler för att stöd för ekologiska produktionsformer ska lämnas. En jordbrukare behöver inte ansluta hela sin areal till stödet.
- Projektstöd för anläggning av våtmarker och småvatten
Syftet med stödet är att anlägga våtmarker och småvatten för att minska växtnäringsläckaget från jordbruksmark och för att gynna den biologiska mångfalden i odlingslandskapet. Våtmarker fyller även andra viktiga funktioner, bland annat genom att de bidrar till att upprätthålla grundvattennivån och ökar variationen i landskapet.
Projektstöd ges för en viss andel av kostnaderna för att anlägga våtmarker och småvatten. Eftersom budgeten för projektstödet är begränsad kan stödet endast ges till de anläggningar som är mest angelägna för miljön.
- Skötsel av våtmarker och småvatten
Ersättning lämnas för skötseln av anlagda våtmarker och småvatten. Syftet är att stimulera en ökning av arealen våtmarker och småvatten på jordbruksmark och att våtmarker och småvatten sköts så att deras värden för miljön består eller ökar. Åtagandeperioden för miljöstöd för skötsel av våtmarker och småvatten är 10 år för att ge långsiktig miljönytta. Dock ska de våtmarker och småvatten som anläggs finnas kvar i 20 år. De får således inte överföras till annan markanvändning under denna period. Efter 10 år har den jordbrukare som önskar det rätt att förlänga skötselåtagandet med ytterligare 10 år.
- Skyddszoner
Ersättning lämnas för anläggning av zoner besådda med vall utmed vattendrag. Syftet är att minska erosionen av växtnäringsämnen från åkermark till vatten. Skyddszoner gynnar också växt- och djurlivet. Ersättningen ges för skyddszoner (bevuxna remsor av åkermark) utmed vattendrag, sjö, hav eller damm. Vattendragen ska vara utmärkta på den topografiska kartan eller vara vattenförande hela året. Skyddszonen ska vara minst 6 meter bred och ersättning ges för högst 20 meters bredd. Dessutom måste skifteslängden mot vattenområdet vara minst 20 meter och den sammanlagda arealen av alla skyddszonsskiften vara minst 0,10 ha. Vissa skötselvillkor ska uppfyllas. Om skyddszonen skördas får detta ske tidigast den 15 juli och skörden ska föras bort.

Regionala stöd

Bland de regionala stöden lämnas kompensationsbidrag för vall och betesmark i Jönköpings län. Syftet är att kompensera för sämre produktionsförutsättningar samt att främja fortsatt och traditionell jordbruksproduktion i mindre gynnade områden för att på så sätt bidra till att en livskraftig landsbygd bibehålls.

Företagsstöd

Projektstöd som syftar till att öka antalet lantbruksföretag med kompletterande verksamhet

- Marknadsföring av kvalitetsprodukter
- Diversifiering av verksamhet med anknytning till lantbruket
- Främjande av turism och småföretagande
- Utveckling och förbättring av infrastruktur som har samband med lantbrukets utveckling
- Bytveckling samt skydd och bevarande av kulturarvet på landsbygden

Övriga verktyg för att främja utvecklingen på landsbygden

Investeringsstöd till jordbruks- och trädgårdsföretag.

Investeringsstöd kan lämnas för investeringar i fasta anläggningar (och genom ett särskilt undantag kan stöd även lämnas till inköp av myllningsaggregat för flytgödsel). Syftet med stödet är att förbättra yttre miljö, djurmiljö, arbetsmiljö och livsmedelshygien samt att öka företagets konkurrenskraft, gynna sysselsättningen på landsbygden och stimulera till kompletterande verksamhet.

Investeringar med hög prioritet är t ex flytgödselbehållare vid övergång från fastgödselhantering, lösdrift för nötkreatur (dock inte spaltgolvsboxar) vid övergång från uppbundet system samt kompletterande verksamhet med förväntad hög effekt på sysselsättning och inkomst. Exempel på investeringar som inte beviljas stöd är investeringar i foderhantering, mjölkkrum och spaltgolvsboxar.

Förädlingsstöd.

Stöd till förbättrad bearbetning och saluföring av jordbruksprodukter. Förädlingsstödet är ett investeringsstöd för den som förädlar jordbruksprodukter. Det beviljas som en procentsats av planerade investeringar och betalas ut då dessa har genomförts.

Startstöd

Startstödet kan sökas av den som är under 40 år och som etablerar sig som lantbrukare eller inom trädgårdsnäringen för första gången. Kalkyl ska visa att det nystartade företaget blir ekonomiskt livskraftigt och att den sökande har huvudsaklig inkomst och sysselsättning från företaget (inklusive kompletterande verksamhet med nära anknytning till lantbruk) samtidigt som inkomsten från huvudverksamheten (d v s enbart jordbruk eller trädgård) ger minst 25 % av sökandens totalinkomst. Stödet är behovsprövat och sökanden ska ha jordbruks-anknuten utbildning och praktik (utbildningen kan dock kompletteras).

För startstödet sker prioritering av ansökningar utifrån Jordbruksverkets föreskrifter att företagare som etablerar sig som heltidsföretagare samt kvinnliga företagare prioriteras. Då det råder medelsbrist i startstödet har Jordbruksverket gått ut med generella instruktioner som medfört halverat stöd för deltidsföretagare och reducerat belopp för alla manliga företagare. Kvinnliga heltidsföretagare är således den enda kategori som kan få fullt stödbelopp på 200 000 kr.

Stöd för kompetensutveckling

Stöd för kompetensutveckling ska motivera och utbilda personer verksamma inom jordbruket, skogsbruket och renskötseln till att använda miljömässigt och ekonomiskt långsiktigt hållbara produktionsmetoder. Kurser, individuell rådgivning och annan utbildning genomförs med flera olika inriktningar. Syftet med kompetensutveckling är också att förstärka effekten av andra stöd inom det

svenska Miljö- och landsbygdsprogrammet. Organisationer som är intresserade av att driva kompetensutvecklingsaktiviteter ska kontakta Länsstyrelsen.

KULM - kompetensutveckling av lantbrukare inom miljöområdet

För jordbrukare och verksamma inom jordbruket finns möjlighet till gratis kompetensutveckling kring miljöfrågor inom KULM. Aktiviteter som erbjuds är bl.a. kurser, fält- gårds- och byvandringar, studiecirkel, studieresor och enskild rådgivning på gården. Verksamheten inom KULM är uppdelad på olika kompetensområden:

- Bevarande av biologisk mångfald och kulturmiljövården
- Skydd av miljö känsliga områden
- Åtgärder för att främja ekologisk produktion
- Ökad djurvälstånd
- Energihushållning i växthus
- Tvärvillkorsutbildning

Det kan röra sig om vitt skilda ämnen, såsom "lieslåtter", "ökat växtnäringssutnyttjande", "ekologisk köttproduktion", "praktisk inställning av lantbruksspruta" och "naturbetesmarken som resurs i produktionen". Tvärvillkorsutbildningen infördes 2005 som en följd av EU-rådets förordning nr 1782/2003 om upprättande av gemensamma bestämmelser för direktstöd inom den gemensamma jordbrukspolitik. Syftet med tvärvillkorsutbildningen är att jordbrukarna ska bli mer medvetna om sådana materialflöden och processer på gården som berör normer för miljö, livsmedelssäkerhet, djurhälsa och djurskydd.

Kompetensutveckling, ekonomiska området (K2)

Kompetensutvecklingsstödet på detta område inriktar sig på att komplettera stöd inom miljö- och landsbygdsprogrammet som verkar för en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på landsbygden. Exempel på sådana stöd är investeringsstöd och projektstöd. Det kan underlätta för en lantbrukare att få speciell utbildning för att kunna framgångsrikt genomföra ett projekt eller en investering. Exempelvis kan det vara nödvändigt att en lantbrukare som vill satsa på livsmedelsförädling på sin gård också får motsvarande utbildning på området.

Bidrag till kulturmiljövård

Bidrag till byggnadsvård⁴⁷ kan sökas via Länsstyrelsen. Medel finns till byggnadsvård, fornvård och kulturlandskapsvård. Länsstyrelsen har upprättat en strategi som är vägledande för bidraget. Det småskaliga jordbrukets miljöer ges hög prioritet i bidragsarbetet eftersom det är en del av länets kulturmiljöprofil.

Småskaligt jordbruk och vård av kulturlandskap

KULTURMILJÖPROFIL

Det **småskaliga jordbrukets** bebyggelse återfinns ofta i utpräglade höjdlägen där den bästa åkerjorden varit samlad. Den stenrika moränjorden har givit upphov till talrika odlingsrösen, stenmurar mm. Inslag som förstärker bilden av det småbrutna kulturlandskapet. Gårdarna och byarna sammanlänkas av slingrande mindre grusvägar anpassade till topografin. En markanvändning i harmoni med naturen har länge präglat länet.

⁴⁷ Förordning 1993:379 om bidrag till kulturmiljövård

Bidrag till fornvård ges till skötsel av ett urval lagskyddade fornlämningar, varav en stor andel finns i anslutning till odlingslandskapet. Medel till kulturlandskapsvård ges främst till kulturreseptatet Åsens by i Aneby kommun samt naturreservaten Högarp i Vetlanda kommun och Villstad i Gislaveds kommun.

Bidrag till byggnadsvård är till för att täcka en del av de fördyrade kostnader som kan uppkomma när man använder traditionella material och metoder jämfört med dagens byggnadsteknik. Till exempel användning av enkupigt lertegel istället för betongpannor på ett tak. Bidrag ges till mellan 50 och 90 procent av mellanskillanden. Bidragsandelen avgörs dels av byggnadens kulturhistoriska värde, dels av den ekonomiska nytta ägaren har av byggnaden. Ett bostadshus får en lägre bidragsandel än en bod som inte används. Bidrag kan ges till enskilda personer, kommuner, bolag eller stiftelser som äger kulturhistoriskt värdefulla byggnader/bebyggelsemiljöer.

Bidrag till lokal och kommunal naturvård

Kommunerna och lokala krafter har en viktig roll i arbetet med att nå miljökvalitetsmålen. Från och med år 2004 kan alla kommuner ansöka om statsbidrag till ett eller flera projekt. Naturvårdssatsningen beskrivs närmare i inledningen på sidan 12.

Lokala aktörer - föreningar, jord- och skogsbrukare, näringslivet och enskilda - kan ta initiativ till och vara delaktiga i projekt, skapa samverkan och stödja projekt. Föreningar och ideella organisationer kan få bidrag till projekt, men de kan inte själva ansöka om stöd, utan de måste samarbeta med kommunen.

Formella skyddsinstrument för bevarande av odlingslandskapet

Länsstyrelsen och kommunerna har möjlighet att arbeta med bevarande av odlingslandskapet genom inrättande av naturreservat och kulturreseptat. Eftersom odlingslandskapet är en kombination av naturvärden och kulturvärden får det huvudsakliga syftet med bevarandet styra valet av skyddsform. Myndigheterna kan också teckna naturvårdsavtal med markägaren. I naturvårdsavtalet går det att reglera ett områdes skötsel upp till 50 år. Länsstyrelsen har även möjlighet att bilda biotopskyddsområde för bevarande av rik- och kalkkärr i jordbruksmark, samt för ängar och naturbetesmarker.

Den lagstiftning som berör den biologiska mångfalden i odlingslandskapet rymmer inom Miljöbalken. Bland annat gäller detta de allmänna hänsynsreglerna. Dessa anger att verksamhetsutövaren ansvarar för att reglerna följs vid verksamhet som påverkar eller riskerar att påverka miljö eller människors hälsa. Försiktighetsprincipen gäller, det vill säga redan risken för negativ påverkan innebär en skyldighet att vidta skyddsåtgärder. Reglerna för miljöhänsyn i jordbruket enligt 12 kap. 9 § innebär också visst skydd för betesmarkernas värden.

FAKTARUTA BIOTOPSKYDD

Det är vår skyldighet att bevara och vårda den biologiska mångfalden och värdefulla natur- och kulturmiljöer. Förändringar i landskapet påverkar växter och djur. Många arter är idag representerade av så få individer att deras överlevnad i livskraftiga bestånd inte är säker på skikt. För att skydda biotoper (=livsmiljöer) finns bestämmelser om biotopskydd i 7 kap 11 § Miljöbalken. Det är förbjudet att skada naturmiljön inom de särskilt angivna biotoperna. Vilka biotoper som berörs anges i förordning (1998:1252) om områdeskydd enligt miljöbalken mm. Biotopskyddet omfattar mindre mark- eller vattenområden. De biotoper som skall skyddas mot skadliga arbetsföretag fördelas på tre olika paragrafer: 5 §, 6 § och 7 §.

Biotoper som är generellt skyddade med stöd av 5 §.

Alléer

Källor med omgivande våtmark i jordbruksmark

Odlingsrösen i jordbruksmark

Pilevallar

Småvatten och våtmarker i jordbruksmark

Stenmurar i jordbruksmark

Åkerholmar

Natura 2000

Natura 2000 är ett nätverk av värdefull natur i EU. Syftet är att skydda arter och naturtyper som är så värdefulla att det är i hela EU: s intresse att de bevaras. Att ett område klassats som Natura 2000-område möjliggör finansiering av åtgärder med medel ur EU: s "naturvårdsfond" LIFE⁴⁸. Ur denna fond kan medel sökas för större projekt som syftar till att bevara och eventuellt restaurera de naturtyper och arter som omfattas av habitat- och fågeldirektiven. För det rika odlingslandskapets del är det därför viktigt att värdefulla områden rapporteras, bedöms och klassas.

Landsbygdens värden i det regionala tillväxtprogrammet (RTP)

Landsbygdens betydelse uppmärksammas i arbetet såväl med avseende på tillväxtmöjligheter inom företagande med bas i jord och skog, inklusive upplevelseturism, som i attraktivt landskap och boende⁴⁹.

För att uppnå en hållbar tillväxt måste samhället balansera kraven på ökade ekonomisk tillväxt med kraven på social jämlikhet och bevarad och förbättrad ekologisk hållbarhet för att tillgodose medborgarnas behov. Decoupling (att bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöförstöring) är en målsättning i länet. Arbetet med RTP syftar till att ta vara på och skapa sådana förutsättningar i regionen så att företag och verksamheter uppstår, utvecklas och stannar kvar i länet. Den offentliga sektorn i länet ska ha en sådan inriktning att utvecklingsförutsättningar i företag och verksamheter på landsbygden stärks. Landsbygd företag är en viktig målgrupp för detta arbete då många av länets små- och medelstora företag (SME) är landsbygdsföretag till exempel lantbruk och skogsbruk.

Inom RTP finns följande kriterier för prioritering och finansiering av insatser:

- hållbarhetsperspektiv – ekonomiskt, socialt och ekologisk
- insatser övergår till att bli självgående processer
- kraftfulla spridningseffekter - föredöme/lokomotiv/pilot
- behoven och möjligheterna verifieras av målgruppen – företagen
- präglas av målgruppens delaktighet
- klar tillväxtnytta för målgruppen

⁴⁸ Naturvårdsverkets webbplats om LIFE (april 2004):

<http://www.naturvardsverket.se/dokument/omverket/ekostod/ekodok/eu-stod/stoddok/life.html>

⁴⁹ Regionalt tillväxtprogram för Jönköpings län, meddelande 2003:31 Länsstyrelsen i Jönköpings län

Genomförda och pågående åtgärder

Delmål 1, skötsel av ängs- och betesmarker

1. Stöd för bevarande av betesmarker och slåtterängar

Jordbrukare som uppfyller vissa generella skötselvillkor kan få en grundersättning för sitt arbete. Som generella skötselvillkor räknas bland annat att träd och buskar av igenväxningskaraktär tas bort och därefter hålls borta under hela stödperioden utan att markens natur- och kulturmiljövärden skadas. Betesmarker ska betas varje år (ett enstaka år får betningen ersättas med slåtter). För slåtterängar gäller att markvegetationen årligen ska slås av och tas bort. Gödsling, kemisk bekämpning och andra åtgärder som kan skada natur- och kulturmiljövärden är förbjudna. Om det finns behov av särskild natur- eller kulturmiljöanpassad skötsel kan brukaren dessutom få tilläggsersättning för betesmarker och slåtterängar med höga biologiska eller kulturhistoriska värden.

Länsstyrelsen beslutar om vilka marker som berättigar till tilläggsersättning och fastställer skötselvillkoren i en åtgärdsplan. De flesta åtgärdsplaner kräver ett gårdsbesök. Att brukaren har fått en åtgärdsplan betyder inte att stödet är fastställt eller beslutat⁵⁰.

2. Förstudie Naturbetesmarker.

Syftet är att redovisa modeller som kan bidra till att skapa en ekonomiskt hållbar beteshävd på de biologiskt rikaste naturbetesmarkerna i Jönköpings län. Förstudien slutfördes under år 2004 i LRF: s regi och redovisade då bland annat:

- Förutsättningarna för ett lokalt varumärke för naturbeteskött
- Intresset bland djur- och markägare för betesdjursförmedling
- Möjliga samverkansformer kring betesdjursförmedling, betesdjurpool, inhysning av djur under vinterperioden, tillsyn, behovet av kompetensutveckling m.m.

3. KompetensUtveckling av Lantbrukare inom Miljöområdet (KULM) – kompetensområde 1, bevarande av biologisk mångfald och kulturmiljövärden

Länsstyrelsen erbjuder markägare, lantbrukare och andra verksamma i jordbruksbranschen en mängd aktiviteter inom ramen för kampanjen Levande Landskap. Aktiviteterna som utformas i samråd med intressenterna kan vara hel- och halvdagskurser, fältvandringar, studiecirklar, studieresor, enskild rådgivning m.m. Exempel på genomförda aktiviteter:

Lieslätter. År 2003 genomfördes fyra teorikvällar och fem lieslätterdagar i länet där deltagarna fick lära sig mer om ängens historia och redskap samt de olika momenten i praktisk ängsskötsel.

Floravandring för kvinnor. Under 2002 och 2003 genomfördes tre floravandringar för kvinnor. Två av dem genomfördes i samarbete mellan Länsstyrelsen och LRF-kvinnor. På vandringarna studerades beteshagar med olika historisk markanvändning, typiska ängs- och betesmarksväxter och deras miljökrav samt kulturlämningar och historiska spår i odlingslandskapet.

⁵⁰ www.sjv.se

Röjningskurser. Teori och praktik på en betesmark med röjningsbehov. Kursen har återkommande getts de senaste åren.

Köttproduktion på naturbete. Kurs som behandlar skötsel av värdefulla naturbetesmarker kan förenas med modern köttproduktion. Kursen gavs under 2002 och 2003.

Övrigt: Hästar på naturbetesmark, Trägardegårdar med mera.

4. Ängs- och betesmarksinventeringen

Under 2002-2004 genomför länsstyrelserna en nationell ängs- och betesmarksinventering som samordnas av Jordbruksverket. Natur- och kulturvärden noteras och sammanställs i en databas. Inventeringen kommer bland annat att ge besked om hur stora arealer länet har av ängs- och betesmarker samt om deras kvalitet. I inventeringen används samma definitioner på naturtyper som i Natura 2000. Efter den första inventeringssäsongen (sommaren 2002) hade cirka en tredjedel av markerna inventerats. Av denna inventerade tredjedel hade cirka en tredjedel förlorat sina värden på grund av ändrat eller upphört brukande. Resultaten från ängs- och betesmarksinventeringen kommer att på olika sätt användas i det fortsatta bevarandearbetet (rådgivning – åtgärdsplaner – kompetensutveckling, inrättande av Natura 2000-områden, reservatsbildning).

5. Projekt svensk Kvalitetshjort

LRF har i samarbete med Riksförbundet Svensk Hjortavel drivit projektet som syftade till att öka omfattningen av verksamheter runt hjorthägn. I länet finns 36 hägn varav tre är nya.

6. Hästmedlem i Hushållningssällskapet

Utbildningar anordnas, bland annat gödselhantering och odling av foder, kunskap som nya hästägare behöver. Om utbildningen kompletteras med naturvårdsaspekter kan den bidra till Ett rikt odlingslandskap. Målgrupp är nya och potentiella hästägare. Hushållningssällskapet driver projektet.

7. Hästkörkort

Ny satsning inom ramen för K2. Målgruppen är markägare, lantbrukare och hästägare. Syftet är att öka kunskapen om hästens skötsel och användningsområden.

Delmål 2, bevarande och nyskapande av småbiotoper i odlingslandskapet

Delmålet att mängden småbiotoper i odlingslandskapet ska bevaras innebär enligt regeringens bedömning att dispenser från biotopskydd enligt 7 kap. 11 § miljöbalken i allmänhet ska åtföljas av krav på att sökanden vidtar kompensationsåtgärder.

8. Artikelserien småbiotoper

För att inspirera till att bevara småbiotoperna i odlingslandskapet har en artikelserie om småbiotoper och hur de är skyddade publicerats i Länsstyrelsens tidskrift Förvetet som skickas ut till länets jordbrukare. Att få ut information om lagstiftningen och hur den tillämpas är också ett mål med denna artikelserie. Under 2003 och 2004 publiceras följande artiklar:

1: Rösen och stenmurar

- 2: Åkerrenar, hägnadsrester och brukningsvägar
- 3: Källor, våtmarker, småvatten och bäckar
- 4: Diken
- 5: Träd i odlingslandskapet
- 6: Fornlämningar

9. Metoder för biotopövervakning

Länsstyrelsens miljöövervakning håller på att upprätta metoder och rekommendationer för biotopövervakning i odlingslandskapet för Jönköpings län.

10. Vägverkets arbete med alléer och vägkanter

Vägverket Region Sydöst förvaltar tillsammans med enskilda markägare en stor mängd alléer. År 1999 inventerades alléerna i Jönköpings län med avseende på upplevelsevärde, kulturmiljövärde och biologiskt värde. 38 av totalt 94 alléer klassades som bevarandevärda och kommer att få skötsel- och åtgärdsplaner. I sitt arbete med alléer har Vägverket gjort en prioritering med avseende på trädens och omgivningens värden ur ett helhetsperspektiv. Målet är att även kommande generationer ska kunna uppleva alléer i landskapet.

I takt med att odlingslandskapet förändrats och till stor del växt igen har vägkanternas betydelse som bestående växtplats (refug) för många hotade kärlväxter ökat. Detta har uppmärksammats av bland andra Vägverket som idag anpassar skötseln av artrika vägkanter efter de hänsynskrav dessa växter har: egentligen densamma som ängsskötsel. I Jönköpings län finns 111,9 km artrik väg med anpassad skötsel. De artrika vägkanterna sträcker sig 1-3 meter från väggkanten. Den areal detta motsvarar kan räknas ut som $111\,900\text{ m vägg} \times 2$ (för vägens båda sidor) $\times 1$ meter (lågt räknat) eller 3 meter (høgt räknat), vilket blir $223\,800 - 671\,400\text{ m}^2$. En hektar motsvarar $10\,000\text{ m}^2$, så den väggkantsyta Vägverket sköter som äng motsvarar 22,4 – 67,11 hektar. Även om dessa hektar är smala till formen fyller de sin funktion både som biotop och spridningskorridor.

Delmål 3, skötsel av kulturbärande landskapselement

11. Kompetensutveckling av Lantbrukare inom Miljöområdet (KULM) – kompetensområde 1, bevarande av biologisk mångfald och kulturmiljövärden

Kulturelementens värden i odlingslandskapet uppmärksammas och deras skötsel diskuteras vid rådgivning, kursverksamhet, fältvandringar, åtgärdsplaner, skötselplaner, kort enskild rådgivning med mera. Genom ökad kunskap stärks brukarnas möjlighet att vårda och bevara sina värdefulla kulturelement. Målgrupp är markägare, lantbrukare och andra verksamma i jordbruksbranschen. Aktörer är huvudsakligen Länsstyrelsen, Hushållningssällskapet och LRF.

12. Särskilt värdefulla kulturmiljöer

Arbetet med särskilt värdefulla kulturmiljöer inriktas mot länets kulturmiljöprofil som berör bland annat det småskaliga jordbrukets byggnader och kulturlandskap. Som en direkt åtgärd för att uppnå delmål 4 pågår en inventering av det småskaliga jordbrukslandskapets bebyggelsemiljöer i Länsstyrelsens regi. Fokus ligger på hela gårdsmiljön, inte bara byggnaderna som sådana.

Delmål 4, åtgärdsprogram för lantbrukets ekonomibyggnader

13. Informations- och programarbete för det småskaliga jordbrukets miljöer

Som en direkt åtgärd för att nå delmål 4 pågår ett informations- och programarbete om det småskaliga jordbrukets miljöer i länet. Arbetet syftar till att visa hur kulturarvets värden kan tas tillvara på landsbygden. Det kommer naturligtvis till stora delar att vara beroende av och samordnas med detta åtgärdsprogram. Natur och kulturarv är tillgångar i en ekonomiskt och socialt hållbar utveckling. Det är därför viktigt att insatser för landsbygdsutveckling sker i samklang med natur och kulturarv.

Programarbetet kommer att ha ett tydligt brukarperspektiv och så långt möjligt utgå från den enskildes behov. I arbetet, som ska vara klart år 2005, ingår också riktade inventeringar av ekonomibyggnader och bebyggelsemiljöer.

Informationen och programarbetet kommer i huvudsak att behandla följande delar:

- Landskapets historia.
- Öppet landskap, bete.
- Historien kring byggnaderna.
- Byggnadsvård.
- Råd vid ombyggnad och ändrad användning.
- Råd vid nybyggnad och inför nya behov.
- Kulturarvet, landsbygdsföretagaren och ekonomin.

Delmålet, som egentligen är en åtgärd i sig och innebär att ett program ska tas fram, kommer att nås. Aktiviteterna runt omkring själva framtagandet av programmet och hur arbetet sedan går vidare är av yttersta vikt för generationsmållets uppfyllelse.

14. Kompetensutveckling av Lantbrukare inom Miljöområdet (KULM) – kompetensområde 1, Bevarande av biologisk mångfald och kulturmiljövärden

Särtryck av artikelserien om lantbrukets värdefulla byggnader. Målgrupp är markägare, lantbrukare och andra verksamma i jordbruksbranschen. Aktörer är huvudsakligen Länsstyrelsen. Syftet är att sprida kunskap om byggnader som leder till ökat intresse för vård och underhåll av lantbrukets värdefulla byggnader.

Delmål 5, ekologisk odling

15. Eko-mat

Hushållningssällskapets projekt för att skolor och kommuner ska välja mer ekologisk mat. Projektet innebär utbildning för skolans personal. Delmål 5 som rör andelen ekologiskt odlad mark bör kunna nås utan ytterligare åtgärder. Ökningstakten är visserligen minskande, men målet är med nuvarande ökningstakt ändå inom räckhåll. Dock måste utvecklingen även fortsatt följas.

16. Kompetensutveckling av Lantbrukare inom Miljöområdet (KULM) – kompetensområde 3, åtgärder för att främja ekologisk produktion

Kurser, vandringar, enskild rådgivning med mera. Målgrupp är markägare, lantbrukare och andra verksamma i jordbruksbranschen. Aktörer är huvudsakligen Länsstyrelsen.

Nationellt delmål, genetiska resurser hos husdjur och kulturväxter

17. Programmet för odlad mångfald

I ett av de nationella delmålen anges att senast år 2010 ska det nationella programmet för växtgenetiska resurser vara utbyggt. Programmet för odlad mångfald, POM, är Sveriges nationella program för växtgenetiska resurser. Målet är att bevara och hållbart nyttja de växtgenetiska resurserna och att levandegöra det kulturarv den odlade mångfalden utgör. Verksamheten pågår och bedrivs av olika aktörer med intresse för området, till exempel myndigheter, friluftsmuseer och ideella organisationer.

Det nationella programmet omfattar fem stora arbetsfält:

- Bevarande av kulturväxter genom insamling av växter, beskrivning av dessa liksom olika former av bevarande
- Nyttjande av kulturväxterna genom odling och växtförädling
- Forskning och utveckling om t.ex. arters släktskap och deras genetiska variation
- Utbildning och information
- Internationellt samarbete i olika organ.

En inventering pågår som ska leda till att vi får en heltäckande kunskap om vad som finns kvar av äldre sortmaterial, lant sorter och gamla introduktioner, men också att hitta för landet odlingsvärda typer/kloner som inte tidigare registrerats. För ett stort antal växtslag är den svenska genpoolen mer eller mindre okänd. Särskilt intressant är det att hitta sorter med påfallande bra växtsätt, sundhet och hårdighet. Arter eller släkten som riskerar att drabbas av genetisk utarmning uppmärksammas särskilt. Fokus ligger på kulturväxternas betydelse för svensk livsmedelssäkerhet och lantbrukets uthållighet samt betydelse för den biologiska mångfalden och svensk kulturhistoria. Enligt tidplanen ska inventeringen vara färdig år 2010. Programmet berör oss regionalt vid genomförandet. Exempel på pågående aktiviteter är fröuppropet och perennuppropet. Nationellt kommer ett åtgärdsprogram för åkerogräs och regionalt bevaras hotade lin-ogräs genom satsningen på en allmogeåker vid Åsens by.

18. Lantraser – vårt kulturarv

Mål: Öka lönsamheten och miljömedvetenheten hos lantrasproducenter och att hjälpa till att säkerställa de utrotningshotade rasernas existens genom marknadsföring av djuren och deras produkter. Projektet pågår 2004 – 2006.

Aktör: Humanus.

Nationellt delmål, åtgärdsprogram för hotade arter och biotoper.

Länsstyrelsen tar rutinmässigt fram uppgifter ur hotartsregistret när underlag till skötselplaner och annan lantbruksrådgivning tas fram och informerar sedan brukaren.

Övriga genomförda och pågående åtgärder (utan koppling till särskilda delmål)

Områdesskydd

I det pågående arbetet med områdesskydd prioriteras idag inte odlingslandskapet utan främst skydd av skog. Det beror bland annat på att intrånget i pågående markanvändning är betydligt större för att bevara biologiskt värdefull skog. Bevarandet av odlingslandskapet har i många fall kunnat lösas genom markägarnas/brukarnas intresse i kombination med EU-medel och rådgivning. För närvarande pågår bildande av biotopskyddsområde för ett objekt i Vaggeryds kommun. Under 2003 bildades ett reservat i odlingslandskap, Gärhovs storäng.

Natura 2000

Arbetet med Natura 2000 kommer framöver att inriktas på skötsel av befintliga områden. Som en del i det arbetet ska bevarandeplaner upprättas för samtliga områden innan augusti 2005. Bevarandeplanen ska bl.a. beskriva områdets naturvärden, tala om vilka hot som föreligger samt beskriva förutsättningarna för bevarande av naturvärdena i området. Planerna ska förankras hos berörda markägare och brukare vid rådgivningsbesök i fält.

Östra Vätterbranterna

De Östra Vätterbranterna sträcker sig från Huskvarna i Jönköpings län upp till Omberg i Östergötland. Området är mycket kuperat och mångformigt. Närheten till Vättern och den branta stigningen upp på höjderna ger ett karaktäristiskt klimat. På en kort sträcka finns en växtzonering som innefattar både syd- och nordsvenska förhållanden. Artrikedomen är stor och antalet är högt.

För att bevara och utveckla naturvärdena inom Jönköpings läns del av branterna driver Länsstyrelsen i Jönköpings län tillsammans med Skogsvårdsstyrelsen i Jönköping/Kronoberg projekt Östra Vätterbranterna. Arbetet sker i en projektgrupp med representanter för markägare, skogsbruket, ideell naturvård och kommun. En del av Östra Vätterbrantsområdet är också ett "Landskapsekologisk kärnområde" (LEKO). Både skogs- och odlingslandskap ingår i projektet.

En kort genomgång av framför allt de statliga naturvårdsinsatserna från projektets början fram till idag:

Naturresevat

Befintliga naturresevat (innan projektet): 7 st.

Reservat där arbetet inleddes före (eller i projektets barndom) men där beslut togs under projektiden: Vretaholm 2001, Jordanstorp 1999 och Huluskogen 2001.

Därutöver pågår reservatsbildning i sex områden + ytterligare ett område där reservat är ett av de verktyg som diskuteras.

Biotopskydd och naturvårdsavtal

Befintliga biotopskyddsområden (innan projektet): 4 st.

Nya biotopskyddsområden klara i projektet: 13 st.

Naturvårdsavtal klara i projektet: 3 st. varav ett är på 58 hektar.

Flera biotopskyddsområden och många naturvårdsavtal är under förhandling.

Natura 2000

Befintliga Natura 2000: 16 beslutade områden + ett direkt angränsade = 17 st. (i dessa ingår flera naturresevat)

Nya föreslagna Natura 2000 områden: 14 stycken varav 9 kan ses som en del av projektet. Sex områden är i odlingslandskapet (flera av dessa är med i WWF: s stängsel och restaureringsarbete). Stängselsättningar betalas ut av WWF till 21 värdefulla betesmarker under 2004. En förundersökning pågår om hur det går att utveckla landsbygden med fokus på att öka antalet betesdjur i Östra Vätterbranterna. Ytterligare arbete med kombiplaner, samråd/rådgivning och exkursioner/träffar planeras under 2004. Arbetet kommer att fortsätta under många år framöver.

Landsbygdsutveckling

Hushållningssällskapet har projekt som riktar sig till folk på landsbygden som inte är jordbrukare, till exempel ekonomiska kalkyler för lantcafé etc. Sådana projekt förutsätter drivande kraft och ekonomiska medel. Målgrupp är Landsbygdsbor och företagare på landsbygden. Aktörer: Länsstyrelse, kommuner, Hushållningssällskapet, LRF.

KompetensUtveckling av Lantbrukare inom Miljöområdet (KULM) – kompetensområde 2, miljö känsliga områden

Rådgivning bedrivs enskilt, som kurser/fältvandringar och i skriftlig form. I stort handlar det om att utnyttja växtnäringen väl så förlusterna till miljön (vatten) blir små och att hantera bekämpningsmedel på ett sätt som leder till små risker för miljö och hälsa. Rådgivningen är frivillig och måste bygga på att brukaren ser någon nytta med råden.

Skyddszoner och våtmarker

EU: s miljö stöd till skyddszoner och våtmarker bidrar både till den biologiska mångfalden och till att motverka negativa konsekvenser av växtnäringssläckage och användning av bekämpningsmedel. Utnyttjandet av stöden för skyddszoner är ännu inte särskilt högt.

Naturlig laddning

LRF: s arbete med Naturlig laddning, ett kvalitetsmärke för hälsofrämjande arrangemang i naturen. Naturlig Laddning startade år 2001 som EU-projekt i LRF Sydosts regi med syfte att lyfta fram hälsofrämjande arrangemang i naturen hos landsbygdsföretag i Småland och på Öland. Det har man gjort i samarbete med forskning och marknad. Projektet avslutades i september 2003 och är ett fristående nätverk inom LRF. Finansiärer och samarbetspartners i projektet har varit Jordbruksverket genom länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar och Kronobergs län, Lantbrukarnas Riksförbund LRF, Södra Skogsägarna, Föreningssparbanken och Feelgood. Naturlig Laddning har tillsammans med Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp och LRF-utbildning tagit fram en kortutbildning för landsbygdsföretag, "Natur – Hälsa – Landsbygd". Utbildningen innehåller forskningsteorier om natur och hälsa, hälsopedagogik, utomhuspedagogik samt praktiska övningar och affärsplaner för det egna företaget. Arbetet med att ta fram förutsättningar för fler landsbygdsföretag över hela landet att ansluta sig till Naturlig Laddning pågår. Ett kriteriedokument visar vilka krav som ställs.

Rås gård

På Rås gård i Tranås kommun drivs ett utvecklingsprojekt med verksamhet i tre grenar:

- Grön rehabilitering och friskvård
- Natur- och Kulturskolan
- Kurs, Konferens och Läger

Rås gård har under de senaste tre åren förvandlats till en mötesplats för unga och gamla med miljö, hantverk och natur som intresse och levebröd. Syftet med projektet är att:

- påvisa hur kretsloppet fungerar från fröet i jorden till färdig limpa.
- få människor att leva och verka i den goda miljön för att kunna ta med sig kunskaper och erfarenheter hem i sin egen vardag.
- aktivt sammanföra unga och gamla, privatpersoner och företagare, människor och djur, gammalt och nytt för att söka kunskap och inspirera för en god hållbar samhällsutveckling.

Att arbeta med friskvård/rehabilitering och landskapsvård i kombination är ett sätt att komma närmare målsättningarna för ett rikt odlingslandskap.

Planerade åtgärder

1. LRF: s kommunsamtal

Under år 2004 kommer LRF: s orsfsförbund eller kommungrupper att hålla inledande samtal med respektive kommun beträffande viktiga frågor som har med Ett rikt odlingslandskap att göra. Utgångspunkten är att lantbrukare utgör en del av det lokala näringslivet som företagare och kommunen har ett antal olika lokala roller. På sikt kan båda parter gynnas av större förståelse för varandras verksamhet och förutsättningar.

Samtalen initieras av LRF och på deras agenda för samtalen står frågor som lokal näringspolitik, inskränkningar för jord- och skogsbrukare inom vattenskyddsområden, byggnadslov med koppling till utvecklingsmöjligheter i företaget och vidare med bosättning på landsbygden samt frågor runt tillsyn och avgifter.

2. Regional samling för ängarna i Jönköpings län

En förutsättning för att nå målet Ett rikt odlingslandskap är fortsatt och utökad hävd av ängsmarker. För att klara detta måste nya former för ängsskötsel skapas. En väg är via föreningslivet och att engagera personer även utanför lantbrukarkåren.

Länsstyrelsen (HUT-sekretariatet) kommer i början av år 2005 att kalla till möte om ”Regional samling för ängarna i Jönköpings län”. Vid mötet informeras bland annat om Slåttergille Kronoberg samt hur man kan bilda en förening för organiserad slåtterverksamhet. En opinionsundersökning genomförs – finns intresserade aktörer i länet?

Analys av pågående och planerat åtgärdsarbete i relation till målbilden

Pågående och planerade åtgärder bedöms inte att räcka till för att klara samtliga delmål under miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. Vi ser en vikande trend när det gäller antal lantbruksföretag, en trend som är svår att bryta med enbart regionalt genomförbara åtgärder. Där är vi i händerna på andra krafter: lantbrukarnas vilja att fortsätta, återväxten i lantbrukarkåren, konsumenternas val av mat och den ersättning brukaren får för sitt arbete, det vill säga priset på lantbrukets produkter samt den ersättning som utgår genom miljö- och landsbygdsprogrammet.

När det gäller delmål 5 som rör andelen ekologiskt odlad mark är bedömningen att målet kommer att nås utan ytterligare åtgärder.

Delmål 4 innebär att ett program ska tas fram för hur lantbrukets kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader ska tas tillvara, ett arbete som just nu pågår.

Svårare blir det att nå delmål 1, 2 och 3: arealmål för ängs- och naturbetesmark samt mängdmål för småbiotoper och kulturbärande landskapselement. Med regionala åtgärder kan vi åstadkomma en del av det som krävs om målen ska nås, men andra åtgärder har större betydelse: framförallt den framtida utvecklingen av EU:s jordbrukspolitik och dess genomförande på nationell nivå. De faktiska effekterna i odlingslandskapet av de åtgärder som vi genomför regionalt är svåra att på förhand räkna om till ett antal bevarade eller restaurerade hektar.

Nya åtgärder i programmet

Delmål 1, skötsel av ängs- och betesmarker

1. Regional samling för ängarna i Jönköpings län.

Uppföljning av mötet ”Regional samling för ängarna i Jönköpings län” (se planerade åtgärder) och eventuellt införande av organiserad slåtterverksamhet med ansvar för skötsel av värdefull ängsmark. Organisationen bör också kunna erbjuda kurser och information om ängar och ängsskötsel.

Mål: Hitta ängsmark som är i behov att skötsel och öka arealen hävdad ängsmark i länet.

Syfte: Engagera fler personer att delta i vården av länets artrikaste ängar samt sprida information om värdefulla ängar och deras skötsel.

Målgrupp: Lantbrukare, landsbygdsbor och allmänhet.

Aktörer och intressenter: Länsstyrelsen samordnar i ett inledningsskede tills organisationen är självständig. Intressenter är LRF, Naturskyddsföreningen, hembygdsföreningar, samhällsföreningar, skolor m.fl.

Resurser: Föreningen kan söka medel genom Länsstyrelsen, t.ex. miljöersättning för slåtterängar samt K2-medel. Även programmet för entreprenörskap och lokala utvecklingsinsatser kan vara aktuellt (högst 50 % av total finansiering dock högst 30 000 kr). Ett annat sätt att få in medel kan vara att ta fram ängsrelaterade produkter och tjänster. Certifiering av ängar kan garantera produkternas ursprung.

Exempel på ängsrelaterade produkter skulle till exempel kunna vara värdebevis på skött ängsmark som en annorlunda företagsgåva. Under förutsättning att regional samling för ängarna leder till att en organisation bildas kan uppskattningsvis 5-10 ha ängsmark skötas på sikt. Förebild är Slåttergille Kronoberg som klarar att hävda 8 ha ängsmark i Kronobergs län. En organisation för slåtterängarna i länet kan även ge positiva effekter på skötsel av andra ängar än enbart de som sköts i organisationens regi.

Åtgärden startar under 2005.

2. Enkät till hembygds- och naturskyddsföreningar

Länsstyrelsen skickar under år 2005 ut enkät till Hembygds- och naturskyddsföreningar med frågor om ängsmark. Till exempel:

- har föreningen landskapsvård på agendan?
- i så fall vilken areal?
- vilken metod används?
- stöd eller inte?
- Ålders- och könsstruktur i föreningen?
- hur ser man på framtiden - finns intresse av att vårda ängsmark framöver?

I enkäten efterfrågas också föreningarnas kännedom om områden som vårdas i andras regi. Enkäten kompletteras bland annat med information om ängars vården och inbjudan till Regional samling.

Syfte: Få kännedom om vårdad ängsmark som inte finns med i stödsystemet samt kartlägga möjligheterna för organiserat ideellt engagemang för aktiv landskapsvård.

Målgrupp: Hembygds- och naturskyddsföreningar

Aktör: Länsstyrelsen

3. De skyddade områdena ska skötas så att deras värden bevaras och förstärks.

Exempel på aktiv skötsel är slåtter, bete, röjning av igenväxningsvegetation, friställning av äldre träd och i vissa fall bränning. Samtliga önskvärda åtgärder kan inte genomföras utan ökade anslag från staten. Under åren 2005-2006 ökar skötselinsatserna med hjälp av bland annat tre arbetslag inom projektet Gröna jobb. En viktig uppgift är att informera markägare och allmänhet om varför åtgärderna görs. Länsstyrelsen ska arbeta med målsättningen att alla naturreservat ska ha uppdaterade skötselplaner senast år 2006. Särskilda medel söks från Naturvårdsverket för detta. Ansvarig för åtgärden är Länsstyrelsen och kommuner. Alla Natura 2000-områden ska ha fastställda bevarandeplaner i augusti 2005.

4. Regional bevarandeplan för länets ängs- och betesmarker.

Åtgärdens syfte är att samla, beskriva och analysera den kunskap som finns om natur- och kulturvärden i länets ängar och betesmarker inklusive skogsbeten. En tillståndsbeskrivning upprättas över länets finaste områden som kan utgöra en bas i arbetet med nå miljömålen.

Aktörer: Länsstyrelsen avsätter personalresurser till en intern arbetsgrupp.

Tidplan: Arbetet med att ta fram en aktuell bevarandeplan för ängs- och betesmarkerna i Jönköpings län påbörjas under 2005.

Genom det arbete som Länsstyrelsen gjort i samband med upprättande av åtgärdsplaner inom miljöersättningssystemet och vid ängs- och betesmarksinventeringen (2002-2004) finns idag övergripande och aktuell kunskap om var länets värdefulla betesmarker och slåtterängar finns. Kunskap om förekomsten av skogsbeten har också kommit fram i samband med ansökningar om miljöersättning. Skogsbete som företeelse har i princip helt försvunnit från Jönköpings län men ett antal godkända skogsbeten finns. All denna kunskap om ängar och beten i länet bör sammanställas i en aktuell bevarandeplan för Jönköpings län. När ett bra underlag finns kan Länsstyrelsen bättre bevaka och arbeta för bevarandet av prioriterade områden. En ny plan bör följas av en strategi för hur dessa områden kan bevaras och utvecklas i framtiden.

5. Fortsättning efter förstudie Naturbetesmarker

Utfallet av förstudien (se pågående aktiviteter) har visat att förutsättningarna finns för att arbetet ska gå vidare under år 2005.

Aktör: LRF

Syftet är att öka lönsamheten i köttproduktionen och bibehålla biologiskt värdefulla marker. Enligt förstudiens enkätundersökning vill fler lantbrukare samverka kring byggnader och djur. Då behövs mötesplatser och former för nätverksbyggande. I nätverk ges också möjlighet till kompetensutveckling och utbyte av erfarenheter.

Länet skulle också behöva en betesförmedling för att bibehålla nuvarande betesarealer och skapa efterfrågan på betesdjur.

Ett lokalt varumärke med naturbeteskött är en möjlighet att både öka den ekonomiska lönsamheten för producenter och marknadsföra värdet av naturbetesmarker och lantbruket hos konsumenten. Projektet ska därför fokusera på;

- Samverkan kring byggnader, djur och maskiner
- Ökad lönsamhet i köttproduktion genom information och utbildning
- Visa på betesmarkerna möjligheter och värde
- Utveckla nya affärsidéer som naturvårdentreprenad
- Lokalt varumärke

6. Informationssatsning och rådgivning inom Natura 2000-områden.

Natura 2000-områden ska prioriteras av myndigheterna för skötsel, förvaltning och restaurering. Det betyder bland annat att det är till dessa områden som såväl svenska naturvårdspengar, som naturvårdspengar från EU ska avsättas i första hand. Allt för att de höga naturvärdena ska kunna bevaras för framtiden. För att ytterligare stärka brukarnas förutsättningar att sköta och bevara de värden som de ansvarar för så ska rådgivning under år 2005 riktas särskilt mot dessa områden.

Syfte: Öka brukarnas kunskaper om markernas natur- och kulturvärden och därmed förbättra deras möjligheter att förvalta sitt Natura 2000-område på ett uthålligt sätt.

Målgrupp: Markägare och brukare

Aktörer: Länsstyrelsen

7. Fler kurser om Hästar på naturbetesmark.

Ett ökande antal hästägare för med sig att människor i högre utsträckning väljer att bosätta sig på landsbygden med möjlighet för familjen att ha egen eller egna hästar. Denna möjlighet är således en attraktivitetsfaktor, särskilt i tätortsnära landsbygd med möjlighet att pendla till ett arbete inne i tätorten.

Ett ökande antal hästar innebär i sig också en resurs, där hästen till viss del kan ersätta eller komplettera andra betesdjur som landskapsvårdare. Det förutsätter dock att hästägaren har kunskap om hästens förutsättningar och beteshagens värden. Fler kurser i Hästar på naturbetesmark ska därför genomföras.

Ansökningar om denna typ av verksamhet inom ramen för de lokala och kommunala naturvårdsprogrammen har också inkommit till Länsstyrelsen. Aktörer och resurser kan, om dessa ansökningar beviljas, också bli kommuner och medel för lokal och kommunal naturvård.

Syfte: Öka hästens betydelse som resurs i naturvårdsarbetet

Målgrupp: Lantbrukare, hästägare, nya och potentiella landsbygdsbor.

Aktörer och intressenter: Länsstyrelsen samt eventuellt kommuner

Resurser: KULM eller K2-medel samt eventuellt medel för lokal och kommunal naturvård

8. Riktad rådgivning till nya markägare/brukare

Med start år 2005 tar Länsstyrelsen fram en lista över nya markägare/landsbygdsbor och genomför riktade rådgivningsinsatser gentemot denna målgrupp. Åtgärdens syfte är att fånga upp nya brukare/markägare och erbjuda dem utbildning inom KULM eller K2-programmet för att stärka deras möjlighet att på ett uthålligt sätt vårda och förvalta det kulturlandskap de valt att bosätta sig i. Som prioriteringsgrund för arbetet ingår också den regionala bevarandeplan som ska tas fram (åtgärd 3), så att också rådgivningen riktas till de mest värdefulla områdena.

Målgrupp: Markägare, lantbrukare och landsbygdsbor

Aktörer och intressenter: Länsstyrelsen, Hushållningssällskapet, LRF

Resurser: KULM - eller K2-medel

Delmål 2, bevarande och nyskapande av småbiotoper i odlingslandskapet och delmål 3, skötsel av kulturbärande landskapselement

Innan nya åtgärder kan föreslås måste nuläget bli bättre känt. Under rubriken ”Åtgärder med uppföljning som syfte” föreslås en åtgärd vardera av utredande karaktär för dessa båda delmål.

Delmål 4, åtgärdsprogram för lantbrukets ekonomibyggnader

9. Åtgärdsprogram för det småskaliga jordbrukets miljöer

Framtagandet av åtgärdsprogram för det småskaliga jordbrukets miljöer kommer att utgå från de riktade inventeringar av ekonomibyggnader och bebyggelsemiljöer som beskrivs i avsnittet pågående åtgärder. Åtgärdsprogrammet tas fram under år 2005.

Syfte: Öka kunskapen om kulturhistoriska värden i det småskaliga jordbrukets miljöer.

Målgrupp: Jordbrukare och övriga boende på landsbygden

Aktörer: Länsstyrelsen, Jönköpings läns museum med flera

Resurser: KULM, K2 och bidrag till kulturmiljövård

Informationsinsatser, rådgivning och dialog med brukare ska mynna i ett åtgärdsprogram för att ta tillvara kulturhistoriska värden i det småskaliga jordbrukets miljöer med tyngdpunkt på ekonomibyggnaderna.

Informationen och programarbetet behandlar bland annat följande delar:

- Historien kring byggnaderna.
- Byggnadsvård.
- Råd vid ombyggnad och ändrad användning.
- Råd vid nybyggnad och inför nya behov.

Delmål 5, ekologisk odling

Länsstyrelsen bedömer att det inte behövs ytterligare åtgärder för att nå delmålet om ekologisk odling. Ökningstakten är visserligen minskande, men målet är fortfarande inom räckhåll.

Nationellt delmål, genetiska resurser hos husdjur och kulturväxter

10. Årlig utdelning av utmärkelsen Guldärtan

De två senaste åren har utmärkelsen Guldärtan delats ut till personer som gjort viktiga insatser för bevarandet av hotade kulturväxter. Guldärteutdelningen blir i och med detta programs antagande årligen återkommande.

Syfte: Att uppmärksamma och sprida kunskap om de hotade kulturväxterna

Målgrupp: Odlingssintresserad allmänhet

Aktörer: Landshövdingen, Länsstyrelsen och Fröupproppet

11. Förteckning över verksamheter kring det biologiska kulturarvet i Jönköpings län

Länsstyrelsen upprättar en förteckning över aktörer och verksamheter som arbetar med det biologiska kulturarvet i Jönköpings län i syfte att underlätta informationsspridning, erfarenhetsutbyten med mera aktörer emellan.

Aktör: Länsstyrelsen

Nationellt delmål, åtgärdsprogram för hotade arter och biotoper:

(se även inledningen, sidan 13)

12. Informationsblad om hotade växter

Det är viktigt att sprida information och kunskap, särskilt för bevarande på frivillig basis. Information om gjorda inventeringar måste ut till berörda.

- a. Ett enkelt informationsblad med en intresseanmälan om ytterligare information kan vara ett bra sätt att fånga upp intresserade markägare. Fokus ska ligga på regionalt viktiga arter. Utskicket bör innehålla bild på växten, förekomst samt skötselråd. Länsstyrelsen tar fram materialet som sedan sprids av Länsstyrelsen och floraväktare.
- b. En artikelserie om hotade växter startar i nyhetsbrevet Förvetet under år 2005.

Målgrupp: Markägare och brukare

Aktörer: Länsstyrelsen och KULM, Botaniska föreningen, Skogsvårdsstyrelsen

13. Nya floraväktare

Nya väktare behöver rekryteras för att verksamheten ska klara sina åtaganden. Informationsmaterial om verksamheten tas fram och sprids när tillfälle ges.

Målgrupp: Intresserade enskilda personer

Aktörer: Botaniska föreningen, Länsstyrelsen

Övriga åtgärder

14. Öka naturbrukselevernas kunskap om skötsel av odlingslandskapets natur- och kulturmiljöer

Landskapsvård är en nygammal verksamhetsgren som idag ofta utgör en stor del av jordbruksföretagens omsättning. Därför är det viktigt att ämnet är en naturlig del i utbildningen på länets naturbruksgymnasier. Under år 2005 tar Länsstyrelsen initiativ till en träff med berörda aktörer för en diskussion om hur åtgärden kan genomföras i praktiken.

Mål: Undervisningen kring skötsel av odlingslandskapets natur- och kulturvärden ska utvecklas/förbättras för eleverna på jordbruksprogrammet.

Målgrupp: elever vid Tenhults naturbruksgymnasium samt Stora Segerstad och Värnamo naturbruksgymnasium.

Aktörer: Landstinget, Länsstyrelsen, LRF, länets kommuner

15. Miljökrav vid upphandling inom offentlig förvaltning i länet

Länsstyrelsen ska under år 2005 arrangera och bjuda in till ett seminarium på temat miljökrav vid offentlig upphandling, inriktat på mat.

Syfte: Syftet är att andelen lokalproducerade livsmedel och ekologiska produkter vid upphandling ska öka.

Mål :

- Vid upphandling av konferensmåltider och dylikt bör ekologiska och/eller lokalproducerade livsmedel kunna erhållas.
- Kök/storkök ska vid avrop kunna erhålla ekologiska och/eller lokalproducerade produkter.
- All tillsvidareanställd kökspersonal bör ha genomgått minst två timmar grundläggande miljöutbildning.
- Varje storkök bör jobba med ett aktivt förbättringsarbete i syfte att öka andelen ekologiska och/eller lokalproducerade produkter

Uppföljning: Antal organisationer som ställer dessa miljökrav vid upphandling.

Aktörer: Länsstyrelsen, Landstinget, Vägverket, Jordbruksverket, Kommunförbundet, kommunerna med flera.

Åtgärder med uppföljning som syfte**Delmål 2, bevarande och nyskapande av småbiotoper i odlingslandskapet****16. Sammanställning av kända småbiotoper**

Information om småbiotoper som kommer fram inom miljöstödsverksamheten, landskapsinventeringar och arbete med historiska kartöverlägg ska sammanställas så att en ökad kunskap om småbiotopernas utbredning i landskapet och kulturmiljövärden kan byggas upp och redovisas vid uppdatering av digitala skikt. Sammanställningen påbörjas senast 2006.

Syfte: För att kunna följa upp delmålet om bevarande och nyskapande av småbiotoper i odlingslandskapet är det nödvändigt att ta fram en beskrivning över förekomsten av småbiotoper i länet och vad som kan göras för att de inte ska minska i antal i framtiden.

Aktör: Länsstyrelsen

Delmål 3, skötsel av kulturbärande landskapselement**17. Registrering av hamlade träd i alla skyddade områden**

Länsstyrelsen kartlägger förekomsten av hamlade träd i alla skyddade områden (inklusive Natura 2000). Sammanställningen färdigställs under år 2006 och kan sedan utgöra bas för kommande uppföljning.

Klarar vi målen med åtgärdsprogrammet?

Som tidigare nämnts är det svårt att på förhand kvantifiera effekterna i relation till de olika delmålen av de åtgärder som förslås i programmet. Ett rikt odlingslandskap förutsätter i grunden ett fortsatt jordbruksföretagande med hel- och deltidssysselsatta lantbrukare. Näringens utveckling och hur de enskilda lantbrukarna svarar på de förändringar EU:s nya jordbrukspolitik kommer att medföra är det alltför tidigt att sätta upp prognoser för. Det är dock inte för tidigt att säga att detta är den mest avgörande faktorn för huruvida målen kommer att nås eller inte.

De ideella krafter som idag bedriver landskapsvård har också framöver en viktig uppgift i att fortsätta hålla odlingslandskapet i hävd och självklart bidrar fler engagerade människor till att mer mark kan behålla sina kulturhistoriska och biologiska värden.

Med de regionala åtgärder som föreslås i programmet bidrar vi till att möjliggöra uppfyllandet av samtliga delmål, men om vi når ända fram är svårt att idag bedöma.

Referenser

1. Jordbruksstatistisk årsbok 2003, Jordbruksverket 2003.
2. Handlingsplan för åtgärder inom hästsektorn. Regeringens skrivelse 2003/04:54
3. Rödlistade arter i Sverige 2000, Artdatabanken 2004.
4. Förordning 1993:379 om bidrag till kulturmiljövård, Rättsnätet 2004
5. Life 2004/2005, Naturvårdsverkets webbplats 2004
6. Regionalt tillväxtprogram för Jönköpings län, meddelande 2003:31, Länsstyrelsen i Jönköpings län 2003.
7. Jordbruksverkets webbplats, www.sjv.se

Bilaga 1 Utgallrade Miljömål 2000-mål

Levande skogar	Kommentar
10. Arbetet med särskilt värdefulla kulturmiljöer inriktas mot länets kulturmiljöprofil; bland annat fornlämningar från äldre järnålder..	Åtgärden ersätts av detta program
11. Åtgärdsprogram för hotade och sårbara arter ska upprättas enligt prioritetslista. Prioritetslista ska tas fram senast 2001 och uppdateras årligen. Vid prioriteringen ska ansvarsarter särskilt beaktas. I åtgärdsprogrammen ska tids- och uppföljningsplaner ingå.	Arbetsgruppen bedömer att det inte behöver göras särskilda regionala åtgärdsprogram. Länet bör medverka i de nationella åtgärdsprogram som tas fram och enligt den nationella prioriteringen.
12. En översyn av länets riksintressen för naturvård i skogslandskapet har genomförts senast år 2005..	Åtgärden ersätts av detta program
13. Den för länet utmärkande naturtypen hagmarker ska ägnas särskild uppmärksamhet i bevarandearbetet, även beträffande träd- och buskskikt..	Tillgodoses i avsnitt Ett rikt odlingslandskap
14. Samtliga länets nyckelbiotoper i skogen ska skyddas från ingrepp som skadar dess värden.	Åtgärden ersätts av detta program
15. Allteftersom nyckelbiotoper upptäcks ska de delges berörd markägare, som ska få rådgivning om skötseln så fort som möjligt, dock senast ett halvår efter att fyndet gjorts.	Åtgärden ersätts av detta program
16. Medlen för naturvårdsavtal och biotopskydd ska i första hand användas för biotopskydd.	Åtgärden ersätts av detta program
17. Lövandelen i blandbestånd ska öka så att den totala lövandelen år 2020 uppgår till minst 15 % av denna skogstyps virkesförråd i länet (1996 11%). Antalet områden med lövdominans ska öka.	Åtgärden ersätts av detta program
18. Mängden gamla grova träd och död ved med olika naturvärdeskvaliteter ska öka, både genom sparande och nyskapande. Vid varje skoglig åtgärd ska försörjningsbehovet av gamla träd och död ved tillgodoses.	Åtgärden ersätts av detta program
19. Kontinuitetsbrott ska i möjligaste mån undvikas i områden med liten naturlig störning.	Åtgärden ersätts av detta program
20. År 2010 har minst 30 000 ha skogsområden med höga naturvärden avsatts för naturvårdsändamål genom frivilliga insatser av skogsnäringen.	Åtgärden ersätts av detta program
21. De myndigheter som har ansvar för områdesskydd och biologisk mångfald (skogsvårdsstyrelsen, kommuner och länsstyrelsen) ska arbeta efter en samordnad plan för skog och miljö senast år 2005.	Åtgärden ersätts av detta program
22. Nyttjandet av skogen sker så att skogsmarkens naturgivna produktionsförmåga bevaras. Läckage av näringsämnen begränsas och uttag av biomassa sker så att miljövärdena bevaras.	Åtgärden ersätts av detta program
23. Maskinell markberedning ska inte göras kraftigare än vad som fordras för en tillfredsställande föryngring och ska anpassas till ståndorten i varje enskilt fall.	Åtgärden ersätts av detta program
24. Berörda organisationer i Jönköpings län ska delta i den försöksverksamhet som pågår för att skaffa sig kompetens och handlingsberedskap inför storskalig skogsvitalisering och kompensationsgödsling.	Åtgärden ersätts av detta program
25. På sikt ska all aska av godtagbar kvalitet från förbränningsanläggningar i länet återföras till skogsbruket.	Åtgärden ersätts av detta program
26. Länets förbränningsanläggningar ska anpassas så att aska från skogsbränsle kan tas tillvara för spridning på skogsmark. Kvalitetskontroll av askan ska ske.	Åtgärden ersätts av detta program

27. Behovet av skyddsdikning ska minskas genom andra, miljövänligare skötselmetoder. Sådan skyddsdikning som ändå måste komma till stånd ska alltid åtföljas av åtgärder för att minska skadeverkningar i miljön.	Det krav på samrådspålit för skyddsdikning och det har utarbetats riktlinjer och allmänna råd om skyddsdikning.
28. Dispenser respektive tillstånd till markavvattning ska ske med stor restriktivitet samt undvikas i områden med känsliga och höga naturvärden och med känsliga hydrologiska eller vattenkvalitetsförhållanden. Vid beslut om dispenser och tillstånd ska även näringsläckage och skogsmarkens roll som kolsänka beaktas.	Tillgodoses i avsnitt Myllrande våtmarker. Stor restriktivitet gäller rutinmässigt vid beslut i ärenden om markavvattning.
29. Avverkning och skogsvårdsåtgärder i sumpskog ska utformas så att sumpskogens karaktär så långt som möjligt bibehålls, vilket bland annat innebär oförändrad hydrologi, kontinuerligt trädskikt, kontinuerlig beskuggning och produktion av död och levande ved.	Formuleringen är densamma som Skogsvårdsstyrelsens policy för skötsel av sumpskog och en särskild formulering för länet behövs därför inte (se www.svo.se – skogens pärlor – sumpskogar).

Ett rikt odlingslandskap	Kommentar
9. Växtnäringsämnen och organiskt material från tätorterna ska återföras till jordbruket.	Idag inte möjligt i stor skala med tanke på målet Giftfri miljö
10. Arbetet med särskilt värdefulla kulturmiljöer inriktas mot länets kulturmiljöprofil; bland annat det småskaliga jordbrukets byggnader och kulturlandskap.	Ersätts av delmål 4 åtgärd 13 under Ett rikt odlingslandskap
11. Åtgärdsprogram för hotade och sårbara arter ska upprättas enligt prioritetslista. Prioritetslista ska tas fram senast 2001 och uppdateras årligen. Vid prioriteringen ska ansvarsarter särskilt beaktas. I åtgärdsprogrammen ska tids- och uppföljningsplaner ingå.	Åtgärden pågår nationellt.
12. Rik- och kalkkärr, ångar eller naturbetesmarker, ras- och bergsbranter samt naturliga bäckfåror i odlingslandskapet ska kartläggas. Hälften av dessa objekt omfattas av ett långsiktigt skydd senast år 2010.	Åtgärden ersätts av detta program.
13. År 2005 hävdas minst 10 000 ha värdefulla ängs- och hagmarker i länet.	Målet har ersatts av delmål 1 under Ett rikt odlingslandskap
14. Småbiotoper med höga natur- eller kulturmiljövärden ska bevaras i Jönköpings län.	Målet har ersatts av delmål 2 (och 3) under Ett rikt odlingslandskap
15. Informationsinsatser ska genomföras så att länets lantbrukare:	
- kan avgöra vad som är småbiotoper skyddade enligt 5§ Förordningen om områdesskydd.	
- känner igen även andra småbiotoper med höga natur- eller kulturvärden.	Åtgärden ersätts av detta program
16. Information om småbiotoper som kommer fram inom miljöstödsverksamheten, landskapsinventeringar och arbete med historiska kartöverslag ska sammanställas så att en ökad kunskap om småbiotopernas utbredning i landskapet och kulturmiljövärden kan byggas upp och redovisas vid uppdatering av digitala skikt.	Åtgärden ersätts av detta program
17. I särskilt känsliga områden ska skyddszoner anläggas kring vattendrag, brunnar och diken där det är lämpligt och i så stor utsträckning som möjligt. Syftet med skyddszonerna är att gynna biologisk mångfald och skydda mot läckage av näringsämnen och kemiska bekämpningsmedel. Skyddszonerna ska vara ständigt beväxna. Där så är lämpligt kan våtmarker vara ett komplement eller alternativ till skyddszoner. På sikt ska jordbruksmarken i hela länet omfattas av dessa åtgärder.	I och med att miljöersättning numera lämnas för anläggande och skötsel av skyddszoner finns ett incitament för åtgärdens genomförande. Åtgärden behandlas också under året för vattnets bästa.

18. Sprutningsfria kantzoner ska lämnas längs sjöar och vattendrag samt småbiotoper.	Lagkrav
19. Icke-kemisk bekämpning ska uppmuntras. Information och rådgivning angående dessa metoder ska gå ut till länets brukare.	Pågående åtgärd, kontinuerlig

Myllrande våtmarker	Kommentar
7. Åtgärdsprogram för hotade och sårbara arter ska upprättas enligt prioritetslista. Prioritetslista ska tas fram senast 2001 och uppdateras årligen. Vid prioriteringen ska ansvarsarter särskilt beaktas. I åtgärdsprogrammen ska tids- och uppföljningsplaner ingå.	Åtgärds målet ersätts med nationellt delmål nummer fem.
8. Länets objekt i myrskyddsplanen är skyddade senast år 2010.	Åtgärds målet ersätts av delmål 2 och åtgärderna nummer 5 och 6 i åtgärdsprogrammet
9. En hushållningsplan för torv, som grundar sig på våtmarksinventeringen samt kompletterande underlag om naturvärdena, ska tas fram senast år 2005 för Jönköpings län. Även kulturmiljövärden och klimatmålet bör beaktas, både vid val av plats för torvtäkt och vid återställning. Hushållningsplanen ska utgöra underlag vid kommunal och regional samhällsplanering samt vid myndigheternas arbete med prövning och tillsyn.	Arbetsgruppen bedömer att det är mer angeläget att Länsstyrelsen tar fram en policy för hantering av torvbrytningsärenden, där de frågor som tas upp i åtgärds målet om hushållningsplan beaktas (åtgärd nr 4).

Åtgärder som berör flera miljö kvalitetsmål	Kommentar
7. Kulturmiljövård och naturvård i Jönköpings län ska samverka för bevarande av biologisk mångfald och kulturhistoriska värden.	Detta arbete är nu rutin.
8. En översyn av länets riksintressen för kulturmiljövård ska göras senast 2003 i en dialog mellan kommunerna och Länsstyrelsen.	Det är riksantikvarieämbetet som styr över när översyn ska göras och ett årtal är svårt att sätta i ett regionalt åtgärdsprogram.
9. Översynen av äldre skötselplaner för skyddade områden ska vara genomförd 2003.	Åtgärden ersätts med detta program.
10. Senast 2002 har berörda myndigheter utvecklat ett samordnat och systematiskt arbete för information till markägare om natur- och kulturmiljövärden. I informationen ska ingå förekomst av hotade arter, riksintressen för naturvård och kulturmiljövård samt kulturminnesvårdsprogrammet och forn- och kulturlämningar i skogen. Även information till fiskerättsinnehavare om vikten av att använda inhemska arter och stammar vid utsättning ska ingå.	Åtgärden ersätts med informations-åtgärder som ingår i detta program.